OBSERVATIONES IVRIS CANONICI IN QVINQVE LIBROS DIGESTÆ,

Ab INNOCENTIO CIRONIO I. V. Profeſſore, Canonico, Eccleſiæ, & Academiæ Toloſanæ Cancellario.

Cum duplici Indice, priore Capitum & Argumentorum; poſteriore rerum & verborum Alphabetico, ad calcem Oris.

TOLOSÆ,

Apud PETRVM BOSC.

M. DC. XLV.

Cum priuilegio Regis.

Digitized by Google

IOANNI BAPT. CIRONIO, EQVITI, IN SENATV TOLOSANO PRÆSIDI, ET COMITI CONSISTORIANO.

INNOCENTIVS CIRONIVS S.

SPICILEGIVM quod tibi do, (Frater Colendiſsime) ex tenui meſſe prodit : agrum litterarium diutiùs tecum ſerüi & excolui , atque ab incunabulis ad extremos vſque annos , quibus viuimus , id negotium perduximus. Lucubrationum noſtrarum argumenta ſemper communia fuêre, & ſi quid dignum laude , id tuæ operæ , conſilio , & induſtriæ debetur. Non equidem hanc ϛαχυολογίαν magni facio, quam potiùs καρφολογίαν appellare debeo , cùm nihil ex aſsidua noſtrorum ſtudiorum cultura præter leues ſtipulas , paleáſque tibi reddam. Sed

quoniam nihil indignum eſt tuo amore & beneuolentiâ, magni pendis quidquid tibi grato animo offertur. Plures huiuſce noſtri laboris fructus exhibuiſſem, niſi maturior ætas in qua verſamur immaturos fœtus ampliùs proferre prohiberet. Addo aduerſæ valetudinis incommoda, & temporis ipſius iacturam, quam à viuendi quem profiteor modo, & à ſacri cultus obſequio, cui me deuinctum adſtrictúmque penitus agnoſco, alienam eſſe exiſtimaui. Vale, & me ama. Quarto Id. Febr. M. DC. XLV.

Digitized by Google

INDEX CAPITVM ET ARGVMENTORVM, quæ his quinque Obſeruationum Iuris Canonici libris pertractantur.

LIBER PRIMVS.

CAP. I. Crimen falſi quomodo ſit capitale. Cap. ad audientiam explicatũ, extra, de crimin. falſi. Cap. nouimus. De verborum ſignificatione, & cap. 2. de Clerico excommunicato, Pag. 1.

II. Bulla dimidia, pag. 3.

III. Taleæ. Intertaleare, Taille, p. 3.

IV. De maledicis, p. 3.

V. Spalla, friſcinga, p. 4.

VI. Penitentium pœna & locus. Acroaſis. ferula. ſcalæ, p. 5.

VII. De legatis ſedis Apoſtolicæ, & pallio, pag. 6.

IIX. Panis intinctus, embamma, ὑγρὸν, ὀξυβαφίον, σκυδάσιον, pag. 6.

IX. Scotatio, pag. 8.

X. De Pallio. Ciuitas. Parrœcia. Diœceſis. p. 9.

XI. Crucis prælatio. de nomine Patriarchæ, & Apoſtolici, pag. 11.

XII. Ordinatio quibus competat. p. 12.

XIII. Epiſcopi Scoti. Vacantes, ſiue ſede, Locales, μονοικία, σκοπ⁓. *Vacantini. Scholaſtici, Sarabaitæ. Synedria Iudæorum,* pag. 12.

XIV. Reſcriptorum honor. ſacræ literæ. Labrata. Oſculum. Ador. Adorare, p. 14.

XV. Ephesinus legiſlator quis. Præſcriptionis Autor, pag. 16.

XVI. Bannus Chriſtianitatis. Francilis, pag. 17.

XVII. Qui fratres, qui filij Papæ, Chariſſimi. Conſobrini in literis, p. 18.

XIIX. Teſtes Synodales. Serui publici. Claſſici teſtes. Synodi publicæ & priuatæ. pag. 19.

XIX. Memorialis cuculla. Memoriale Sabbathum. Memorialis corona. Monachorum raſio. Clericorum tonſura. παπαλήθρα λίσογν, ῥάκ⁓, ῥακ⁓. *Veſtis Monaſtica,* pag. 20.

LIBER SECVNDVS.

CAP. I. Authenticum inſtrumentum, Exemplar, p. 23.

II. Indices electitij, edititij, ordinarij. Quomodo ab his appelletur. p. 24.

III. De Epiſcopo citato ad ſynodum, & de appellationibus tranſmarinis. explicatur cap. 1. de iudicijs, p. 25.

IV. Forum Eccleſiæ. Capella. Clauſtrum, pag. 26.

V. De Carceribus Eccleſiæ, p. 27.

VI. Littera formata. Notæ. Syllabæ. Notariæ. Elogia. Relationes criminum. ſigna, pag. 28.

VII. Syllabarius. Phonaſcus. edomitor vocis. Tertulliani locus elucidatur, p. 29.

IIX. De appellationibus omiſſo medio ab Archidiacono. cap. Romana. de appellat. in 6. explicatur, p. 30.

IX. Porpriſum. Porprindere. Priſium. Priſio. Præſalia & Repræſalia. Veſtitura, p. 32.

X. Manus in iuramentis. Ius manus mortuæ. Conditionales coloni. Agrorum conditores, pag. 32.

XI. Trabale iudicium. Clauus. Pagina decretalis. Edictum peremptorium. Synodale, p. 34.

XII. Breuiarium. Calendarium. Breue. Logarium. Officium Eccleſiæ, p. 35.

XIII. Prabenda. Pittacium. Sportula. Album. Exhibitio. Ἀδιλφαία. σιτηρέσιον. χαριστική. *Plaga. Plagula. Malcha. Caruſſa,* p. 36.

XIV. Canon vltimus Concilij Sardicenſis explicatus. Epiſcopi ἐν καναλίῳ. *Viæ publicæ. Canales publici. Canalis* ἁπλῶς. *Canalis cũ adiectione. Strata vetus. Stratæ ſimpliciter. ciuitates* παρόδοι. *Peruiæ. Propontis canalis Byſantinus. Aluei maris canales. Fori ſtationes. Lacus. Tines, tine, Tertull. locus de pallio diſcuſſus.* Αγορα

duplex. Ἀγοραὶ ἐλεύθεραι. Canaille. *Canis geſtatio. Sellæ geſtatio. Oſtentatores meri.* *p.* 39.

XV. De Bullis, annotationibus, ſuſcriptionibus Pontificum, *p.* 41.

XVI. Relatio. Ius relationis multiplex. *pag.* 42.

LIBER TERTIVS.

CAP. I. Cyliſtræ. mores Græcorum in promouendis candidatis. Pallium ſophiſticum. Iuris antiſtites, *p.* 44.

II. Character, Charaxatura. Can. 104. *Creſconij elucidatus: cruces facere. Album,* *pag.* 45.

III. De Præſanctificatis. Miſſa perfecta. Communio perfecta, *p.* 46.

IV. Quid ſit perfecta ſententia, perfecta ſynodus. Differentia inter Papæ & Patriarchæ nomen. Quis propriè Papa dicatur. *pag.* 47.

V. Roga. Congiarium. Caniſcia. Salaria. Baia. Hypatia, Baies, *p.* 49.

VI. De Incenſo & ſuffitu. *p.* 51.

VII. De Æra Diocletiani. Anno gratiæ. Quando reſcriptis annus Chriſti ſubſcribi cœpit. Annus Miſericordiæ. Annus Martyrum, *p.* 52.

IIX. De Compenſis, & Compenſationibus, *pag.* 54.

IX. Horæ præteritæ. Synaxis præterita. Concilij Epaon. Can. 20. *elucidatur. Horæ indecentes.* *p.* 55.

X. De horis meridianis & veſpertinis. de die naturali & ciuili, *p.* 56.

LIBER QVARTVS.

CAP. I. Ad cap. ſecundum, & cap. vndecimum. de Temporibus ordinationum, *p.* 58.

II. Pulſatores. Pulſatorium. Exequiales, *pag.* 61.

III. Frumentum æneum. Lex vnica, Cod. Theodoſiano, de frumento Carthaginenſi. Æreæ tabulæ. Milites ærei, *p.* 63.

IV. Panis mundus, arctus, peſſimus, ſordidus. Aqua munda, *p.* 64.

V. De libra Occidua. Aſſe. Marcellini Papæ accuſatione. *pag.* 65.

LIBER QVINTVS,

Continens Tractatum de lege Romana in Gallia.

CAP. I. De Codice Theodoſiano, *p.* 70.

II. De Codice Theodoſiano, ſub regno Gothorum, & de Legibus Gothorũ. *p.* 71.

III. De mutatione regni, & Legum Gothorum, *pag.* 73.

IV. De Cauſa naufragij, & interitu legum Romanarum, *pag.* 74.

V. De reſtitutione legum Romanarũ, *p.* 78.

VI. De lege Salica, *pag.* 80.

VII. De præſumpta diuerſitate Legis Salicæ, *pag.* 84.

IIX. Ius Ciuile ſemper obſeruatum in Gallia, *p.* 91.

ERRATA IN OBSERVATIONIBVS.

PAgina 8. loco, ſatz legit, legendum, *ſcatz legi.*
p. 15. lin. 21. legendum, *honorabantur.*
p. 18. lin. 7. lege *indicitur.*
p. 69. lin. 27. lege, *ſeptuageſimus.*
p. 86. lin. 32. lege, *vocabantur.*

OBSERVATIONVM IVRIS CANONICI LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

CRIMEN FALSI QVOMODO SIT CAPITALE.

Cap. ad Audientiam *explicatum*, *extra de crimine falſi*, *Cap.* Nouimus. *de verb. ſignif.* & *Cap.* 2. de Clerico excommun.

IN *cap. ad audientiam* 3. *de crim. falſi* apud Gregorium, Vrbanus III. falſi crimen regradatione, præſertim in falſarijs diplomatum regiorum puniri iubet. Innocentius III. præter pœnam regradationis & *καθαιρέσεως*, eos iudici ſeculari puniendos tradi vult, *cap.* 7. *eod.* Falſum eſt autem, quod quidam ex his capitibus inferunt, grauiùs puniri falſatorem diplomatum Pontificiorum, quàm Regiorum, quod nunquam venit in mentem Innocentio III. qui cùm eſſet ſummus Iuriſconſultus hoc crimen maieſtatis crimini affine eſſe, & idcircò capitale non dubitauit in *l.* 2. *ff. ad l. Iul. maieſtat.* & hæc eſt magnitudo commiſſi, quam intelligit Conſtantinus in *l.* 22. *C. ad l. Cornel. de falſ.* Quid ergo? mens fuit Innocentij III. falſatores litterarum non tantùm Pontificiarum, ſed Regiarum quoque præter regradationem ſeueriori pœnâ plectere, quod cùm nullis canonibus apertè fuiſſet definitum, ipſe primus ſtatuit in *dicto cap.* 7. vt ſatis ipſemet indicat in *cap. nouimus. de verb. ſignif.* his verbis, *in noſtro decreto contra falſarios edito.* Noſtrum vocat, quòd primus ſtatuerit, vt crimen hoc ad iudicē ſecularē remitteretur, quod nec Alexander III. in Concilio Lateranenſi, *parte* 126. *cap.* 3. nec Vrbanus III. fecerant. Anteà quidem id ſtatutum fuerat à Carolo M. *in ſuis Capitul.* vt ex Tributienſi Concilio *cap.* 30. refert Burchardus, & Gratianus in *Can. in memoriam. diſt.* 19. in quo Imperator falſi pœnam ad legis Romanæ definitionem reducit, quoties inter-

pellatus fuerit ab Apoſtolicæ ſedis legatis. Hãc Conſtitutionem ſinè dubio minùs obſeruatam renouauit Innocentius III. qui licèt falſarios à pœna ſanguinis exemerit in *dicto cap. nouimus*; non tamen capitalem pœnam prohibuit, quippe tradendo curiæ ſeculari ſatis innuit reos falſi, pœnis legum ſubmitti: ſed quia Eccleſia horret ſanguinem, interceſſione vtitur erga iudices ſeculares; non tamen inde concludendum eſt omnem pœnam capitalem excludi, quæ quidem duplex eſt, vna ſanguinis quæ mortem ingerit, *l. 2. ff. de pœnis*; altera ſinè ſanguine, vt eſt deportatio, quæ tamen capitalis habetur à Calliſtrato in *l. capitalium. ff. de pœnis*: quæ fuit propriè pœna falſi, *l. 1. in fine. ff. ad l. Cornel. de falſ.* Omnis corporalis pœna redolet capitalem, vt eſt perpetui carceris mancipatio, in *dicto cap. nouimus*, & *cap. vlti. tit. de crim. falſi in prima Compilat.* vbi agit Alexander III. de arctiſſima cuſtodia; & exſilium, in *cap. 2. de clerico excõmun.* Ex quo *cap.* colligendum eſt quoties reus iudici ſeculari traditur, ſtatim ſeueritati legum & pœnis ſubiici, ſicut hæc verba demonſtrant: *& Epiſcopus minimè emendare potuerit, regis iudicio ad requiſitionem Eccleſiæ exſilio damnetur*: quæ quidem valdè ſunt notanda, vt agnoſcamus exſilium eſſe iuriſdictionis ſecularis, quia eſt pœna capitalis. Hoc autem caput vix putem eſſe deſumptum ex ſynodo Antiochena in qua non reperitur, quamuis hoc notet inſcriptio; equidem propoſitum & ſenſus reperitur in *can. 5.* dictæ ſynodi, cùm ait reum per ſecularem magiſtratum puniendum, vbi rectè Balſamo addit Epiſcopos penitentiam dare poſſe delinquentibus, non verò eos torquere cùm id ad locales magiſtratus pertineat, βασανίζοντας ἀπὸ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων. Antonius Auguſtinus hoc caput 2. deſumptum exiſtimat ex Concilio Vernenſi, *can. 9.* quod non facilè crediderim, cùm nihil ferè ſimile reperiatur; agit enim hic Canon non de Epiſcopo vel presbytero, ſed de Parochiano qui emendare ſe nolit, vt tunc ad iudicem ſecularem recurratur: *Neceſſe*, inquit, *habet Epiſcopalis autoritas iudiciali poteſtate adiuuari, placuit nobis vt Miſſi Dominici fideliter adiuuent.* Coniectura verior erit hoc caput concinnatum fuiſſe ex Capitulis Caroli M. vt iam ſuprà diximus Burchardum hoc egiſſe, & Gratianum in *can. in memoriam. diſt. 19.*

Digitized by Google

CAPVT II.

Bulla dimidia.

QVid ſit Bulla dimidia apud Innocentium III. 1. *Regiſtri epiſt.* 83. ipſemet Pontifex monet. Quoties enim Pontifex creatur, non ſolet litteras ſuo nomine inſcriptas, ſed tantùm Apoſtolorum Petri & Pauli vultibus inſculptas ex parte vna emittere, ex altera verò ſinè aliqua cælatura vel impreſſione ſigni, vel nominis; donec conſecrationis ſolennia perfecta fuerint, quod etiam demonſtrat idem Innocentius III. *Epiſt.* 233. *lib.* 1. *Regiſt.*

CAP. III.

Talea, Intertaleare, Taille.

IN *capite*, 1. *de ſortilegijs*, vulgò malè legitur *in talibus, vel codicibus:* nec meliùs antiqua compilatio *in tabulis*. Taleas ſectiones lignorum, vel præſegmina Varro interpretatur 1. *de re ruſt.* vnde dici ait Nonius Marcellus *cap.* 8. ruſtico vocabulo *intertaleare*, id eſt diuidere, vel excidere ramum ex vtraque parte æqualiter præciſum; alij clabulas, alij taleas appellant, inde nos, *la Taille*, pro vectigali, quòd æqualiter, & pro qualitate, & modo iugerum terræ exigi ſolet à principe; quia per taleas, ſurculos, ſeu teſſeras vnuſquiſque debiti ſui certior fiebat, *ἀπὸ τοῦ θαλλοῦ*, id eſt, *à ramo*, ſeu, *ſurculo:* ex quo etiam ſortes peragebantur, vt in Apoſtolatu Matthiæ factum fuiſſe referunt quidam in Acta *cap.* 1. qui tamen modus vulgò reprobatur in electionibus, *cap. vlt. de electione, can. Non ſtatim.* 26. *q.* 2.

CAP. IV.

De Maledicis.

IN *capite* 1. *de maledicis*, agitur de clerico contumelioſo, & detractore contra ſummum Pontificem, his verbis: *Quadam in depreſsionem officij, & beneficij noſtri protulit*, contra fidem antiquæ compilationis primæ, vbi legitur, *quædam in depreſſionem & contumeliam Rom. Eccleſiæ.* Aliud eſt detrahere Pontifici,

Digitized by Google

aliud Eccleſiæ; licèt enim vtrumque crimen ſit graue, ex eo tamen vindictam non admittunt canones, pro iniuria, niſi Eccleſiæ honor, & gradus lædatur. Sic etiam Impp. in *l. vnica. C. ſi quis Imperatori maledixerit*, vindicare ſibi detrahentes nolunt, ita nec Epiſcopi querelam mouere debent, ſed id puniendum Moderatori prouinciæ relinquere ſolent, *l. ſi quis. C. de Epiſcop. & cleric. Nouell. Iuſtin.* 123.

CAPVT V.

Spalla, friſcinga.

IN *cap. Cùm venerabilis. de Cenſibus.* Innocentius III. loquitur de ſpallis, quas Prior S. Stephani Epiſcopo Fauentino ſoluere quotannis conſueuerat. Quid ſit ſpalla nullus notauit: nihil facilius, nomen eſt familiare, ſignificans armum: ſæpiùs enim ſeruitij nomine armi & membra ferarum, vel aprorum, aut ceruorum præſtari ſolebant. Hoc apertè demonſtrat idem Innocentius in *epiſt. ad Abbatem S. Mariæ Rotundæ, lib.* 13. *Regiſtri*, dum refert exactam fuiſſe ſpallam porci ob licentiam venandi. *Et quod ad Abbatis*, inquit, *& partium inſtantiam ſyluam bannierant Rauennates, & qui venabantur in ipſa reddebant eidem ſingulis annis ſpallam porci, & cultores agrorum decimas, & gregum paſtores certos redditus exſoluebant.* In veteribus diplomatibus Abbatiæ S. Sauini in Epiſcopatu Bigerritano, ſcriptura Comitis Raymundi. *Concedimus*, inquit, *in ipſa valle, vt ſi quis porcum ſingularem, ſiue ceruum venando ceperit, quartam, ſiue ſpadlarem S. Sauino perſoluat.* Vulgò non ſpallas, ſed friſcingas dicebant, vt in *cap.* 73. *lib.* 4 Capitularium friſcinga ſunt pernæ recentiores. ſumuntur etiam & pro porcis adhuc tenellis apud Germanos, qui nondum ad iuſtum modum creuerunt: & apud noſtros Occitanos effœtam ſuem, ſeu porcam, *frayſſe*, vocitamus. Ita procurationis nomine ſolitum Archiepiſcopum Remenſem exigere ab Abbate ſancti Remigij, freſcengias, conſtat ex *epiſt.* 29. Alex. III. edita à Sirmundo poſt epiſtolas P. Cellenſis, quas quidem Archiepiſcopus pro quinquaginta ſolidis remiſit. Nec tantùm freſcengia, ſeu friſcinga pro perna, vel armo porci, vel apri, ſed etiam cuiuſcumque alterius feræ vel pecudis ſumebatur; etenim friſcingæ ouinæ dicuntur in veteribus diplomatibus: & ita tam armus, quàm perna friſcingę nomen aſſumit; quippe aliquando delicatior armus, quàm perna. Horat. *ſat.* 4.

Fœcundi leporis ſapiens ſectabitur armos.

Digitized by Google

CAPVT VI.

Penitentium pœna & locus. Acroaſis. Ferula. Scalæ.

ANtiquitus in Eccleſia, Penitentium tempus varium fuit: aliquo tempore extra fores Eccleſiæ ſiſtebantur, vbi flagris & verberibus cædebantur, & in cinere & cilicio voluta-bantur, *can. penitentes* 50. *diſt.* Hic locus dicebatur πρόσκλαυσις. Deinde in porticum cum Catechumenis introducebantur, vbi ſacræ Scripturæ & fidei dogmata eis exponebantur, qui locus dictus ἀκρόασις, ſeu *ferula*. In his tamen quidam hæſerunt, cur locus auditionis ferula diceretur, cùm potiùs flentibus conueniret qui extra fores remanebant, eò quòd ferulæ nomen ſatis demonſtret caſtigationem & pœnam, quâ penitentes plectebantur: hinc *ferulæ minaces* apud Columellam & alibi. Quæ ratio eſt cur in *can. vlt. epiſtolæ canonicæ Gregorij Thaumaturgi*, reiectâ verſione, Herueti loco horum verborum ἡ ἀκρόασις ἔνδοθι τ πύλης ἐν τῷ νάρθηκι, id eſt, *Auditio eſt intrà portam in ferula*, in verſione vulgari ſcriptum eſt, *in porticu*: νάρθηξ eſt ferula, flagellum, bacillus, & ναρθηκοφόροι *feruligeri* ex Platone apud Pollucem *lib.* 10. *cap.* 46. Et quidem certum eſt in Auditione penitentes nullis verberibus affectos fuiſſe : ita vt ſecundùm hanc ſignificationem, ferula melius ſumatur pro loco extra fores Eccleſiæ: ſed verum quoque eſt ferulam ſumi non tantùm pro caſtigatione, aut inſtrumento, ſeu ſceptro pædagogorum, ſed etiam pro ipſo gymnaſio, pro auditorio vbi pueri edocebantur, quia ibi etiam ferulâ cædebantur. Sic domus pauperum Oratorum vocabantur *Scalæ*, non quòd ſemper ineſſent ſcalæ; ſed quia ſæpiùs tanta erat eorum penuria vt cœnacula habitare cogerentur quorum aditus per ſcalas patebat. Iuuen. *Satyr.* 7.

—— Rumpe miſer tenſum iecur, vt tibi laſſo
Figantur virides ſcalarum gloria palmæ.

Eodem quoque ſenſu tenuiores ſcholæ, dicebantur, *Scalæ*, &, *pergulæ*; vnde non abs re auditorium penitentium dictum fuit νάρθηξ, non quòd ferulæ locus eſſet, ſed ad ſimilitudinem ſcholarum in quibus magiſtri ferulis vtuntur. Eſt & alia ratio cur ἀκρόασις dicatur ferula: quia vt plurimùm Penitentes eodem ferè tempore, & ante fores ſtabant, & deinde ad auditionẽ admittebantur, ita vt ad hęc duo explenda ſępiùs vnum & idem tempus ſufficeret, vt conſtat ex *can.* 12. Synodi Nicenę, & *can.* 4. Synodi Ancyranę.

Digitized by Google

CAPVT VII.

De Legatis ſedis Apoſtolicæ, & Pallio.

LEgati ſedis Apoſtolicæ alij ſunt qui ſuarum Eccleſiarum ratione hoc ius obtinent, *cap.* 1. & 9. *de officio legati*: alij ſunt qui mittuntur in prouincias, & dicuntur miſſi: alij dicuntur legati à latere, *laterales*, apud Iuonem. Obſeruare licet quomodo aliqui prætextu Eccleſiarum dicantur legati ſedis Apoſtolicæ, vt ſunt Archiepiſcopi Cantuarienſis, & Eboracenſis in Anglia, *dicto cap.* 1. & *cap.* 6. *de iudicijs, cap.* 1. *de appellationibus*. Putant quidam illos dici legatos ſedis Romanæ qui acceperunt pallij honorem; tunc enim vices agere ſummi Pontificis dicuntur, ſicut Archiepiſcopus Cantuarienſis in *d. cap.* 1 *de officio legati*, & Lundenſis in *epiſt.* 23. *Alexandri III.* edita à Simundo, poſt epiſtolas P. Cellenſis, in *epiſt.* 50. *lib.* 4. Gregorij M. *Vſum pallij*, inquit, *ac vices ſedis Apoſtolicæ poſtulaſti, &c.* pallij ſiquidem datione plenitudo poteſtatis confertur, ſed quæ plenitudo? alia ſcilicet, quàm legationis, niſi tantùm ijs quibus ex priuilegio indultum eſt. Sic olim Epiſcopus Arelatenſis hoc habuit priuilegium, vt conſtat ex *d. epiſt.* Gregorij, in qua eum ſedis Apoſtolicæ vicarium nominat. Ita etiam D. Bonifacius Moguntinus Archiepiſcopus, legatus Germanicus Apoſtolicæ Rom. Eccleſiæ dicitur *epiſt.* 105. & 141 eiuſdem Gregorij: quod priuilegium licèt quibuſdam Eccleſijs fuerit indultum, egebat tamen confirmatione: vnde idem Bonifacius à Stephano Papa electo idem ius poſtulat in *epiſt. ad eumdem*, quam refert Baronius ad annum 752. *num.* 16.

CAPVT VIII.

Panis intinctus, Embamma, ὑγρὸν, ὀξυβάφιον, σκευάσιον.

IVdã Iſcariotẽ cum ceteris Apoſtolis Corpus Chriſti ſumpſiſſe antequàm Dominus buccellam intinctam ei porrexit, aſſerũt cum D. Auguſtino alij Theologi. Vetus error fuit buccellam illam Corpus Chriſti fuiſſe, vt deprehendere licet ex *can. Cùm omne crimen, de conſecratione, diſt.* 2. & inde conſequenter quidam non ſolum ſacerdotes, ſed etiam laicos ad communionem ſub vtraque ſpecie admittendos eſſe contendebant. Panis ille intinctus datus Iudæ illis anſam peccandi præbuit, quod Iulius Papa I. damnauit, & hinc inde mos diffuſus eſt ſub vna ſpecie communicandi propter ſa-

Digitized by Google

cramenti reuerentiam, & ſcandali metum, quod oriri poterat ſi populus ſub alia quàm panis ſpecie communicaſſet, quamuis idipſum fieri poſſe nemo Catholicus vnquam dubitauerit. Et quia ſemper fuerunt ingenia ſibi malè conſcia, Concilio primùm Conſtantienſi, tum deinde Baſilienſi, & poſtremò Tridentino huiuſmodi laudabilis conſuetudo confirmata eſt. Sed cur intinctum panem Iudæ Dominus præbuit, non aliundè quæri debet, quàm vt proditorem ſuum demonſtraret: vſus tamen fuit antiquo conuiuiorum ritu, in quibus veteres menſas duas ſtatuebant: primam ex lautiſſimis cibis & dapibus oppiparis; alteram ex lactucis agreſtibus, vnde Martialis,

Claudere quæ cœnas lactuca ſolebat auorum,
Dic mihi, cur noſtras inchoat illa dapes?

Hæ lactucæ melle vt plurimùm condiebantur, vel etiam aceto, quod condimentum vocabatur ἔμβαμμα apud Pollucem, vel etiam ὑγρὸν apud Hippocratem, & Dioſcoridem, & ex eo embammate fruſtula panis intingebant, quæ Dominus conuiuij in ſignum lætitiæ porrigebat. Iudæi hunc ritum obſeruabant pro amicitiæ cultu & gratiarum actione fruſtulum panis coniunctim edentes; tum deinde poculum odij ſumebant, quo more Dominus in vaſculum condimenti panem & buccellam intinxit, quam Iudę proditori tradidit, Græci hoc vaſculum ὀξυβάφιον, vel ὀξυτάριον dicebant. Poſtremò cœnâ peracta, vt D. Lucas refert, omnibus Corpus ſuum tradidit, etiam ipſi Iudæ. Vnde apparet quàm ſtultè errorem ſuum confinxerant, qui intinctum, Corpus Chriſti exiſtimàbant. Eſt autem embamma, acetum quo intingebatur panis, non quidem ex vino quod coacuerat, ſed factitio, de quo Vlp. *l. 9. de tritico, vino legat. l. 9. de contrahend. empt.* σκευαστὸν vocant Baſilica, vt eſt annotatum à Cuiacio *Obſeruat.* 27. *lib.* 15. & ad *d. l. 9. de contrah. empt.* Iulius Pollux ponit pro ſalſamento *cap.* 38. *lib.* 6. Porò panis *intinctus* dicitur, qui valdè tinctus, vt *inuinctus* valdè vinctus, *l. penult. §. vlt. ff. de lege Fabia & plagiarijs.* & *incanus*, valdè canus, apud Catullum in Epithalamio Pelei.

Cùm cineri incanos ſoluunt à vertice crines.

& *inſanus*, valdè ſanus, apud Horatium.

CAPVT IX.

Scotatio.

QVID ſit *ſcotatio* in *cap. 2. de Conſuetudine*, nondum liquidò conſtat, quocirca pluribus vtendum coniecturis. Certum eſt Scotorum gentem hoſpitalem maximè, & valdè peregrinationibus aſſuetam olim fuiſſe, vt tradit Valafridus Strabo *lib.* II. *Vita S. Galli, cap. 46.* quæ in Gallia ampla hoſpitalia & monaſteria ædificauit in Capitularibus Caroli Calui *tit. 23. cap.* 10. & in *can.* 40. Concilij Meldenſis anni 845. & alibi, & ita magnis donis res Eccleſiæ auxit, quæ liberalitas ideò forſitan dicta eſt Scotatio. Cui tamen opinioni repugnare videtur textus *dicti capitis* 2. prout integer legitur in 3. Compilatione, in quo Innocentius III. hanc vocem ex Dacia, ſiue Dania deſcẽdiſſe demonſtrat. In quibuſdã codicibus manuſcriptis legitur *Scatatio*, voce forſan deductâ, à verbo Germanico, *Scatz*, ſiue, *Scaz*, quod pretiũ munus, & donationẽ ſignificat apud Hincmarum Remenſem in *Miſſatico*: *Quicquid de rebus Eccleſia ſua fecit & ordinauit, non per Scaz, vel per propinquitatem, aut amicitiam fecit.* *Scatz* tamen meliùs notat pacem, & inde pignora quæ dantur pacis causâ, dici videntur *Scatz* in *epiſt.* Hincmari Laudunenſis *ad Hincmarum Remenſem de Griuone*; *Quòd Romam ipſum non pro alia re ire rogabam, niſi vt inde Scatz mihi daret.* Confirmat hoc *additio* 4. Capitularium Ludouici *cap.* 81. linguâ Theudiſcâ *Scatz* legi, *id eſt armorum depoſitio.* Suffraganei Archiepiſcopi Senonenſis magnam cum Germanis communionem habebant, imò & tota Germania cum Frãcia, adeò vt linguarum idiomata hinc & inde ſibi communicarent: quin & Semnones à Sueuis Germaniæ populis oriundi ſunt, teſte Strabone. Non ego velim probari ſententiã doctiſſimi olim Anteceſſoris Toloſani, qui ſcotationem dictam putauit, quaſi *ſcultationem*, & ſcultationem, pro cultatione, eò quòd ſæpiùs donationes fierent per glebæ iniectionem, quæ cultello eruebatur; quia vt notiſſimum eſt donationes pijs locis varijs modis fiebant per cultellum, feſtucam nodatam, guantonem, guarraſcionem terræ, ramnm arboris, vt patet ex donatione Mathildis reginæ Gregorio VII. facta apud Baronium, *Anno* 1102. *cap.* 20. & Anonymum *lib. de miraculis S. Benedicti, cap.* 4. *Acceptis eius fideles huiuſmodi praeceptis cum vuantis* j. *guantis ipſius auro ornatis, per quos donationes memoratarum rerum ſacris imponerent altaribus, abſque dilatione adeunt cænobium.* Propiùs accedit, vt Scotatio deducatur à voce Scotica, quaſi dicatur *Scoticatio*: ſiquidem

dem *Scotica* foſſorium vocatur *in veteri Gloſſario Arabico-latino, eò* quòd circa codicem terram aperiat. Damnatur hæc opinio, maximè quòd, *Scotatio*, ſit vox Danica, & conſequenter à cultro, vel cultello deduci non poſſit. Addi etiam poteſt Scotationem dictam, quaſi ſcultellationem, quòd in ſcutellis ſumma donationis ſcriptæ repoſita conferretur: Anaſtaſius in Bonifacio II. *Hic presbyteris, & diaconibus, & ſubdiaconibus, atque notarijs ſcutellas de hereditatibus adeptis obtulit*, ſed hæc nihil faciunt pro rationibus iam adductis: Omiſſis igitur his & alijs omnibus, certius eſt ſcotationem idem eſſe quod *Scottum*, ſignificans cenſum, tributum, pretium aliquod, apud Rogerum, *in Vuillelmo iuniore: Omne*, inquit, *iniuſtum ſcottum interdixit*: ſumitur & pro collecta apud Matth. Paris in edicto Ioannis; *Nullus* inquit, *foreſtarius, vel Budellus faciat de cetero ſcotallum, vel colligat garbas, vel auenam, vel bladum aliud, vel agnos, vel porcellos, nec aliquam collectam faciat*. Eodem ſenſu Matthæus Vveſtmonaſterienſis: *Scot* ait, *illud dicitur* (nempe lingua ſeptentrionali) *quod ex diuerſis rebus in vnum aceruum aggregatur*. Inde etiam denarius Petri, qui colligebatur in Anglia dicebatur *Romiſcot* apud eumdem Rogerũ *in Henrico II*. A quibuſdã quoque accepi apud Scotos, *Scot*, ſignificare mendicũ, qui eleemoſynam quærit; ſimili argumento *gabellæ* nomen ducitur ab Hebraïca voce *Gab*, quæ ſignificat nummũ, munus, ſtipem collatitiam, vel à nomine *Gabe*, quod Publicanum ſonat.

CAPVT X.

De Pallio. Ciuitas. Parochia. Diœceſis.

PAllium Primatibus, Archiepiſcopis, Metropolitanis, ac etiã aliquando Epiſcopis conceditur, non tam ratione perſonarum quàm locorum, & propter prouinciarum & vrbium dignitatem, & excellentiam, quæ pro ſua amplitudine his titulis decorari meruerunt. Triplicis generis fuerunt apud Romanos ciuitates, minores, maiores, & maximæ: Modeſtinus in *l*. 61. *de excuſat. tut.* minores ἐλάττες, ſiue communes vrbes dicit: μείζες maiores, aut mediocres metropoles, vt eſt metropolis Berytus in *l*. 1. *C. de metropoli Beryto*: μεγίςας verò, quæ capita vrbium dicuntur apud Liuium *lib*. 5. *dec*. 5. & Plinium *lib*. 3. *cap*. 3. vel potius maximæ erant, quibus diuerſæ, & plures prouinciæ ſubditæ erant, quas Antoninus, *de vita ſua*, vocat μητροπόλεις τῶν ἐθνῶν, & Anacletus Papa, *metropoles diuerſarum prouinciarum*, ad differentiam maiorum vrbium, quæ ſingulis prouinciis erant ſubditæ; & minorum quæ ſub ſe caſtella, pagos, & vicos ha-

B

Digitized by Google

bent apud Iſidorum *lib.* 15. *cap.* 2. Hunc ordinem in conſtituendis principatibus Eccleſiæ ſeruauit princeps Eccleſiarum D. Petrus, & poſt eum reliqui ſucceſſores, vt ex Clementis *Epiſt. prima ad Iacobum, ex Epiſtolis* Anacleti, Aniceti, Stephani, Gregorij, & aliorum conſtat, qui iura primatus quibuſdam tribuerunt, alijs Metropoleos ſeu Archiepiſcopatus, alijs Epiſcopatus, *can. in illis*, 80. *diſt.* qui ordo licèt poſitus fuerit, non tamen omnimodè Diœceſeon & prouinciarum potuit fieri diſtinctio, ſed ſucceſſu temporis id factum fuit, ſicut parochiarum *in can.* 13. *q.* 1. & hinc innumeræ contentiones exortæ fuerunt, quæ huc vſque durant, vt alibi tetigimus. Hæc ita poſita noſtram coniecturam firmant, vt dicamus pallium arbitrum fuiſſe magnarum litium, cuius dono iuriſdictio vniuſcuiuſque Primatis, Archiepiſcopi, & Metropolitani firmabatur, cum priùs Epiſcopi ſæpiùs eorum iuriſdictionẽ non agnoſcerent, ſed iudices, vel arbitros peregrinos adirent, vt notat Balſamo ad *can.* 9. Synodi Chalcedon. & *can.* 126. Synodi Carthagin. relatum *in can. placuit.* 2. *q.* 6. quo id prohibetur: & hi ſecurè non niſi ad Sedem Apoſtolicam recurrebant, *can. ſeq. ead.* quia ſcilicet omnes ferè ciuitates celebres, ſibi Primatus, aut Patriarchatus, aut Metropoleos iura arrogabant, quod repreſſit *can.* 6. Synodi Nicenæ, & eas ad veterem ordinem ſupradictum reduxit *can.* 9. Synodi Chalcedon. *can. ſi clericus.* 11. *q.* 1. qui ordo vt firmè ſtabiliretur, & quiſque Metropolitanus ſuâ frueretur prouinciâ cuius ditioni ſubderentur Epiſcopi ſuffraganei, datum eſt pallium, vt oſtendit Zacharias *in epiſtola ad S. Bonifacium*: *De Epiſcopis verò metropolitanis quos per vnamquamque metropolim conſtituiſti, eos per tuum teſtimonium confirmamus, & pallia dirigimus ad eorum firmiſſimam ſtabilitatem.* Hinc colligere licet Primates & Patriarchas ius accepiſſe à ſummo Pontifice diuidendarum parœciarum; ſic enim vocabantur Epiſcopatus, non diœceſes: cùm propriè diœceſis multarum prouinciarum diceretur, διοίκησις ἐστι ἡ πολλὰς ἐπαρχίας ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ inquit Balſamo ad *dict. can.* 9. autoritate ſcilicet ſedis Apoſtolicæ, quæ ius hoc eis tribuit, & conſequenter dandi pallij facultatem, *cap. antiqua. De priuilegijs.*

Digitized by Google

CAP. XI.

Crucis prælatio. De nomine Patriarchæ, & Apoſtolici.

CRuces anteferri Archiepiſcopis & Metropolitanis primitùs non ſolebant, quia in his honorum apices conſtituuntur. Id ius peculiariter reſeruatum Primatibus, & Patriarchis: vnde conqueritur Cantuarienſis Archiepiſcopus aduerſus Eboracenſem in Anglia, quòd is per totam Angliam ante ſe crucem deferri iuberet, *in cap.* 1. *vt lite pendente nihil innouetur*. Nec mirum ſi id Archiepiſcopi ſibi deberi contenderint: tum quòd ferè omninò iura Patriarcharum & Primatum ſint imminuta, ita vt ſolum Summum Pontificem Archiepiſcopi agnoſcant: tum quòd olim & hi Patriarchæ & Primates vocarentur; vnde factum, vt cùm nomine non diſtinguerentur, nec re etiam differre viſi ſunt, ideò Crucis delatio eis paſſim permiſſa eſt, *Clementina vlt. de priuilegijs*, gratiâ nempe Summorum Pontificum, vt ex *epiſt. Alexandri II. ad Archiepiſcopum Dioclienſem* conſtat, quæ refertur in fragmentis Antonij Auguſtini. Patet verò & varijs locis Archiepiſcopos dictos fuiſſe Patriarchas, ex Caſſiodori *epiſtola* 15. *lib.* 9. *Quod etiam ad vniuerſas Patriarchales & Metropolitanas Eccleſias volumus pertinere.* & pòſt: *Alios verò Patriarchas quando in comitatu noſtro de eorum ordinatione tractatur.* Imò & æquales Patriarchis Metropolitani ſe dicebant. Nicolaus enim Papa Primates & Patriarchas nihil priuilegij præ ceteris habere Epiſcopis ait, niſi quantùm ſacri canones concedunt, vt eſt apud Iuonem *epiſt.* 65. Quinetiam Epiſcopi ſe Patriarchas dixerunt, vt Aquileienſis apud Paulum Diaconum *de geſtis Longobard. cap.* 12. *lib.* 2. & Foroiulienſis apud Valafridum Strabonem *cap.* 25. *de rebus Eccleſiaſticis*, ſicut & Anicienſis in Gallia. Solus verò ſummus Pontifex dici potuit Patriarcha Oecumenicus, quod nomen Leo I. recuſauit oblatum à Synodo Chalcedonenſi, vt patet ex *epiſt.* 32. *libri* 4. Gregorij magni, qui Conſtantinopolitanum hunc honorem ambientem reprehendit *epiſt.* 38. *lib.* 4. Crux igitur aſſumi cœpit ab omnibus, quæ propriè Apoſtolicam ſedem regenti debita fuit, & ſignum Apoſtolatus dedit: quam ideò S. Stephano Vngarorum regi præferri conceſſit Siluester II. quòd gentem magnam ad fidem cõuertiſſet, quem ideò Apoſtolum vocauit, ſeipſum verò Apoſtolicum, vt eſt apud Surium *in eius vita*. Summis verò Pontificibus ſemper præferri ſolitam crucem conſtat ex Anaſtaſio *in Leone IV.*

CAPVT XII.

Ordinatio quibus competat.

QVOD dicitur in canone 59. Synodi Carthaginenſis, Epiſcopum Carthaginienſem pro libito potuiſſe vndequaque aduenientes clericos ordinare, id non generaliter ex toto orbe intelligi certum eſt; ſed de vniuerſa prouincia, ſiue Metropoli: nam hunc maximum Africæ Metropolitanum vocat Leo Papa IX. *epiſt.* 4. habebat enim ius primatus, τὸ δίκαιον τῆς ἀρχιερωσύνης, *in Nouella* Iuſtiniani 131. ipſe quoque ſolennem Paſchatis diem omnibus Africæ Epiſcopis nuntiabat, ſcilicet ex præſcripto, ſeu præcepto ſummi Pontificis, vt patet ex *epiſt.* 77. Leonis Magni, in qua & Conſtantinopoli indictio Paſchatis ſuſcepta eſt, non ſolùm ab Epiſcopo Conſtantinopolitano, verùm etiam ab Imperatore Martiano, quam ipſe Leo tranſmiſerat. Solus Summus Pontifex ex omnibus terrarum partibus clericos ordinare poteſt, & in quibuſdam ordinibus promoti, ab alio Epiſcopo reliquos ordines recipere non poſſunt ſinè ſpeciali licentia Summi Pontificis, vt eſt definitum ab Innocentio III. *epiſt.* 22. *lib.* 1.

CAPVT XIII.

Epiſcopi Scoti. Vacantes ſinè ſede. Locales. μονοικία. σχότιος. *Vacantiui. Scholaſtici. Sarabaitæ. Synedria Iudæorum.*

CVR in Concilio Cabillonenſi II. *can.* 43. Epiſcopi vagantes ſinè titulo & ſede dicantur *Scoti*, compertum non habeo; niſi dixerim quòd Scoti olim hoſpitales maximè fuerint, vt dixi, *ſupra cap.* 9. & ſæpiùs pietatis ſtudio quaſi coadiutores aliorum Epiſcoporum officio fungerentur, cùm hi propter varia impedimenta omninò ſuarum Eccleſiarum negotijs & neceſſitatibus ſupereſſe non poſſent: quæ etiam cauſa fuit cur in Concilio Matiſconenſi II. plures huius generis ſubſcripſerint. In pleriſque locis non erant Epiſcopi certi, & ſtabiles, ſed aduentitij & conductitij, vt in Eccleſia Ratiſbonenſi, in qua S. Bonifacius Moguntinus Gambaldum Epiſcopum conſtituit, vt refertur *in Metropoli Salisburgenſi to.* 2. anno Domini 732. & hoc ad differentiam eorum qui dicebantur, *Locales*, *can.* 6. Concilij Valentini: *Nec*, inquit, *vllum ſanctorum Sacerdotum quiſpiam ordinet, qui localem ſe futurum primitùs non ſpoponderit.* Sic etiam B. Virgilius ad Epiſcopatum Iuuanienſem vocatus, diſſimulatâ ſuâ cõſecra-

tione penè duorum annorum ſpatio ſecum habuit quemdam Dobdan nomine, Græcum, qui interim Epiſcopali munere fungebatur, qui poſteà ad ſedem Chiemenſem fuit promotus, vt *ibidem* videre licet *Tom.* 1. *In traditionibus Frinſingenſibus. Soliti præterea Pontifices Rom. legare homines perſæpè exteros magnà & excellenti virtute Corbinianos & Bonifacios putà, qui Epiſcoporum munere vbique liberè fungerentur.* Ita S. Bonifacius fuit incertæ ſedis Archiepiſcopus, donec per Zachariam Papam fuit factus Moguntiæ. Hi autem Epiſcopi vagantes, & ſinè ſede, inopiâ laborantes hoc munus conductitiorum ſuſcipiebant. Id etiam reperio in Chronico Archiepiſcoporũ Bremenſium: *In Concilio Laterani*, inquit, *erant à Papa conſecrati Epiſcopi duo Anglici, & duo Scoti; vnus ſolo equo venerat, alter pedes; erat ibi etiam Hibernicus, qui Henrico ſcholaſtico retulit ſe non haberè alios reditus præter tres vaccas lactantes, quas in defectu lactis parochiani ſui per alias innouabant.* Nec ſolum illis in regionibus id fiebat, ſed etiam apud Græcos: nam refert Balſamo *in can.* 17. Synodi Chalcedon. quoſdam Epiſcopos vnam tantùm domum habuiſſe in regionibus ſuis, quam ideò μονοικίαν vocabant, ad differentiam earum quæ ἐγχωρίους, multos habitatores habere dicebantur. Non igitur immeritò Scoti potuerunt dici tales Epiſcopi pauperes vagantes, cùm maximè ex Scotiæ regno proceſſerint: quibus idcircò pluribus in locis conſtructa fuiſſe monaſteria Auentinus *lib.* 6. & *Metropolis Salisburg. to.* 2. & alij tradunt. Quòd ſi longiùs Scotorum Epiſcoporum nomen exquirere lubet, à Græco vocabulo σκότιος deducere poſſumus, quòd incertum, vagum, fugitiuum, ſpurium ſignificat. De his Epiſcopis meminit Syneſius *epiſt.* 67. quos βακαντίβους vocat, id eſt vacantes, ſicut Lampridius *in Seuero* milites deſides *vacantinos*: *Iureiurando*, inquit, *conſtrinxit, ne quem adſcriptum, id eſt, vacantiuum haberet.* eodem ſenſu apud Suidam, & apud Theodorum Prodromum βακάντιβος σχολάσικος dicitur homo imperitus, qui cùm cauſis forenſibus occupari non poſſet circa fictas declamationes ſeſe exercebat, vt ſcribit Quintilianus *lib. de cauſis corruptæ eloquentiæ.* Monachi quoque deſides & vagantes ſuum nomen habebant, dicti enim Sarabaitæ & Sarabatti, id eſt vagantes & mendici, Caſſiano *collat.* 18. *cap.* 7. Iuoni *Epiſt.* 192. & *in Capitularibus* Caroli Magni, *in regulis S. Benedicti*, & alibi paſſim. In Itinerario Beniamini Hebraico, quod Arias Montanus in Latinum vertit, refertur in ampliſſima vrbe Bagoad, regni Caliphæ, fuiſſe decem Synedria Iudæorum, quibus qui præerant *Vacantes* dicebantur, eò quòd nulli alij rei operam darent præterquam adminiſtrandæ ſocietati. Verùm his omnibus omiſſis vera ratio

petenda eſt ex eo, quòd olim in Scotia Epiſcopatus non eſſent diſtincti, ſed quiuis Epiſcopus pontificia munera paſſim obibat, nec propriam ſedem habebat; quod vſque ad Malcolmi III. Regis ætatem locum habuit, vt ſcribit Hector Boethius, *lib.* 10.

CAPVT XIV.

Reſcriptorum honor. Sacræ litteræ. Labrata. Oſculum. Ador. Adorare.

IN *Capite* 5. *de reſcriptis*, reſcripta ſummi Pontificis cum honore & reuerentia recipienda, & adimplenda ſunt, quem honorem frequentius oſculo decerni notum eſt: nam & Litteræ, vel Epiſtolæ Principum pro ſalutatione & reuerentia labris admouebantur, non ob id tantùm, quòd nomen & ſubnotationem manu ſacrâ exaratam, ſed etiam quòd ſigillum & iconem præferrent. Petrus Diaconus, *lib.* 16. *Cùm autem*, inquit, *ſuſcepiſſet Imperatoris ſacram, oſculatus eſt ſignaculum quod habebat pectuſculum Imperatoris.* Tullius *epiſt.* 2. *lib.* 3. *ad Appium Pulchrum*: *Complexus ſum cogitatione te abſentem, epiſtolam verò oſculatus etiam ipſe mihi gratatus ſum.* Inde, *Labrata*, dicti ſunt ſacri vultus, quos populus ſalutare & oſculari ſolebat. *l.* 1. *C. publicæ lætitiæ*, *vel Conſulum*. Similiter ſacri vultus dicuntur icones Ss. Petri & Pauli in reſcriptis Pontificum expreſſi, Innocentius III. *Epiſt.* 233. *lib.* 1. *Regiſtri*; quod ſinè adorationis ambitioſo faſtidio fieri Theodoſius, Arcadius, & Valentinianus voluerunt in *l.* 2. *C. de ſtatuis.* Idem in nummis & monetis ſeruabatur: ideóque ſummo crimini vertebatur integritatem eorum minuere, vel corrodere apud Caſſiodorum 7. *Variarum*: *Quodnam erit tutum ſi in noſtra peccetur effigie?* Oſculum autem adhibebatur religionis causâ, quam ineſſe principum ſimulacris exiſtimabant exemplo Deorum, vt eſt apud Tullium de ſimulacro Herculis: *Diuinatione* 9. *Vſque adeò*, inquit, *vt rictus eius ac mentum paulò ſit attritius, quòd in precibus & gratulationibus non ſolùm id venerari, verùm etiam oſculari ſolent.* Vnde D. Ambroſius 6. *Hexameron, cap.* 9. *Oſculum pietatis & charitatis pignus* vocat: & Cedrenus *amoris* φίλτρον. Ideò ex traditionibus Apoſtolorum ſalutare ſe oſculo Chriſtiani iubebantur, apud D. Paulum, ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης: *ſalutate inuicem in oſculo ſancto.* Hoc præceptum Eccleſia retinuit: legimus enim in *Canonibus de ord. Conc. celebr. In fine Concilij omnes illicò pariter exſurgentes,*

Digitized by Google

reſidẽte Metropolitano ab ipſo primùm incipientes, oſculum ſibi inuicem omnes pariter dabant. Apud Græcos φίλημα oſculum & amorem ſignificat, qua de cauſa in Eccleſia litteræ oſculo ſuſcipiebantur, vt teſtatur Theophilus Alexandrinus *in epiſtolis Paſchalibus: Salutate inuicem oſculo ſancto, & ijs ſcribite, & ab eis accipite pacificas iuxta morem Eccleſiaſticum litteras.* E contrario cùm ad infideles, apoſtatas, criminum reos, & excommunicatos ſcribebatur, nulla ſalutatio adhibebatur, imò potiùs hæc verba inſerebantur, *ſinè ſalutatione*: ita eſt concepta *epiſt.* Innocentij III. 28. *lib.* 2. *Poteſtati, & populis Taruiſinis, ſinè ſalutatione*, & alijs pleriſque innumeris locis. Nec communicatoriæ literæ dabantur, ſed priuatæ, *qualibus nos vti etiam ad paganos licet*, inquit D. Auguſtinus *epiſt.* 162. Ratio cur oſculum ad litteras adhiberetur præter iam allatam eſt, quòd oſculum non ſolum ſit obſequij & honoris ſpecies, ſed etiam adorationis: nam adorare dicuntur purpuram, qui oſculantur, *l. fin. C. de principibus agentium, l. 2. C. de primipilo.* D. Hieronymus *in Rufinum.* Eſt autem adorare propriè ad orã terræ procedere, & oſculo attingere προσκυνεῖν, vel etiam in ſacrificio offerre, 1. *Georg.*

Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret.

Inde ador, & adorea, frumentum & far, quod in ſacrificijs offerebatur. Ceterùm non ſolùm Imperatorum litteræ & vultus oſculo venerabantur, ſed etiam ipſorum perſonæ à Senatoribus, & Patricij ordinis viris παρὰ μαζὸν τὸν δεξιὸν, *ad dexteram mammam*, illóſque *oſculo Cæſar donabat in capite*, καταφιλήσας τὴν κεφαλὴν, vt notat Procopius *in Anecdotis in fine*: vſque ad tempus Iuſtiniani, ſub quo fœdâ nimis & propudioſâ adulatione Senatores & Patricij in conſpectu ipſius in faciem procumbebãt, pedibúſque ac manibus tenſis vtrumque Principis pedem oſculabantur; non minùs quàm plebeiorum turba, de qua Corippus,

——Et poplite flexo
Plurima diuinis ſupplex dabat oſcula plantis.

Et quæ ante Iuſtinianum *à ſalutatione Imperatoris dextero tantùm ſubnixa genu diſcedebat*, γόνυ κλίναντες βασιλεῖ τὸ δεξιὸν ἀπηλλάσσοντο, ait idem Procopius, *ibid.*

Digitized by Google

CAPVT XV.

Epheſinus legiſlator quis. præſcriptionum auctor.

IN *cap. vigilanti, de præſcriptionibus*, diu multúmque quęſitum fuit, quis ſit Epheſinus legiſlator, qui præſcriptionem tricennij induxit: & huius quidem omnes aſſerunt Theodoſium autorem fuiſſe, ſed qualem, lis eſt: Cuiacius *Obſeruat.* 26. *lib.* 18. Magnum Theodoſium hunc eſſe dicit, eò quòd Valentinianus *Nouellà, de præſcriptionibus* 30. *annorum*, vocet anteceſſorem ſuum, patrem, qui non alius fuit quàm Magnus Theodoſius; ſed ipſum falli docuerunt iampridem Sauaro, & Sirmundus ad Sidonij *epiſt.* 16. *lib.* 8. quos ſequi iuuat; ſic enim ſucceſſores imperij ſuos anteceſſores vocant patres: & non abs re Valentinianus iuniorem Theodoſium patrem vocare debuit, vtpotè ſocerum ſuum, quem autorem præſcriptionis fuiſſe ſatis indicat Conſtitutio vnica *C. Theodoſ. de actionib. certo tempore*, & *l.* 3. *C. de præſcript.* 30. *annorum*. Et quidē optimâ ratione vocauit eum patrem Valentinianus, quia eius filiam Eudoxiam vxorem duxerat, & eam petiturus ad Theodoſium Conſtantinopolim profectus fuerat, vt Cedrenus, & alij ſcribunt; & hunc Valentinianum viciſſim filium vocat Theodoſius, *Nou.* 1. *&* 2. Argumentum aliud ſumitur ex verbis ipſis Valentiniani *in d. Nouella*, *Quod diuæ memoriæ patris noſtri Theodoſii lege conceſſum eſt*; nam cùm hanc conſtitutionem edidit iam Theodoſius è viuis exceſſerat ſub conſulatu Valentiniani & Auieni: biennio enim ferè pòſt ſub conſulatu Herculani edita fuit. Quinimò non malè hunc Theodoſium iuniorem, Epheſinum legiſlatorem vocauit Alexander III. propter celebritatem Concilij Epheſini, cuius auſpicijs conuocatum fuiſſe narrant omnes hiſtorici, Cedrenus, Sozomenus, & alij: quod confirmatur ex eo quòd ſummum & ſingularem pietatis & obſequij affectum erga Eccleſiam Epheſinam ſemper habuerit, ad quam ſæpiùs preces & vota facturus proficiſcebatur: refert enim Nicephorus *lib.* 14. *cap.* 58. Epheſum veniſſe, S. Ioannem illum virginem & Euangeliſtam honoraturum, templúmque ingreſſum illic preces fudiſſe, vbi per viſum, ſeu reuelationem, quis imperij Romani ſucceſſor futurus eſſet à Deo didicit, qui & paulò pòſt obijt pendente Concilio Epheſino, vt multę ad eum litteræ teſtantur apud Baronium ad annum 431. Mitto quæ de Emphegio Origenis patre refert Cuiacius, & quod alij addunt: probabilior foret ſententia doctiſſimi Sauaronis, qui loco *Emphegij* legendum cenſet *Eugenij*, qui Theodoſij magni coætaneus tyrānus re-

rum

Digitized by Google

rum ſummam vſurparit: ſed quàm remotum à veritate, vt Theodoſij nomen illuſtre, præſertim circa præſcriptionem tricennij, ad inuaſorem imperii deuenerit, quem nuſquam leges ſanciuiſſe conſtat; tũ quòd coæuus Theodoſii magni non potuit cõgruè iunioris Theodoſii temporibus aptari. Propius accedit coniectura Io. Coſtæ Anteceſſoris noſtræ Academiæ, qui legendum cenſet *Theodoſianus Legiſlator*, argumento deſumpto ex *can. Quicumque.* 11. *q.* 1 vbi dicit *legem Conſtantini eſſe ex Theodoſianis legibus*, licet ſint ex ſententiis Pauli ab Aniano in codice Theodoſiano relatis. Sed & hæc doctiſſimo viro parum roboris habere videntur; alienũ enim exiſtimat dicere Theodoſianum, pro Theodoſio legiſlatore & Imperatore, ſicut abſurdum eſſet dicere Iuſtinianeum pro Iuſtiniano. Hæc nomina ſunt patronymica, quæ filios & nepotes deſignare notat Priſcianus *lib.* 2. & quæ à propriis nominibus deriuantur, ſed nunquam primo autori vnde veniũt conueniunt; ſic malè in iure Canonico diceremus Gregorianum Pontificem, pro Gregorio, ſed bene Raymundum compilatorem Gregorianũ, quia iuſſu Gregorii Decretales compilauit; ſic enim Officiales & miniſtri à principe ſuo nomen aſſumunt, vt Officialis procuratoris Cæſaris, qui vocatur *Cæſarianus in l.* 1. *C. Theod. de Cæſarianis.* Similiter de vocibus poſſeſſiuis idem Priſcianus ait, quæ nomen autoris ſui aſſumunt, veluti leges, edicta, Senatuſconſulta, ita Codex Theodoſianus, Iuſtinianeus, Hermogenianus, Gregorianus.

CAPVT XVI.

Bannus Chriſtianitatis. francilis.

DE banno Chriſtianitatis *in cap.* 2. *de purgatione canonica.* Bãnus eſt edictum ſeu denunciatio, citatio ad placitum & iudiciũ, paſſim *in legibus Salicis* & *Longobardicis*, ob cuius contemptum mulcta pecuniaria indicitur, *cap.* 96. *lib.* 6. *Capitularium Caroli M.* In eo cap. eſt pœna interdicti, ſeu exſilii; nam bannus pro exſilio & eiectione ſumitur, cùm quis à conſortio fidelium & liminibus Eccleſiæ remouetur: vnde dicitur, *Bannus Dei, in can.* 6. Synodi Confluentinæ: & *Bannus Epiſcopalis, in Concilio Triburienſi, can.* 8. & *Concilio apud Villam Theodonis ſub Ludouico Pio*, vulgò, *Bans Epiſcopaux*. Hinc & *bannus Chriſtianitatis, in Capitularibus Caroli Calui*, & in Concil. Colon. *Part.* 14. *can.* 21 *Ceteros omnes nobiles & ignobiles per Bannum Chriſtianitatis conſtringat.* Non ſemper iſte bannus eſt communionis Eccleſiaſticæ interdictum, ſed pœnam aliam ingerit, veluti peregrinationis, eleemoſynarum, & ieiuniorum;

hinc *bannitum ieiunium* in Synodo *Salegunſtadienſi, can.* 15. Bannitum ieiunium dicebatur magnum & rigidum, quod præter ordinem Eccleſiaſticum indicebatur, vt in diœceſi Moguntina contra plagam aboriẽdi, poſt Dominicas quibus canitur, *Salus*, &, *Miſericordia*, prima poſt *Quaſimodo*, & XIX. poſt Trinitatem: vnde hic verſus, *Poſt ſalus & miſeri tibi erunt ieiunia banni*, vt ex quodam MSS. refert Serrarius *lib. 1. cap.* 33. *Moguntiacorum.* Aliquando ſolum iuramentum ſolenne indicit ſuper quatuor Dei Euangelia, Crucem Domini, & reliquias Sanctorum, iuxta ritum, & formam Eccleſiæ, vt eſt *in cap. Quamuis. de ſententia excomm.* vt plenè refertur *in can. ſi duo*, & *can. Epiſcopus.* 35. *q.* 6. Aliàs bannus eſt congregatio: *bannire* frequentiùs congregare ſignificat in legibus Longobard. *lib.* 2. *tit* 52. pro cuius contemptu multa exigitur: ſic *bannus dominicus, ſeu regius*, qui erat olim ſexaginta ſolidorum: & *bannus francilis*, multa eſt à franco & libero homine pendi ſolita *in Chariſiaco*, quâ ſolutâ bannus reſciſſus dicitur *in additionib. Capitul. cap.* 81. Chriſtianitas eſt ſignum, non tantùm nomen quo Chriſti fideles agnoſcimur, ſed ſpecialiter ſacramentum baptiſmi: de hac Chriſtianitate etiam mentionem facit *can.* III. Synodi Carthagin. τῆς χριστιανότητος τὴν αὔξησιν. Chriſtianitatis exercitationem dicit *l.* 19. *C. Theod. de Iudæis. l.* 7. *de apoſtatis*, & alibi ſæpè.

CAPVT XVII.

Qui Fratres, qui filij Papæ, chariſsimi, Conſobrini in litteris.

IN *cap.* 1. *de officio legati, in Sexto.* Innocentius IV. maiorem tribuit autoritatem fratribus legatione fungentibus, quàm alijs qui fratrum nomine intelliguntur: quærit gloſſa, & concludit intelligi debere Cardinales Epiſcopos; alios verò filios tantùm dici, ex *cap. licèt.* 49. *de Teſtib.* Innocentius III. argumentum falſitatis in reſcriptis Summorum Pontificum deſumit ex eo, quòd Epiſcopus vocatus fuerit filius, cùm frater nominari debuerit, *cap. Quàm graue. de crimine falſi.* In hac regula non continentur Cardinales, qui filij dicuntur, *cap. Sanè. de renunciatione, cap. Coram. de officio & poteſt. iud. deleg.* Alius ſcribendi modus animaduertitur, vt ad Epiſcopos ſcribendo his verbis vti ſolitum ſit; *fraternitati veſtræ per Apoſtolica ſcripta mandamus, cap. ad audientiam. de reſcript.* & innumeris paſſim locis: ad Cardinales verò, *diſcretioni veſtræ &c.* & *cap. Ad decorem. de inſtitutionib. in* 3. *compilatione, cap. Quia diuerſitatem. de conceſſ. præben. cap. dilectus. de exceſſ. prælat. ead.*

Digitized by Google

Heſti ſimiliter filij vocantur, *cap. noſti, de electione, in 1. compil.* & *cap. 12. de accuſat. ead.* Imperatores proprium loquendi vſum habebant, vt conſtat ex *l. 5. C. ad l. Cornel. de ſicarijs.* Præſidibus prouinciarum ita ſcribebant: *Aue, ſalue chariſsime nobis*; ſicut *in l. Dominus, C. de appellat.* & *in l. ſi quis. C. de accuſat.* & apud Euſebium, vt notat Cuiacius *Obſeru. lib. 1. cap. 15.* fratres etiam eos vocabant, *apud Caſsiodorum*, Nouellâ Theodoſij *de princip. agent. Nouellâ de Lampadibus*, & *Nouellâ de Metatis*. In Gallia reges, ſuos optimates *conſobrinos* appellant. Capitulo verò cum ſcribitur hæc loquendi forma vſurpatur: *Vobis filij Capituli, vt in cap. Conſtitutus. 11. de conceſſ. prebend.* & *cap. 3 de teſtamentis, in 3. compil.*

CAPVT XVIII.

Teſtes Synodales. ſerui publici. claſsici teſtes. Synodi publicæ, & priuatæ.

TESTES Synodales ſunt, qui publicè recepti & probati in ſynodo, quaſi cuſtodes & ſpeculatores eorum quæ fiunt in Eccleſia, vel contra ſynodi decreta decernuntur, & geruntur: hos Græci παραφυλακὰς vocant, vt notauit Cuiacius ad *cap. 7. de teſtib. cogendis*; ſed meliùs ij ſunt qui in quacũque parœcia, vel Epiſcopatu eligebantur, adhibito ſuper quatuor Euangelia, vel Martyrũ reliquias iuramento, vt omnia quæ contra fidem & religionem fiebant obſeruarent & inquirerent, vt dilucidè patet ex *can. Epiſcopus, 35. q. 6.* quod clariùs videre eſt *in Concilio Colonienſi ſub Paulo III. parte 14. cap. 21. In Concilio publico ab Epiſcopo habito iurare debent de villis ſingulis, fideliſsimi quinque liberi, vel ſerui tres, vel quatuor, vt rei veritas omnino requiratur*: qui ordo ſeruatus eſt *in Concilio Lateran. ſub Innocentio III. cap. 6.* Formulam iuriſiurandi ab ipſis præſtandi videre licet *in Actis Mediolani Concilio Prouinciali IV.* quod maximè facit ad intellectum *cap. præterea. de teſtibus cogend. Teſtes publicos quos ciuitas nuncupabat Synodales, &c.* publicum, idem eſt quod vulgatum & teſtatum; περίβλεπτον γὰρ τὸ δεδημοσιευμένον, καὶ πρόδηλον, inquit Zonaras, ad *can. 47.* Synodi Carthaginenſis. Inde teſtes publici eodem ſenſu, quo Notarij *ſerui publici*, *in l. 2. rem pupilli ſaluam fore*, quos vulgò in comitijs ſubſcripſiſſe videmus. Publici ergo teſtes dicuntur, qui in Synodo Epiſcoporum eliguntur; ad eorum differentiam qui in Synodis priuatis, quæ ab Archidiaconis indicebantur, fiebant, vt ex *dicta Colonienſi Synodo* probatur. Has Synodos *locales* τὰς τοπικὰς συνόδους Græci dixerũt, ad differentiam, Oeco-

menicarum, vt patet ex *can.* 1. Synodi Nicenæ, ex *can.* 2. *Synodi* 6. *in Trullo*,& *Prouincialium*, quas μείζονας, id eſt, *maiores* vocabant, quæ ex omnibus diœceſibus, ſiue vnius prouinciæ Epiſcopis componuntur, vt docet idem Zonaras ad *can.* 6. Synodi Conſtantinop. Porrò hi teſtes maximè exquirebantur qui probatæ vitæ, & morum integritate præſtarent, quales ſunt quos *claſsicos* vocant Iureconſulti, qui teſtamentis ſignandis adhiberi ſolent, autore Feſto, qui nec domeſtici ſunt, nec ſuſpecti, *cap. in cauſis. de teſtibus*; dicti claſſici quòd per claſſes diſtribuerentur Romæ, ſicut omnes alii ciues Romani puberes, *l. hàc conſultiſſimâ*,& *l.* 12. *C. de teſtibus*: qui quidem primi ordinis, & primi cenſus, quem Græci πρῶτον τίμημα qui vigintiquinque æris millibus conſtabat. Ita quoque *milites claſsici* ex cenſitis eligebantur, *l. vnicâ. C. de claſsicis lib. x1.*

CAPVT XIX.

Memorialis cuculla. memoriale Sabbathum. memorialis corona. monachorum raſio. clericorum tonſura. παπαλήθρα, λίστρον, ῥάσος, ῥάκος. *veſtis monaſtica.*

QVID intelligat Innocentius III. *in epiſt.* 12. *lib.* 2. *Regiſtri*, per *memorialem cucullam* ſatìs patet. Cucullam iubet deferri ab eo qui Ordinem regularem Canonicorum ſinè Abbatis ſui licentia deſeruerat, & monaſticum ordinem ſuſceperat, erat enim hoc contra ſanctiones Eccleſiaſticas, *can.* 1. & *ſeqq.* 19. *q.* 3. de quibus *in can.* 125. Concilii Aquiſgran. *Vt Canonici cucullas monachorum non induant*, quod Vrbanus II. ſtatuerat *in can.* 2. 19. *q.* 3. *Præcipimus vt redeat, & deinceps memorialem cucullam deferat, & vltimus in choro maneat.* Pœna deſertionis eſt vltimum tenere locum in choro, & memorialem cucullam deferre: Innocentius *in cap. intelleximus. de ætate & qualit. ord. Vltimus in choro manendo cucullam ad memoriam delaturus.* Memoriale dicitur, quod ad memoriam conſtitutum eſt: ita memoriale Sabbathum *in cap.* 23. *Leuitici*, in memoriam liberationis Iſaac ab immolatione, talis enim dies fuit ſanctus & ſolennis, *cap.* 29. *Numerorum.* Sic etiam dicitur *Memorialis corona*, in veteribus donationibus Eccleſiarum: qui enim ſe & ſua monaſterijs vouebant ampliorem coronam geſtabant, quam memorialē nuncupabant. De hac loquitur Innocentius *epiſt.* 245. *lib.* 1. *De manu cuiuſdam fratris augmentationem coronæ in ſignum illius oblationis accepit.* Hàc enim tonſurâ & comæ depoſitione res monaſterijs donatæ deſignabātur, *can.* 7. Concilij Cabillon. II. quia, vt ait D. Hieronymus

raſio eſt temporalium rerum depoſitio. Et notandum ſolos monachos caput tonſum detuliſſe, quod præcipuum monaſticæ religionis ſignũ: ait enim Nicetas, Manuelem Comnenum monachos ſtatuiſſe, qui nihil vltra tonſum capillum & mutatum habitum, promiſſámque barbam exprimerent: *τὸ δὲ μέχρι τριχῶν ἀναβολῆς καὶ τ̃ τῶν ἐσθημάτων μεταβολῆς, καὶ τοῦ ἀφειμένου πώγωνος χαρακτηρίζον τ̃ μοναστήν.* in legibus Vviſigot. *lib. 3. tit. 6. Quicumque religionis habitum per honorabile tonſura ſignũ ſuſceperint*: hæc tonſura in monachis fiebat ad cutem, Saluianus 8. *de prouidentia: Intrà Carthaginis muros palliatum, & pallidum, & reſciſsis comarum fluentium iubis ad cutem tonſum videre, tam infelix ille populus, quàm infidelis ſinè conuitio atque execratione vix poterat.* Et quamuis ſæpius fiat tonſuræ mentio, pro raſione ſumenda eſt, quam Græci *ἀπόκαρσιν*, & *ἀποκείρειν* vocant vſque ad pellem, *ἐν χρῷ κεκαρμένους* vocat S. Dionyſius *lib. 2. de cœleſti hierarchia, cap. 6.* Paulinus *epiſt. 7. ad Seuerum. Caſtâ informitate capillum ad cutẽ raſi* Abraſionem hanc vocat Balſamon *ἐπικουρίδα μοναχικὴν*, quæ maximè differt à communi tonſura clericorum, quam *σφραγῖδα ἐπισκοπικὴν*, id eſt? *Epiſcopalem tonſuram*, vel *characterem* vocat: quâ tonſurâ clerici nomen imponebatur, & monachi eam ſuſcipientes clericorum numero adſcribebantur, vt idem ſcribit *ad can. 77. Synodi 6. in Trullo.* hic clericalis character etiam dicitur *παπαλήθρα*, id eſt, *tonſura, ſeu raſio in modum coronæ*; ideóque corona diſtinguitur à papalitra à Conſtantino *in donatione ὑπὲρ τὴν στεφάνην, ἤτοι τὴν παπαλήθραν*, id eſt, *ſupra coronam, ſeu tonſuram*: *παπαλήθρα* verbum compoſitum à *πάππας*, id eſt, *pater*, quæ vox communis non ſolùm ſacris Ordinibus, ſed etiã minoribus, vt notum eſt, ex *Nou.* Iuſtiniani 131. & *Nou.* Iſaaci Comneni, & *λῆτρα*, quæ *circulum*, ſeu *cinctorium* notat apud quoſdam, quòd tonſura fiat in modum circuli; vel, ſi placet, à voce Græca veteribus vſurpata, *λίτρα*, quæ minimum numiſma, *obolum* nempe ſignificat apud Pollucem *lib. 4. cap. 24.* & *lib. 9. cap. 6.* Ariſtotelem & alios: nam & corona clericalis in nummi, ſeu ſphæræ modum & menſuram in apice capitis imprimitur, *can. prohibere. 23. diſt.* vel à vocabulo *λίστρον*, quod ſignificat *ventilabrum ferreum*, quo raduntur areæ, deducto à verbo *λιστρόω*, quod *radere* ſignificat. Vt vt ſit, hinc, & inde, etiam circulus ille quo circundantur & pinguntur Eccleſiæ in deceſſu nobilium, dictus eſt noſtris, *litre*, non à litura, vt vulgò iactitatum eſt. Ex hac autem abraſione, quæ fit non forcipibus, ſed nouaculâ *διὰ τὸ ξυρὸν*, vt loquitur Clemens Alexandrinus, *cap. 11. lib. 3. pædagogi*, monachi vocati fuerunt raſi. Quidam autumant Balſamonẽ *in can. 5.* Concilij Chalcedon. vbi eos *ῥασοφόρους*, ſeu *ῥασοφορήσαντας* vocat, hanc

raſionem intelligere; ſed fallũtur, neque enim ita propter capitis raſionem, à Balſamone vocati, ſed quia *raſà* erant induti, id eſt *veſte monaſticà*: ſic enim loquitur Balſamo, ὁ κανὼν μοναχικὸν σχῆμα καλεῖ τὴν ἀπόκαρσιν, id eſt; *canon monachalem habitum tonſuram vocat*: ῥάσος quippe apud Græcos ſignificat veſtem, vt eſt in Euchologio: ita etiam apud Italos hodiè. Græci antiquiores non ῥάσον, ſed ῥάκος & ῥάκιον vocabant, id eſt *laceram veſtem*, apud Ariſtophanem & Pollucem *lib.* 7. *cap.* 12. imò & apud recentiores, vt Nicetam *in Manuële Comneno lib.* 7. dum refert hunc Imperatorem veſtibus regijs detractis aſperum durioris vitæ indumentum ῥάκον, ſiue *lacernam* aſſumpſiſſe ſimul cùm monaſtica diſciplina.

FINIS LIBRI PRIMI.

OBSERVATIONVM IVRIS CANONICI LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

Authenticum inſtrumentum. exemplar.

INſtrumentum authenticum eſt *in cap. 2. de fide inſtrumentorum*, quod eſt manu publica, teſtium numero, Eccleſiæ, ac principis ſigillo roboratum. Cuiacius originale illud eſſe contendit, ad differentiam exemplaris, *ex l. 47. de leg. 2.* & *in cap. 1. eod.* ſumpto ex *epiſtola* Gregorij III. *lib. 2.* vbi legendum cenſet; *ſi ſcripturam authenticam non videmus, aut exemplaria, nil facere poſſumus.* Non negamus authentici nomine intelligi originale, ſed originale quod ſit publicè confectum & obſignatum, ſinè quo, quantúmuis ſit originale, non poteſt dici authenticum. Illud eſt authenticum quod ſummam habet autoritatem, & ſic veteres gloſſæ ſumunt, & ipſe Tullius *9. ad Atticum, epiſt. 17. Atque eum loqui quidam ἀυθεντικῶς narrant:* & *lib. 10. epiſt. 10. Id enim ἀυθεντικῶς nuntiabatur.* Sic in *legibus Siculis* libri Hippocratis & Galeni dicuntur authentici; non quòd ſint originales, vt libri mercatorum dicuntur authentici in quibus rationes continentur, vnde & rationes authenticæ *in l. Pomponius. ff. famil. erciſc.* Nec aduerſatur *lex 4. ff. eod.* in qua Vlpianus exemplum, vel exemplar diſtinguit ab authenticis tabulis, quæ in æde ſacra deponi debent: ibi authenticæ tabulæ ſumuntur, pro originalibus, quas tamen non eſſe authenticas, niſi teſtium & tabellionum ſubſcriptionibus firmentur & cetera neceſſaria inſint dicere debemus. Omne originale differt ab exemplari. Plinius *epiſt. 291. Exemplar teſtamenti miſi tibi.* Tullius *epiſt. 11. lib. 10. Exemplar eius chirographi miſi tibi*, quod tamen originale, non dicitur propriè authenticum omiſſis ſolennibus, quæ plenam tribuunt autoritatem.

CAPVT II.

Iudices electitij, editij, ordinarij, quomodo ab his appelletur.

AB electitijs iudicibus, quos ordinarios, ſiue legitimos eſſe iudices dubium non eſt, appellari poſſe dicitur *in can. Si autem.* 39. 2. *q.* 6. contra mentem Synodi Carthaginenſis *in can.* 99. vnde deſumptus eſt, qui ab his electitijs appellare vetat, τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τούτων μηδενὶ ἐξέστω ἐκκαλεῖσθαι: id eſt, *ab his deinceps nulli appellare liceat.* Gratianus videns eſſe contra iuris ciuilis regulas ſuſtulit negationem, quod tamen non ſola Synodus Carthaginenſis ſtatuit, ſed etiam Mileuitana, *in can. à iudicibus.* 33. *ead.* quem locum gloſſa, vt ſe expediat ab hoc nodo, alio ſenſu explicat, vt nemini liceat à iudicibus electitijs prouocare, id eſt ab eorum perſona, quod nos dicimus, *eſtre appellant de la mine du iuge*, vt ſcilicet non eorũ perſonas, ſed ſententias liceat arguere, *can. Si teſtes, in fine.* 4. *q.* 3. hoc nominatim eſſe contra iuris ciuilis regulas profitetur Balſamo doctiſſimus Iuriſconſultus, & ſeruari in cauſis Eccleſiæ, εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, cùm in alijs lex ciuilis appellationem indulgeat. In his notandum eſt, vulgò iuris Canonici Interpretes ſeſe confundere, & electitios iudices ſumere pro compromiſſarijs arbitris, quos *edititios* vocat Tullius, *Orat. pro Planco, & pro Murana*, quos nempe vna tãtũ vel vtraque pars eligit, quos recuſari tãtùm potuiſſe docet Cuiacius *ad tit. Cod. de ſententijs & interlocutionib. omnium iud.* errant illi toto cœlo; ſiquidem electitij ſunt ordinarij, vt idem Balſamon docet, & hoc procedit ex fonte iuris ciuilis, quo iudices erãt ordinarij qui à magiſtratibus dabantur, *l. cùm Prætor. ff. de iudicijs. Nouella* Iuſtiniani 20. & 102. corũ iudiciũ vocat κύριον, id eſt ordinariũ, & Harmenopulus *lib.* 1. ἐνόρδινον δικαστήριον, ſicut & Balſamo *in d. can.* Hi autem iudices notionẽ habebant iure ciuili, non verò iuriſdictionem, ſicut & iudices pedanei, qui vice ſacrâ iudicabant, *l. Omnes. C. de Epiſcopis & clericis.* At iure Canonico veri magiſtratus ſunt, nec tantùm notionẽ, ſed etiam iuriſdictionẽ habẽt, *cap.* 1. *de officio iud. deleg. in* 6. ab his, cùm ex litigãtiũ voluntate iudicãt, non licuit olim appellare Cõcilio Carthaginenſi & Mileuitano: ex quibus hoc peculiare in Africa fuiſſe dicendum eſt contrarius commune à Iulio conſtitutum, vt à quibuſcumque iudicibus ad maiores Eccleſiæ iudices prouocare liceat, *can. placuit.* 2. *q.* 6. ſcimus enim in iudicijs & appellationibus valdè difficiles fuiſſe Africanos, vt ſequenti Obſeruatione dicetur.

CAP. III.

Digitized by Google

CAPVT III.

De Epiſcopo citato ad Synodum, & de appellationibus tranſmarinis. *Explicatur* Caput 1. de iudicijs.

SVR *in cap.* 1. *de iudicijs*, QuodvultDeus Centurienſis Epiſcopus reus poſtulatus, & in Concilium Africanum introductus totius Concilij nomine fuerit interrogatus, an vellet experiri coram ſynodo meritò quæritur à doctis viris. Cuiacius hanc interrogationem ſuperuacaneam eſſe contendit, cùm in inuitum ſententiam ſynodus ferre non poſſet. Hoc curioſâ diſquiſitione indiget, & varijs rationibus eumdem Epiſcopum apud Synodum inuitum reſpondere non debuiſſe demonſtrari poteſt. Primò quòd ante trinam in ius vocationem, licèt præſens fuerit Epiſcopus, non teneatur reſpondere. Probatur ex *epiſtola* Damaſi *ad Stephanum*, & *ad Concilium Africanum* quod maximè facit ad rem; *Vocatio* inquit, *ad ſynodum iuxta decreta Patrum canonica, eius qui impetitur, rationabilibus ſcriptis per ſpatium debet fieri congruum atque canonicum; quia niſi canonicè vocatus fuerit ſuo tempore, licèt venerit ad conuentum in quacumque neceſſitate, niſi ſponte voluerit, nullatenus ſuis reſpondebit inſidiatoribus*. Idem refert Luitprandus in eius *Damaſi vita* & *in Felice*. Secundò poterat QuodvultDeus primâ fronte ad Epiſcopos comprouinciales, ſuos ordinarios iudices recùrrere, cùm non extra ſuam prouinciam trahi deberet; nec fas ſit accuſatoribus alibi ſuas accuſationes proponere, *cap.* 147. & 169. *lib.* 1. *apud Burchardum*. Quòd ſi euenerit, vt ipſi prouinciales obiecta crimina diluere non valeant, tunc ad maiorem Synodum recurrendum èſt, *can.* 6. Synodi Conſtantinopolitanæ: *Si quis auſus fuerit Imperatoris aures moleſtiâ afficere, vel ſecularium principum iudicia, vel vniuerſalem ſynodum perturbare, neglectis diœceſis Epiſcopis, eum nullo modo eſſe ad accuſationem admittendum, vt qui canonibus iniuriam fecerit, & Eccleſiaſticum ordinem euerterit*; ita eſt *in cap.* 17. *epiſtolæ* Iulij, & *can.* 12 Synodi Antiochenæ, vbi fusè Balſamo. Videndus etiam Petrus Bleſenſis *epiſt.* 58. Synodus illa Carthaginenſis erat generalis totius Africæ, non ſolius prouinciæ proconſularis, ſed reliquarum prouinciarum. Africa quippe plures tunc habebat prouincias præter iam dictam Carthaginenſem, nempe Numidiam, in qua erat Centurienſis Epiſcopatus, vt conſtat ex Optato *lib.* 1. & dicta collatione, Byſacenam, Tripolim, Mauritanias duas, Sitifenſem, ac Cæſarienſem apud

D

Digitized by Google

Ptolemæum, Sextum Rufum, & alios, vt etiam notant geſta collationis primæ cum Donatiſtis, & Balſamo *in præfatione ad Synodum Carthaginenſem*, & *can.* 36. Nec illam generalem tantum totius Africæ fuiſſe conſtat; nam & alij quamplures Epiſcopi Aſiæ & Europæ ad eam cõuenerunt, vt Aquẽſis & Gratianopolitanus ex Gallia. Non abs re igitur QuodvultDeus corã ſynodo vniuerſali reſpõdere recuſabat, qui propriæ ſuæ prouinciæ iudicium exſpectabat, & licèt accuſatio contra eum in Synodo facta fuerit, non tamen illuc aduenerat vt obiectis criminibus reſponderet, ſed vt actis eius intereſſet; nam & ſubſcripſiſſe docet dicta prima collatio cũ Donatiſtis. Tertiò alia ratio reddi poteſt quæ fortaſſe verior: olim totam Africam maximè ſedi Apoſtolicæ deuotam, hanc habuiſſe facultatẽ, vt poſſet omiſſa Synodo prouinciali, ac etiam vniuerſali totius Africæ, ad tranſmarinas partes, & ſedem Romanam confugere, *can.* 109. Synodi Carthagin. quod confirmat D. Auguſtinus *epiſt.* 162. agens de Cæciliano, qui relicto Africanorũ Epiſcoporum Concilio & iudicio, ad tranſmarinum tribunal recurrerat: *Si aliqui ſint*, inquit, *qui certa crimina ita nouerint, vt ea facilè valeant edocere, pergant ad fratres, & collegas noſtros tranſmarinarum Eccleſiarum Epiſcopos, & ibi priùs de iſtorum factis*, & *contumacia conquerantur, quòd ad collegarum Afrorum malè ſibi conſcij Concilium venire noluerint, vt inde illis denuntietur vt veniant, ibíque obiectis reſpondeant.*

CAPVT IV.

Forum Eccleſia. Capella. Clauſtrum.

Eccleſiam forum non habuiſſe niſi poſtremis temporibus quidam aſſerunt, freti eo, quòd Bonifacius *in cap. Cùm Epiſcopus. de officio ordinarij in* 6. dicat Epiſcopum vbicumque voluerit ius dicere poſſe, dummodò ſit intrà territorium, ſeu diœceſim, ad exemplum Prætoris Vrbani, qui vbicumque ius diceret forum conſtituebat, *l. penult. ff. de iuſtitia & iure, l. vlt. ff. de iuriſd. omnium iud.* qui quidem erat iudex ordinarius ciuium Rom. & eorum cauſas definiebat, teſte Plutarcho *in Sylla*. Forum ſemper habuiſſe Eccleſiam dubium non eſt; forum inquam competens τὸ πρόσφορον ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον vocat Balſamo. Licèt autem fori vocabulũ locum publicum deſignet tam rerum venalium, quàm iudiciorum apud Varronem *lib.* 4. tamen & ad Eccleſiæ tribunal traductum eſt, ita vt inde forum dictum ſit quod erat in Eccleſijs: Damaſus *in Iulio*: *Nullus clericus in publico cauſam agat, niſi in Eccleſia.* quæ verba licèt pro

Digitized by Google

iudicio Eccleſiaſtico ſumi poſſint, pro ipſis tamen ædibus, pro foro etiam ſumenda ſunt: nam olim omnes ferè controuerſiæ iureiurando finiebantur, ſuper altare, vel Martyrum reliquias: Gregorius Turon. *lib. 5. cap. 32. Tunc inito placito ad baſilicam Martyris ſancti conueniunt, eleuatiſque ſuper altarium manibus iurauit filiam non eſſe culpabilem.* Reliquiæ erant capſis incluſæ, quas *Capellas* dicebant, inde factum vt locus iudiciorum in Eccleſia diceretur *Capella*: ſic apud noſtrates Toloſanos *Capella Toloſana* dicitur, quæ Eccleſiæ matricis clauſtro adiuncta eſt, quia clauſtra non tantùm ad iuuentutis inſtitutionem & diſciplinam, ſed etiam iudiciorum ſedem inſtituta fuerunt, vt Luitprandus in vita *Leonis IV.* ſcribit: & hic ordo à gentilibus maximè probatus fuit, Romæ in templo Concordiæ, Athenis in templo Martis, vt ſatis notum eſt.

CAPVT V.

De carceribus Eccleſiæ.

SIcut forum ſuum Eccleſia ſemper habuit, ita & carcerem. Sub Eugenio Papa Conſtantis Imperatoris tempore id primùm fuiſſe ſomniat Volaterranus; nam id anteà fuiſſe probatur varijs locis, & maximè Synodo Matiſconenſi I. *can.* 8. *Clericus ſi iunior fuerit vno minùs quadraginta ictus accipiat, ſi honoratior triginta dierum incluſione multetur.* Gregorius *epiſt. 7. lib. 2.* Adrianum Epiſcopum Thebanum apud Ioannem primæ Iuſtinianæ Epiſcopum arctiſſimâ detentũ cuſtodiâ fuiſſe refert; verba enim τῆς φυλακῆς, i. *incluſionis & cuſtodiæ*, nihil aliud quàm carcerem deſignant. Locus ille cuſtodiæ deſtinatus, cancellis tantùm & repagulis quibuſdam diſtinctus erat, ſicut locus iudiciorum: nam & *cancelli* ſumuntur pro clathris, ſeptis, ligníſve reticulatis, quibus feneſtræ & carceres vallantur apud Tullium, vnde & Balſamo apud Photium κιγκλίδας, pro carceribus ſumit. Clauſtra etiam ipſa pro carceribus fuiſſe dubium non eſt: vnde clauſtrum *Canonicam cuſtodiam* vocat *Capitulare* Caroli Calui *in Spernaco*; & *in Synodo Pontigonenſi cap.* 8. ſic etiam *Decanica* dicuntur carceres *in l.* 3. *C. de hæreticis*, & *in can.* 23. Concilij Moguntini ſub Carolo Magno: carceres autem vt plurimùm ſubterranei fuerunt, vt oſtenditur *lib.* 1. *leg. Longob. tit.* 25.

CAPVT VI.

Litteræ formatæ. notæ. Syllabæ. Notariæ. elogia. relationes criminum. Signa.

FOrmatarum litterarum variæ ſunt ſpecies *in can. 17. Synodi 6. in Trullo*, quas varijs nominibus Græci vocitant, pro ratione perſonarum & cauſarum, quod notiſſimum eſt: dictæ formatæ, quòd certis formis, litteris, notíſque conficerentur. hæ formæ apud Romanos erāt in fragm. legis Agrariç ab Ant. Auguſtino edito: *in terra Italia III. Vir dedit, aſsignauit, reliquit, in ve formas, tabuláſve retulit*. Formulæ dicebātur quibus omnes ſuas actiones intendebant apud Tullium, *Orat. pro Murena*. Modus hic antiquiſſimus fuit, cuius autorem Appium Claudium poſt exactos reges facit Pomponius *in l. 2. de orig. iuris*: meliùs quàm Dio Caſſius, qui hoc tribuit Mecœnati. Nec ſolùm notis illis & litteris ſingularibus vſum fuit, ſed etiam cùm earum explicatio facilis, & peruia reddita eſſet, ſigna quædam inuenta fuerunt, ſeu figuræ quaſi ænigmata, quibus res omnes & acta expediri cœperunt; Tironem Ciceronis libertum Autorem laudat Euſebius *in Chronicis*, quæ omnia Lipſius, & Gruterus cum antiquis inſcriptionibus ſedulò collegerunt. A formulis igitur, vel formis illis, formatæ noſtræ nomen acceperunt, quæ in Eccleſia frequentius Græcis litteris confici cœperunt; nempe Π. patrem, Y. filium, A. Spiritum ſanctum: iterum Π. Petrum, Θ. Amen ſignificantibus. Quidam exiſtimarunt vltimum Π. ad Spiritum ſanctum referri debere, ita vt AΓ, vno ductu ſinè diſpunctione ſcriberentur Ἁγίυ Πνεύματος. Erant & aliæ litteræ Græcæ nomen eius qui ſcribebat, eius cui ſcribebatur denotantes: tum etiam indictionis nota X. adhibebatur *can. 1. & 2. 73. diſt.* videndus de his Sirmundus *ad Sidonium*. Plura per litteras & ſyllabas ſcribi ſolita videmus in reſcriptis ſummorum Pontificum, vt illæ clauſulæ, *diſcretioni veſtræ per Apoſtolica ſcripta mandamus: fraternitati veſtræ: appellatione remota, per canonicam cenſuram*, & multæ aliæ quæ per prima verborum elementa eduntur. Modus ille ſcribendi per ſimplices litterulas & ſyllabas ita inualuit, vt vulgò epiſtolæ & litteræ formatæ dictæ fuerint, quia litteris ſingularibus ſcribebantur, vt de litteris Cæſaris ſcribit Sueton. *cap. 56.* Gellius *lib. 17. cap. 9. In epiſtolis Cæſaris inueniuntur litteræ ſingulares ſinè coagmentis ſyllabarum.* Aliquando quibuſdam ſyllabis tantùm fiebant, & ideò *Syllabæ* dicebantur. Zacharias *in epiſt. 5. ad Bonifacium: Repertæ ſunt diſſonare à tuis ſyllabis* & paulò pòſt: *denuò tres ſuſci-*

Digitized by Google

pientes ſyllabas in epiſt. 130. & 138. ſic in diplomate Leonis Papæ ad Arnonem Archiepiſcopum Salisburgenſem, *in Chronico Salisburg.* Hi verò qui acta hæc expediebant dicti ideò notarij ψηφισταὶ & σημειογράφοι à Modeſtino *in l.* 13. *de excuſat. tut.* ſed & *tabularii*, ſingularii, ſiue *ſiglarii* in veteribus gloſſis, qui omnia negotia in actis publicis & priuatis compendio excipiebant, & deinde in mundum & vberiorem ſcripturam redigebant; quales erant notarij qui geſta Martyrum ob ſæuitiam Imperatorum clàm & furtim notis tantum & ſignis excipere poterant; hoc primus Clemens Papa ſtatuit, tum deinde Fabianus, vt refert Amaſtaſius, & probatur ex Epiphanio *lib.* 3. *contra hæreſes*; ſcribit enim libros ſuos ab Anatolio notis exceptos, ab Hypatio εἰς καλλὸς & in integram ſcripturam redactos fuiſſe. Teſtamenta etiam primitus ita fiebant, quod poſteà vetitum, & fieri cœperunt ὁλογράμματα, exceptis militibus, vt eſt *in l. Lucius. de militari teſtam.* Ita quoque excipiebantur Iuriſconſultorum reſponſa, & Imperatorum edicta, & reſcripta, quod vetuit Iuſtinianus, vt annotauit Cuiacius, *Obſeruat. vltimâ, lib.* 12. Signa illa notæ dicebantur, etiam notariæ, vel notoriæ, vel elogia; maximè quoties ad iniuriam, vituperium, & pœnam deſignandam fiebant, vt de exheredatione loquitur D. Auguſtinus, *lib. de vita & moribus clericorum*: *Ambos exheredauit, illos cum laude, iſtos cum elogio.* Ita quoque fiebant relationes, quæ per epiſtolas ad iudices de criminibus commiſſis per breues notas, & litteras ſingulares tranſmittebantur, & dicebantur elogia, veluti quædam teſtimonia; Græci enim elogium ἀνάκρισιν dicunt, de quibus *in l.* 7. *C. de accuſationib. l. Diuus*, & *l. non dubium. de cuſtodia reorum.*

CAPVT VII.

Syllabarius. Phonaſcus. edomitor vocis. Tertulliani locus elucidatus.

NOtarij, vt iam diximus, ſingularij, & ſyllabiſtæ dicebantur; quæ vox aptior Ludimagiſtris qui pueros ſyllabarum prolationem edocebant, atque etiam ſyllabas συμπλέκειν, *id eſt, coniungere*, apud Pollucem *cap.* 12. *lib.* 4. Quidam hunc ſyllabiſtam cum Phonaſco eumdem cenſent, ad *epiſt.* 8. *lib.* 4. Sidonij Apollin. quem Gregorius Turonenſis, & gloſſæ *vocalem* dicunt: Tertullianus *edomitorem vocis*, ſed alium eſſe Phonaſcũ ab illo idẽ docet Tertullianus *lib. de Pallio*: *primus informator litterarum, & primus edomator vocis, & primus numerorum arenarius*: quibus verbis notat eos qui pueris rudimenta præbent. Ad hunc locum digladiantur

viri docti, & quidam edomitorem vocis cum litterarum informatore confundunt, ſed malè. nam is quem vulgò in pergulis puerulos docere videmus *abecedarius*, & *elementarius* eſt, vt loquitur Arnobius, *ſyllabarius* D. Hieronymo; at vocis edomitor Phonaſcus eſt, non ſyllabarius, vt voluit Mercerus, nec præcẽtor chori, ſed potius præceptor, qui cantûs rudimenta pueris demonſtrat. Nec meliùs hac in parte Salmazius, qui incongruum exiſtimat vt pueri cantum ediſcant & muſicam, quaſi ætate prouectioribus id tantum conueniat: Imò id olim in mandatis fuit, vt pueruli in cantu & muſica inſtruerentur, & eorum vox citò formaretur, & ob id ſcholæ adhibebantur, vt eſt *in cap.* 72. *lib.* 1. Capitularium Caroli M. *Scholæ legentium puerorum fiant, pſalmos, notas, cantus compotum, grammaticam per ſingula monaſteria diſcant*: qui locus omnino cum Tertulliano congruit. Ritè igitur edomator vocis ab ipſo vocatur Phonaſcus, domatur enim vox, compeſcitur, flectitur, & temperatur. Suetonius *in Auguſto, cap.* 84. *Pronuntiabat, & proprio quodam oris ſono dabat aſsiduè phonaſco operam, is enim vocem intorquere, remittere, lenire, exaſperare docebat*. Inde optimè Tullius *libro de fato*: *Scribunt vitioſam naturam ab eo ſic edomitam & compreſſam eſſe doctrinâ*. fruſtrà itaque Salmazius in Tertulliano emendando laborat, vt pro *edomator vocis*, *enodator* legendum cenſeat; quaſi illa lectio non ſit elegantior, & Tertulliani locutioni accommodatior. Multò minùs etiam cum alijs edomitorem vocis cum Cantore, ſeu Præcentore confundemus, quem Tertullianus diſtinguit, nec conſequenter cum ijs magiſtris qui adultæ iuuentuti præficiuntur, quod oſtendit Sidonius *epiſt.* 11. *lib.* 4. *Et Grammaticus, & Rhetor, & Sophiſta, & Medicus, & Poëta, & qui muſicam pulſat cantor eſt, ſiue præcentor, qui*

Inſtructas docuit ſonare claſſes,

vt ait idem Sidonius, quem etiam Phonaſcum vocat, qui quidem vulgò *chori magiſter* dicitur, de quo alibi diximus.

CAPVT VIII.

De appellationibus omiſſo medio ab Archidiacono. Caput, Romana, *de appellat. in* 6. *explicatur.*

IN cauſis Eccleſiaſticis omiſſo medio ad ſummum Pontificem appellatio deuolui poteſt, *cap. Antiquo. de priuilegijs. cap. vt debitus. de appellationib.* non quidem iure huius regni, conuentione inter Leonem X. Sum. Pont. & Franciſcum I. Regem. Non ita in Archiepiſcopo, quem adire omiſſo medio non licet,

Digitized by Google

cap. dilecti. 66. *de appellationib.* Inde Cuiacius anſam arripit carpendi Innocentium IV. & eum imperitiæ calumniandi, quòd *in cap. Romana.* §. 1. ab Archidiaconis ad Epiſcopos, non Metropolitanos appellandum eſſe contendat, eò quòd inter hos & illos (inquit Cuiacius) Epiſcopus non eſt medius, ſed Epiſcopus cum Archidiacono eandem perſonam ſuſtineat, & Archidiaconus ſit per omnia, & in omnibus eius vicarius, *cap.* 1. & 7. *de officio Archidiaconi. cap.* 13. *de reſtit. ſpoliat.* & ita ab eodem ad eumdem appellaretur: ſed certè verum non eſt quod ait doctiſſimus vir; dupliciter enim Archidiaconus conſiderandus eſt, velut Officialis & Vicarius Epiſcopi, quod quidem habet ex conſuetudine, potiùs quàm mero iure; & tunc quidem idem forum & eamdem cum Epiſcopo perſonam ſortitur, & malè appellatio ad Epiſcopum deuoluitur. At verò cùm Archidiaconus ex priuilegio ſibi conceſſo propriam iuriſdictionem habet, & ſuum peculiarem Officialem, tunc omiſſo Epiſcopo, qui medius eſt, appellatio ad Archiepiſcopum deuolui non debet, vt ipſe Innocentius diſertis verbis profitetur *in d.* §. 1. *niſi aliud de conſuetudine competat*, inquit: quia ſcilicet videbat quoſdam Archidiaconos hanc habere prærogatiuam, indulto vel conſuetudine, quæ quantùm ad iuriſdictionem vim habet maximam, *cap. cùm contingat. de foro compet.* vt ab eorum ſententijs appelletur ad Archiepiſcopum, vt nominatim refert de Remenſi Eccleſia, quod confirmat *cap. referente. de præbendis.* Idem de Senonenſi Archiepiſcopo, ad quem appellatio ab Officiali Archidiaconi Pariſienſis omiſſo Epiſcopo deuoluitur, *cap. ſignificantibus, de operis noui nuntiatione*: & ita Archidiaconus Senonenſis *in cap. dilecto. de officio Archidiaconi*, conqueritur coram Honorio III. quòd eo prætermiſſo lites exercerentur coram Officiali Archiepiſcopi Senonenſis in diſtrictu ſui Archidiaconatus. Hæc diſtinctio veriſſima eſt, & generali Concilio Lugdunenſi comprobata, ex quo deſumptum eſt *d. cap. Romana.* Additur alia ratio, vt quoties ex priuilegio, vel conſuetudine Archidiaconus propriam & ſeparatam iuriſdictionem habet, gradu Epiſcopali non inferiorem dicamus, nec Epiſcopus forſan ſit ſuperior; & ita cùm eumdem iuriſdictionis gradum teneant, nec inter eos ſit medius, tunc Archiepiſcopus appellari debeat, vt apertè docet Alexander III. *in cap.* 23. & 24 *de appellationib. in prima compilatione.* dum de Cantuarienſi Eccleſia loquitur, ad quã rectà viâ, nullo medio, appellationes ab Archidiaconorum ſententijs, ſicuti ſuffraganeorum tendunt. Immeritò igitur vir doctiſſimus Innocentium arguit, qui in eo maximè laborauit, vt lites & controuerſias iuriſdictionis inter Epiſcopos & Archidiaconos ſopiret.

Digitized by Google

CAPVT IX.

Porpriſum. porprindere. priſium. priſio. præſaliæ. & repræſaliæ. veſtitura.

POrpriſum, nomen dedit Gallico vocabulo *pourpris, enceincte*, quod denotat poſſeſſionem, vel locum concluſum ſepibus, muris, foſſis, aut vallis; res *porpriſa, in Capitul. Caroli M. lib. 5. cap. 41.* ducta à verbo *porprindo*, quod eſt capio, inuado, vſurpo, atque etiam prendo. Ouid.

——— *Prendique, & prendere tentans.*

Inde *interpriſum*, ſeu, *interpriſia*, & *repriſum*, ſeu, *repriſio* in veteribus gloſſis, *præſaliæ* & *repræſaliæ* in Cõſtitutionibus Siculis *cap. 2. tit. 8.* & vulgò in libris Feudorum. Hinc etiam *Priſio, priſon*, locus concluſus in gloſſis. *Præſalias*, ſiue *repræſalias* vocat *oppignorationes, Caput vnic. de iniurijs, in 6.* quod alij intelligunt clarigationem, vt quod vnus à me accepit, ego ab alio repetam principis permiſſu, vt notat Cuiacius. Quidam cenſent idem eſſe ἀνδροληψίαν apud Pollucem *lib. 8. cap. 1.* quando fugientem reum capere non datur, & in eius locum impedientium vnus capitur, apud Demoſthenem *in Ariſtocrat.* & Suidas negat idem eſſe ac clarigationem. De his fusè Gothofredus ad *Nou. 52.*

CAPVT X.

Manus in iuramentis. Ius manus mortuæ. conditionales coloni agrorum. conditores.

MAnus fidei ſymbolum apud veteres, quam attollere iurantes ſolebant —— *elatiſque altè promiſere manus*, inquit Lucanus. *Exodi 6. Leuaui manum vt darem eam Abraham*: idem *Numerorum 14.* Gregorius Turonenſis *lib. 1. cap. 32. Eleuatiſque ſuper altarium manibus iurauit.* Nec ſatis manus eleuare, ſed etiam ſuper Euangelia & Martyrum reliquias apponere opus fuit; tum etiam ad ferrum & æs candens, ac feruidam aquam, *can. Mennam. 2. q. 5.* vt alibi annotauimus. Nec ſolùm eius cuius fides requirebatur, ſed teſtium coniuratorum manus exquirebantur, quibus inuicem complicatis reus ſuas ſupponebat, vt eſt in legibus Alamannorum *tit. 6. cap. vlt.* Laicorum iuramenta & clericorum diſtincta fuerunt; illi diuerſis modis iurare coguntur; hi vice iuramenti per ſanctam

Digitized by Google

ſanctam conſecrationem interrogandi ſunt, *can. ſi quis presbyter.* 2. *q* 5. illi adhibitis Euangelijs, & Martyrum capſis manus apponunt; hi tantum interrogantur, *can. Quantò,* & *ſequent. eâd.* hodiè laici manus eleuant, clerici pectori admouent. In ſacramento fidelitatis principes non ſolùm fidem, ſed etiam manum exigunt, quod ordinis Eccleſiaſtici regulis contrarium eſſe contendit Iuo Carnot. *epiſt.* 182. & 190. imò vetitum *can.* 17. Concilij Claromontenſis; nec tamen ſcrupulum facit in eo idem Iuo; *Quod debetis,* inquit, & *corde tenetis, ore promittatis,* & *manu confirmetis, quia non maior mihi videtur obligatio manus, quàm oris, epiſt.* 234. Per manum, omnes dexteram intellexerunt, non ſiniſtram; quæ ſignum non ſolùm fidei erat, ſed etiam promiſſionis, & compoſitionis cuiuſlibet, *cap.* 9. *lib.* 3. *Capitularium*: *Si per dexteram conſpiratio firmata fuerit.* Deditionis quoque & obſequij ſignum erat apud Liuium *lib.* 28. præcipuè in ſeruis, quibus fidem fallentibus dextera amputabatur: Ægidius Aureæ vallis *in legibus Henrici primi Epiſcopi Leodienſis, cap.* 1 *de Treugis*: *Si hoc fecerit homo liber, hereditatem perdat; ſeruus autem amittat omne quod habet,* & *dexteram perdat.* Idem refertur *in Chronico Belgico,* & in legibus Longobardorum *tit.* 9. *cap.* 38. Quæ lex quoque contra omnes pacis infractores à Friderico ſtatuitur, quia manibus adhibitis pax fiebat, *tit.* 27. *lib.* 2. *feud.* Hæc pœna præcipuè ſeruorum, propter fidem & obſequium quod præſtare dominis ſuis tenebantur. Inde fluxit ius *manus mortuæ,* quod tēporales domini exercebant in ſeruos ſuos, quo optimum pignus, vel iocale ex ipſorum morientium domibus exigebant; quod ſi nil tale inuenirent, manus abſciſſa eis offerebatur, quam legem Albero Epiſcopus Leodienſis ſuſtulit, vt eſt *in Chronico Belgico,* & *in Appendice ad Marianum, cap.* 28. id erat ſeruitutis præteritæ argumentum, & quòd bonorum poſſeſſionem à dominis ſuis accepiſſent: de quo veſtigium adhuc manet in Vaſconia, vbi defuncti vaſſalli filius vel ſucceſſor, in ſignum obedientiæ & hereditatis ac poſſeſſionis adeptæ ter fores Baronum pulſat. Remanſit tamen *manus mortuæ* nuncupatio, quam ſeruos, & colonos, ſiue conditionales, ſiue adſcriptitios habere dicimus, qui perſonam non habent: perſona eſt nomen iuris, quod ex dominorum perſonis accipiunt: ideò Theophilus *tit. de inutilib. ſtipulat.* ait dominum *perſonare* ſeruum, gloſſæ προσωποποιεῖν dicunt, cùm ei libertatem & bonorum poſſeſſionem permittit, qui aliàs nihil habere, nec poſſidere poſſet, *l.* 118. *de regulis iuris.* Diſtinguuntur ſerui à colonis & conditionalibus, quia licet hi plenam libertatem & bonorum facultatem habeant, non tamen manum habent, eò quòd per eam iureiurando ad obſequium, operas, & cen-

Digitized by Google

ſus ſeſe dominis obſtrinxerunt, quam idcircò mortuam habere dicuntur. Sed ſæpè vt ab hoc manus mortuæ onere ſoluantur, donis & remunerationibus redimunt, vnde toties in legibus Salicis & Capitularibus *manus redimi pretio* dicitur. Elegans chartæ redemptionalis formula eſt *in cap.* 48. veterum formularum. *Nec mihi, nec vlli heredũ meorum impendas ſeruitium, hominium, libertaticum, nec vllum obſequium, nec patronaticum, ſed eas partem quam volueris.* Ita enim glebæ erant adſtricti, vt à locis ſibi aſſignatis recedere non poſſent: perſpicuum eſt in legibus Longobardorum *tit.*35. *Ducant eum in quadriuium, & dicant ſic; de quatuor vijs vbi volueris ambulare liberam habeas poteſtatem.* Diſtinguuntur quoque ſerui à conditionalibus hominibus; nam aliud eſt eſſe in ſeruitute, aliud ſeruum eſſe; ſeruus naturalem defectum patitur; at qui eſt in ſeruitute, eſt liber, ſed ſeruire cogitur. Conditionalis dictus eſt à conditionibus agrorum; nam qui primi agros conſtituerunt dicti ſunt *conditores*, *l.* 23. *de aqua, & aqua pluuia arcenda*: formæ verò & culturæ agrorum dictæ ſunt conditiones, & homines ijs addicti conditionales *in l.* 7. *de iure fiſci. C. lib.* 10. ſimiliter feuda conditionalia ſunt beneficia, *tit.* 89. *lib.* 5. *feudorum.* Dicti & illi *originarij, tit. de municipibus, eod. lib. C.* & *originales, l.* 4. *de incolis*, *eod.* in legibus Vuiſigothorum, & Capitularibus, & alibi ſæpè. Vel etiam conditionales dicti à, *condita,* quæ vox ſignificat pagum, vel territorium in veteribus formulis ſecundùm legem Romanam *cap.* 1. 4. & 5.

CAPVT XI.

Trabale iudicium. clauus. pagina decretalis. edictum peremptorium. Synodale.

IN Concilio Toletano XIII. mentio fit iudicij trabalis, quod non aliud fuiſſe exiſtimandum eſt, quàm iudicium firmum, ratum, & ſupremum: ſimili mente quâ Tullius dixit *trabali clauo figere,* quod fit ſummâ autoritate & conſilio, *Act.* 5. *in Verrem.* Clauus trabalis, eſt clauus imperij apud eumdem, *Orat. pro Sextio* exemplo ducto à nautis, qui nauium clauum tenent, &, vt ait idem *in Catone Maiore: Non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magna geruntur; ſed conſilio, autoritate, ſententiâ.* His dignitatum clauis, trabibus, vel parietibus impactis antiqui annos magiſtratuum notabant. Tullius 5. *ad Atticum, epiſt.* 25. & apud Feſtum. Igitur nec malè iudicium trabale dicitur, quod eſt ſummum & præcipuum, eodem ſenſu quo *trabalis iuſsio* dicitur, *Nouellâ* Theodo-

Digitized by Google

ſij & Valentiniani *de Iudæis*, quæ cum ſumma ſeueritate exe cetur: *Trabali iuſsione decernimus, vt quicunque pollutis, contaminatiſque mentibus in ſacrificio quolibet in loco fuerit deprehenſus, in fortunas eius, in ſanguinem ira noſtra conſurgat.* Huic trabali iuſſioni affinia ſunt, *pagina decretalis*, & quæ *geſta decretalia* dicuntur à Sidonio, *epiſt. 7. lib. 1.* & *concione poſt epiſt. 9. lib. 7.* vbi proponuntur notaria & elogia, quibus Arnaudus inter reos maieſtatis delatus eſt ex decreto prouincialium, vt explicat Sauaro. Idem eſt de *epiſtola decretali*, quæ vim legis habet, vt notat Gloſſa *in can. ſi Romanorum*, & *can. in canonicis, diſt. 9.* & quæ totam rem definit & terminat, ſicut edictum peremptorium, *l. ad peremptorium. ff. de iudicijs*, & *edictum Synodale*, quod συνοδικὸν σημείωμα vocat Balſamo, ad *can.* 12. Synodi Antiochenæ. Similiter apud Galenum, & alios medicos *dies decretorij*, κριτικαὶ ἡμέραι, quibus ſumma vis morbi in peius, vel melius reſoluitur, & quaſi præiudicium totius ægritudinis fit, ita etiam apud eoſdem κριτικὸς ἱδρώς *ſudor decretorius* accipitur.

CAPVT XII.

Breuiarium. Calendarium. Breue. Logarium. Officium Eccleſiæ.

QVID intelligatur per dimidium breuiarij *in cap. 1. & 3. de pignorib.* planè non liquet. An Alexander III. intelligat chartulas, ſeu breuia quibus rationes & nomina Eccleſiæ inſerta erant, vt *in l. 5. C. de conueniend. fiſci debitorib.* ἀργυροπρακτικὰ βρέβια in Baſilicis, *ecloga 7. Breuia*, idem ſunt, quod *Calendariũ*, *codex rationum*, ἐπιτομὴ *in l. vlt. ff. de peculio. l. 3. C. de compenſat.* Vopiſcus *in Aureliano: Breue nominum conſcripſit.* Dicitur & *Logarium* Græciſmo, λογάριον *in l. 3. § Seruius. de penu legata*; inde *logiſtæ* & *logographi*, *l. 4. C. de tabularijs.* An verò enchiridion precum, quod in veteribus Gloſſis dicitur βρέβιον, *oratrix*, vel *officium quotidianum*? id iudicandum relinquo. Sed quæri poteſt num tanti pretij ſit libellus, vt in pignus dari poſſit; id non eſt prorſus alienum. Breuiaria ſunt volumina quibus ceremoniarum ritus, Officiorum ordo, & Pſalmorum cantus continebantur, quæ κατάργυρα erant; laminis enim argenteis, vel aureis contegebantur; præſertim liber Euangelij qui in Miſſa producebatur à Diacono, vt videre eſt adhuc in pleriſque Eccleſijs. Sed cur Alexander de medietate Breuiarij loquitur? an quòd in duas partes pro ratione nempe Officiorum diuiſum erat? Equidem olim varijs voluminibus diſtinguebatur *in Pſalterium, Hymnarium; Legendarium, Collectarium.* Bonifacius Moguntinus *epiſt. 114. Mittite mihi*

de pergameno bono ad vnum lectionarium perſcribendum. Primis temporibus longiſſimum erat Officium, vt ex antiquis liturgijs conſtat, quod Gregorius I. & VII. ac Innocentius III. contraxerunt in ſuis potiſſimum Capellis, propter res ſummas,& reipublicæ Chriſtianæ negotia, quæ eos à tanta Officiorum diuturnitate retrahebant: vnde dictum Breuiarium,vt ſcribit Radulphus Tungrenſis, *lib. de obſeruantia canonum, cap*. 22. quod poſteà in communem Eccleſiæ vſum tranſijt.

CAPVT XIII.

Prabenda. Pittacium. Sportula. album. exhibitio. Ἀδέλφατα. σιτηρέσιον, χαριστική. *Plaga. Plagula. Maltha. Ceruſſa.*

QVID ſit præbenda fusè in Paratitlis noſtris. hoc addo præbendam non ſolum dici beneficium, ſed fructus beneficij *cap. inter cetera. de prebendis*. & *cap. cùm in Eccleſia, eod. in 6*. nam præbenda ſumitur pro exhibitione quæ fit alimentorum, & victus, *l*. 18 §. *item. de inſtructo & inſtrument. leg*. ita exhibitio vxoris *in l*. 69. § *in domum. de iure dot*. Tertullianus *lib. de corona militis, cap*. 8. Portio frumenti, vel ciborum quæ datur clericis dicitur *prabenda*, & qui eam accipiunt, *præbendarii*, qui fratres *ſportulantes* apud D. Cyprianum, *epiſt*. 36. exemplo militum & decurionum, qui ſportulas ſumebant, *l*. 6. § 1. *de decurionib. l. vlt. C. de re militari*. & hæc diſtributio, ſeu præbitio fiebat per Pittacium: inde *in regulis* monachorum, *pitancia*, & noſtris, *pitance*. Hæc pittacia, ſeu præbendæ, quòd ciborum portiones continerent non ſolùm militum, ſed & clericorum, & monachorum dicta ſunt ἀδέλφατα *in Nouella* Comneni: Balſamo ad *can*. 32. Synodi 6. in Trullo ea interpretatur ἀδέλφατα σιτηρέσια, *fraternas portiones, tit. de priuilegijs Patriarcharum*: nam σιτηρέσιον apud Plutarchum, & alios, accipitur pro frumento, quod ſingulis menſibus præſtatur: ſumitur & pro ipſo pane, vel cibo, qui quotidiè penditur, apud eundem Plutarchum: *de fortitudine Alexandri*: dicit enim Themiſtoclem à rege Perſarum τρεῖς πόλεις λαβεῖν, τὴν μὲν εἰς σῖτον, τὴν δὲ εἰς οἶνον. Præbitionem hanc Achmes, *cap*. 12. vocat χαριστικὴν, quam vocem *donatiuum*, quod præſtari militibus ſolet, interpretatur. Porrò *pittacij* vocabulum, antiquum eſt, quod in ſuo ſenſu, & vera ſignificatione modicum eſſe linteum ſeu pannum conſtat ex Celſo *lib*. 3. *cap*. 10. *deinde habere duo pittacia qua latitudinem frontis, longitudinémque aquent*. Sic *cap*. 9. Ioſuè ex verſione D. Hieronymi vſurpatur: *Calceamenta quoque perantiqua, qua ad indicium vetuſtatis pittacijs conſuta erant*, Gallicè *haillon*, & linguâ Gothicâ

Digitized by Google

vn petas; *plagam* vocat Nonius; non quòd illud linteum ſit reticulatum & foraminibus veluti plagis diſtinctum, vt cenſuit Hotomanus; ſed potius tritum & vſu pertuſum. *Plagulam* vocat Tertullianus *1. de Oratione,cap. 1. nouam plagulam, nouo aſſui veſtimento.* Pittacium deductum viri docti exiſtimant ἀπὸ τ̃ πίτλας, vel πίσσας, id eſt à *pice*, vel etiam à *maltha*, ſeu *calce*, *bitumine*, vel *glutine*, quibus panni & linteamina illiniebantur, Plinio *lib.* 36. *cap.* 24. & *lib* 2. *cap.* 104. Tales erant *libri lintei beneficiorum* apud Hygenum *lib.* 1. quibus etiam veteres Annales & magiſtratuũ libri componebantur, apud Liuium *decade* 1. *lib.* 4. Symmachum *epiſt.* 34. *lib.* 4. & alibi ſæpè. Sed antequàm libri illi conglutinarentur, pannis tantùm veteres vtebantur, quibus breuis rationum memoria continebatur, qui & ideò *Breues*, & *Breuia* dicebantur veteribus gloſſis; quia commentarios breuibus & ſingularibus notis complectebantur, vt *ſuperiori Obſeruatione* docuimus. Glutinandorum librorum artem primùm docuiſſe Philtatium quemdam Athenis tradit Olympiodorus, apud Photium *in Bibliotheca*, quare & illi ſtatua erecta fuit. Eâdem autem arte quâ panni illi, ſeu pittacia, pice, & malthâ, etiam tabellæ ligneæ & cortices arborũ inficiebantur; hinc *in l.* 1. *C. Theod. de alimentis: quæ inopibus ab eis tabulis vel ceruſſatis mappis ſcripta per omnes ciuitates.* Inde etiam *Tabellarij*, *Tabelliones* & *Notarij*: hæ tabulæ & programmata in publico exponebãtur, dicta pittacia, ab Harmenopulo *lib.* 1. *tit.* 4. vulgò *album* in noſtro iure, *tit. de albo ſcribendo*, *l.* 1. *C. de edendo*. *l. Si quis id quod. de iuriſdict. omnium iudic.* ob maltham nempe & ceruſſam, quæ albedinem imprimebant: Ceruſſam, pſynmithium vocat Plinius, quo vtuntur mulieres ad candorem comparandum: Martialis *lib.* 2.

Ceruſſata timet Sabella Solem.

In Baſilicis pittacia ideò dicuntur λευκώματα, & πιτλακώματα, & apud Pollucem. Denique omnes litteræ, bullæ, & diplomata vocabulo generali *pittacia* dicta ſunt, Balſamo *in ſuplementis canonum Græcorum*, Lectores per Archiepiſcopalia pittacia promoueri dicit: ſic etiam libelli, Notaria, inſtrumenta, acta, dicuntur pittacia in Baſilicis, *ecloga* 1. *lib.* 6. & *in edicto* Theodorici regis: *Nullus in Eccleſia tabulariorum pittacia delegationis emittat.*

Digitized by Google

CAPVT XIV.

Canon vltimus Conc. Sardic. *explicatus. Epiſcopi* ἐν καναλίῳ. *Viæ publicæ, canales publici. Canalis* ἁπλῶς. *Canalis cum adiectione. Strata vetus. Strata ſimpliciter. Ciuitates* παρόδοι. *Peruiæ. Propontis Canalis Byzantinus. Aluei maris Canales. Fori ſtationes. Lacus. Tines.* Tine. Tertull. locus de Pallio *diſcuſſus.* Ἀγορὰ *duplex.* Ἀγορὰ ἐλευθέρα. Canaille. *Canis geſtatio. Sella geſtatio. Oſtentatores meri.*

CANON vltimus Concilij Sardicenſis ſtatuit, vt Epiſcopi ἐν ταῖς παρόδοις, ἤτοι καναλίῳ conſtituti quærant ab Epiſcopis tranſeuntibus, & ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, id eſt, in caſtra proficiſcentibus, cauſam huius itineris. Zonaras intelligit hunc Canonē de Prælatis ciuitatum, quæ ſunt in vijs publicis, ἐν ταῖς δημοσίαις κειμένων ὁδοῖς. Viæ enim publicæ dicuntur *Canales publici*, in *l. 2. C. Theodoſ. de curioſ.* & in *l. 15. C. Theodoſ. de curſu publico*; à media itineris regione per quam aquæ fluunt *in l. quæſitum. de inſtructo, & inſtrum. legato.* Canalis enim aquæductus dicitur, & eſt Romanum vocabulum κανάλις γὰρ ἀγωγὸς ὕδατος λέγεται, ἡ δὲ λέξις Ῥωμαϊκή, ait Balſamo *ad dictum Canon.* Propriè verò Patres Sardicenſes vtuntur hâc voce καναλίῳ, vt denotent viam militarem & regiam, quæ ab Aquileia Byzantium ducebat, & traiecto Boſphoro Thracio, vſque ad Nicomediam Bithyniæ pertingebat, vt videre eſt in Itinerario Antonini & Hieroſolymitano à P. Pithœo edito; & eam *Canalem* vocant ἁπλῶς & κατ' ἐξοχήν, tribus de cauſis: prima, quia omnium maxima & nobiliſſima, longitudinis enim erat milliarium M. CC. LVI. Secunda, quia antiquiſſima, ideò ab Eutropio *Strata vetus* nuncupata, ad differentiam aliarum viarum, quæ *Srata* ſimpliciter dicebantur, quia ſilice, vel glareâ ſubſtructæ. Huius, vt tempore ſuo celeberrimæ, meminit M. Tullius *de Prouinc. Conſul. Via*, ait, *illa noſtra quæ per Macedoniam eſt, vſque ad Helleſpontum militaris.* Tertia, quòd Sardica quaſi in medio huius Canalis ſita eſſet. Aliæ verò viæ militares dicebantur *Canales* cum adiectione: D. Athanaſius *Apolog.* 2. poſtquàm enumerauit Epiſcopos, qui ex Hiſpania, Gallia, & alijs prouincijs Sardicā conuenerant, οἱ ἐν τῷ καναλίῳ Ἰταλίας, ait, Προβάτιος, Βιάτωρ &c. Id eſt *hi qui venerunt ex Canali Italiæ erant Probatius, Viator* &c. Nec obſtat quòd obijci poſſet, Patres in hoc Canone non de vna tantùm, ſed de diuerſis vijs loqui, ἐν ταῖς παρόδοις; primò, quia πάροδοι dicuntur propriè Demoſtheni, ciuitates quæ ſunt iuxta viam publicam,

Peruias, vnico vocabulo eas vocat Ammian. Marcell. *Villes de paſſage*: ſecundò, quia viæ pleræque de quibus loqui poſſunt Patres, puta iter Thraciæ à Cabyle Hadrianopolim, à Plotinopoli Heracleam, & per Ripam à Viminacio Nicomediam, appendices quædam, compendia, & diuerticula erant maximæ illius viæ & Canalis, vt conſtat ex dicto Itinerario Antonini.

Alteram Canonis Sardicenſis interpretationem affert vir doctus in Notis *ad Breuiar. Canon. Creſconij*, dicens Canalem hic ſignificare oſtium Propontidos, aluei nempe illius, in quo exſpatiatur æquor inter anguſtias Helleſponti & Boſphori Thracij, & ruiſus in arctum coit, & ab Helleſponto ducit Byzantium ſitum in oſtio dicti Boſphori: Hæc quoque interpretatio amplectenda eſt; Concilium enim Sardicenſe comprehendere voluit omnes aditus ad ſacrum comitatum maritimos, nempe Propontidem, & mediterraneos de quibus ſuprà: Certè aluei, & ſinus maris *Canales* dicti ſunt: & Solinus hunc locum Plinij *lib.* 5 *cap.* 31. *Fallacibus vadis Alexandria tribus omnino aditur alueis maris*, ſic exponit; *Alexandria inſidioſo acceſſu aditur, fallacibus vadis, cæco mari, tribúſque tantùm canalibus admittit nauigantes.* Videtur tamen hic Autor nimis ſtrictè Canalem ſumere, pro oſtio tantùm Propontidos; nam hoc vocabulum vniuerſum Propontidos alueum comprehendit, & Canon Sardicenſis intelligit ſedes Epiſcopales ſitas vtrimque in ora Propontidos, ad quas nauigantes in ſinu iſto, vel alueo, & Byzantiũ petentes appellere poſſunt pernoctandi gratiâ.

Habuit & Forum ſuos Canales; apud Feſtum *Canalicolæ* vocantur qui circa Canales fori conſiſtunt, in quibus plebeij homines & infimæ ſortis verſabantur, ad differentiam aliorum qui nobiliorem fori partem occupabant: nam, vt tritum eſt, diuerſæ fori erant ſtationes, quod ſatis innuit Plautus *in Curcullione*, *Actu* 4.

In foro infimo boni homines atque dites ambulant,
In medio propter Canalem ibi oſtentatores meri,
Confidentes, garrulíque, & maleuoli ſupra lacum.

Notandum obiter Lacum, de quo hîc Plautus, eſſe in quem aquæ per fiſtulas & canales devoluebantur, apud Græcos δεξαμενη, *Ciſterna*, ab Vlpiano *Lenis*, vel *Lenes*, *in l.* 15. *de action. empt.* Alfenus *in l.* 17. *ſi ſeruit. vindic.* vocat *Tenem*, vel *Tinem*; nec malè inde nos *Tine* vocamus cupam illam grandem ad vinum conficiendum, in quam muſtum infunditur. Nec exiſtimes, cum Lambino, Plautum loqui de Lacu Lucrino ad quem laniones, haruſpices, & alij lucri captandi causâ confluebant, vt Plautus paulò pòſt ſubiungit, ſed de Canali in foro. De hoc Tertullianum, *lib. de pallio*, *cap.* 5. loqui cenſet vir

magnus Salmaſius, & vbi cõmunis lectio habet *cãcellos non adoro*, legit ex MS. *Canales non odoro.* ſed hæc correctio nõ cõuenit ſenſui Autoris; Tertullianus enim loquitur de illa fori parte in qua ius dicebatur, non in qua pauperes & vilia capita conſiſtebant, quales erant oſtentatores meri: hæc verba, *nulla prætoria obſeruo, ſubſellia non contundo,* immediatè antecedentia & ſubſequentia id manifeſtè demonſtrant: & adoratio congruit omnino Prætorijs & ſubſellijs in quibus iudices cauſas audiebant, quæ cancellis & repagulis diſtinguebantur, vt liquet ex *dicta l. quæſitum*, & *l. lines. de action. empt.* in quibus Vlpianus de cancellis, & de canalibus ſeparatim loquitur. Canales illi deputabantur vilibus negotijs & mercibus vendendis, &, vt loquitur Horatius, *Epiſtol. lib. 1. Ep. 7.*

Vilia vendenti tunicato ſcruta popello.

Ita etiam Ariſtoteles ἀγορὰν in duas partes diuidit, 7. *Politic. cap. 12.* *ἐν σχολάζειν μὲν γὰρ τὴν ἄνω τιθέμεν, ταυτῆς δὲ πρὸς τὰς ἀναγκαίας πράξεις.* Id eſt: *ſuperius enim forum vacare, hoc autem actionibus neceſſarijs ſeruire cenſemus.* Superius forum vacare dixit, quòd rebus vænalibus inquinari, artificibus, agricolis, & ceteris vilibus perſonis patêre non debeat; ideóque notat in Theſſalia hoc forum ἀγορὰν ἐλευθέραν appellari. Ab illis autem Canalibus, ſeu Canalicolis exiſtimarem deductam vocem quâ nos hodiè vtimur cùm viles perſonas deſignamus, *la Canaille.* Vir doctiſſimus putat hoc nomen *Canaille,* à Canibus deductũ eſſe; quia canum geſtatio ignominiæ causâ imperabatur. Vocare aliquem canem, maximum eſt contemptus ſignum, ità vt nihil indignius objici poſſit. Abner domui Regiæ præfectus, *cap. 3. lib. 2. Reg. Numquid caput canis ego ſum, aduerſum Iudam hodiè?* Canis nomen à militibus aduersùs hoſtem vſurpabatur, vt notat Donatus in illud Terentij, *Actu 4. ſcena 7. Ain'tu canis?* quod confirmat ex Homero. Qui capite damnabantur apud veteres Francos & Sueuos canem humeris deferre cogebantur. Guntherus *lib. 5.*

Impoſitum ſcapulis ad contigui Comitatus
Coguntur per rura canem confinia ferre,
Sin alios ſellam. Et alibi.
Portauit ſcapulis paſſus plus mille latrantem.

Sed hæc non ad plebeiorum & vilium capitum dedecus inuenta fuerunt, imò potiùs nobilium, vt eſt apud Othonem *in Hiſtor. Friderici*, & Radeuicum *lib. 3. cap. 18. Ad confuſionis ſuæ ignominiam nobilis canem, miniſterialis ſellam de Comitatu in proximum Comitatum geſtare cogitur.* Idem refert Dodechinus, qui & addit pro parte Epiſcoporum aliquos Comites, ſeu nobiles canes portaſſe

taſſe, *Moguntiac. lib.* 5. *cap.* 3. vt refertur à Cuiacio 2. *Obſeruat.* Porrò ne quid intactum relinquamus, oſtentatores meri, de quibus Plautus, non intelligendi ſunt, cum quibuſdam, οἰνοπωλεῖται, aut ij qui ad tabernam vinariam ſedent, quam Balſamon οἰνάριον vocat, quos caupones & venditores vini eſſe patet ex Lampridio *in Alexandro*, & Suetonio, *in Claudio*; *Cùm de lanijs, aut vinarijs ageretur, exclamat in Curia.* Hi ſuum forum habebant, ſicut alij huius generis miniſtri; ſed potiùs oſtentatores meri erant, qui in canalibus guſtandum populo vinum propinabant; qui locus vilioribus perſonis deputatus erat, vt dictum eſt, ſicut in Velabro, ex eiuſdem Plauti loco.

In Velabro vel Piſtorem, vel Lanium, vel Haruſpicem.

CAPVT XV.

De Bullis, annotationibus, ſubſcriptionibus Pontificum.

DIfferentia eſt inter annotationem, & ſubſcriptionem, & ſignum & ſigillum: ſignare & ſubſcribere maximè differunt. Signare eſt nomen ſuum ſimpliciter appingere, vel ſigillum apponere: at ſubſcribere eſt narrationem facti & decreti totius cauſam exponere. Quandoque tota ſubſcriptio literis ſolennibus adhibito encauto fiebat, aliàs verò ſolum nomen principis, vel ſigillum rubro murice adhibebatur, vel in cera imprimebatur, vel plumbo, ære, argento, vel auro exprimebatur, cauterio, id eſt ferro ignito, vel penicillo, *l.* 17. *ff. de fundo inſtructo.* pictoris enim inſtrumẽto cerã, colores, penicillos, cauteria, & cõchas cedere aït Martianus. Imò & neceſſũ erat, vt vel tota ſcriptura, vel ſignũ cocti muricis, vel triti conchylij ardore ſignaretur, alioquin fides non adhibebatur *l.* 6. *C. de diuerſ. reſcript.* hoc enim colore maieſtas principũ enitebat: ideò refert Nicetas *lib.* 7. Manuelem Comnenum decretũ aliquod contra fidẽ rubrâ ſcripturâ, tanquam enſe flammeo muniuiſſe, ἀμέλει ϗ γραφῆς ἐρυθραῖς ὡς φλογίνῃ ῥομφαίᾳ τὸ δόγμα &c. ſed & frequenter cùm princeps ſuâ manu ſubnotabat, rubris literis vtebatur: ideò ipſe Nicetas Alexium Conſtantino in purpura nato communicaſſe rubram ſubnotationem docet. Inde factum vt diplomata, bullæ aureæ dicerentur *in can.* 12. Synodi I. Conſtantin. quaſi dicas *aurea decreta.* χρυσοβούλλους λόγους, *orationes bullæ aureæ*, non orationes aurei conſilij; vt malè vertit interpres Harmenopuli *lib.* 1. *tit.* 1. nec enim aureum erat conſilium, ſed decretum, quod bullâ aureâ erat inſignitum, cui notæ, inſignia, & icones principum inſerebantur, vt notũ eſt ex Codino, & Niceta: aliàs bulla argentea adhibebatur, Phranzes *lib.* 2. *cap.* 10. Luitprãdus *in legatione.*

Tales autem bullæ aureæ vix priuatorum cauſas, ſed publicas tantùm & generales continebant, ideò Balſamo ad *d. can.* 12. bullam auream Imperatoris *medicatricem* vocat, quòd medeatur titulis & iuribus Eccleſiarum omnium, *ὡς ἰωμένης τὰ χωλεύοντα ἴσως δικαιώματα τῶν ἁπανταχοῦ ἐκκλησιῶν*. Nec abſimili ratione conſtitutiones Summorum Pontificum dici debent *aurea bulla*, & *oracula*, quòd per eos loquatur Spiritus ſanctus, & quæ ab ipſis fiunt, vt ipſo D. Petri ore pronunciata exiſtimentur, *can. ſic omnes.* 19. *diſt.* Chriſtus enim omnibus Apoſtolis in perſona Petri poteſtatis plenitudinem conceſſit, *Clement.* 2. *in fine, de re iudicata.* Hæc autem duo genera bullarum diplomatibus & reſcriptis imprimebant, vel cum ad reges & Toparchas ſcriberent Imperatores; vel de re graui, vt dixi, & publica decernerent. Cereis vero vtebantur cum ad Auguſtam, vel filios, & alios regiæ ſtirpis. Ad Deſpotas verò, & magiſtratus digniores *διὰ μολιβδίνης βούλλης*, id eſt *plumbea bulla*, vt ex Codino conſtat. Diuerſitatem etiam colorum pro ratione cauſarum & prouinciarum in ſigillis regum noſtrorum aduertimus.

CAPVT XVI.

Relatio. ius relationis multiplex.

IN *toto titulo de appellationibus*, vnicum caput agit de *relationibus*; *caput* nempe *Intimaſti.* 68. quod congruit cũ iure ciuili. Relatio eſt quoties iudex conſulit principem de iure de quo dubitatur, vel vt remittat omnem cognitionem, vel appellationi ſatisfaciat, *l.* 2. *C. de officio Vicarij.* Ita eſt in iure Canonico, quo his tribus caſibus relatio fit ad Summum Pontificem; qui quidem ius relationis habet ex plenitudine poteſtatis, quia ſedes Apoſtolica communis eſt mater & caput, *can. ſi quis*, & *ſeq.* 2. *q.* 6. Sed quæritur, an pluries relatio fieri debeat? nam cùm appellationem tertiò in vna eademque cauſa non eſſe admittendam doceat *cap. Sua nobis. eod. tit. de appellationib.* & tertiæ quoque ſententiæ ſtandum ſit iure noſtri Concordati, an idem de relationibus dicendum ſit meritò quæri potuit. Quod quidem non idem eſſe videtur, quia relatio ſæpius eſt conſultatio, *συνἐλευσις*, vt vocant Baſilica, atque ideò cum in vna eadémque cauſa plures incidentes quæſtiones emergant, & de varijs articulis fiat appellatio, ſæpiùs admitti relationem probat gloſſa *in cap. Præterea.* 40. *eod.* quod & optimè confirmat *lex* 37. *C. Theod. de appellat. ne in vno eodémque negotio per ſingulas præſcriptiones neceſſe ſit ſæpiùs prouocari, ad nos referri omnes peremptorias præſcriptiones quiſ-*

que cogatur exprimere. Ad hunc relationis modum pertinere dicunt quidam, quod vulgò apud hiſtoriæ Rom. ſcriptores legitur de iure ſecundæ, tertiæ, quartæ, & quintæ relationis ab Imperatoribus conceſſo, quod tamen longè diuerſum eſt ab hoc referendi genere, quod fiebat à iudicibus, vel inferioribus magiſtratibus ad principem, *l. 2. C. de officio Vicarij*, & *l. præcipimus. C. de appellationib.* ius enim illud relationis, ad principem non fiebat, ſed à principe ad Senatum, quem princeps conſulebat, tranſibat, vt poſteà fieret Senatuſconſultum. Soli primùm Conſules ius ad Senatum referendi habebant: Tacitus 15. *Annalium*. *Non tamen Senatuſconſultum perfici potuit abnuentibus Conſulibus, ea de re relatum*: ſed gliſcente Imperatorum autoritate ſenſim ipſi ius omne relationis vſurparũt, & imprimis vnicâ relatione de vnaquaque re ſingulis ſenatibus contenti fuerunt, vt de Auguſto legitur *in fragmento legis regiæ ex ære* Romæ, quam refert Ant. Auguſtinus *lib. de legibus*: *Vtique ei Senatum habere, relationem facere, remittere Senatuſconſultum per relationem, diſceſſionémque facere liceat, ita vt licuit D. Auguſto Ti. Iulio Cæſari Aug. Ti. Claudio Cæſari Aug. Germanico.* & refert Dio Caſſius *lib. 53* καὶ χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ἑνὸς ὅπου ἂν ἐθελήσῃ καθ᾽ ἑκάστην βουλήν. Non quidem vt de eadẽ re ſæpiùs relatio fieret, vt ſentit Cuiacius, quod non probat Caſaubonus ex ipſo Dione. Deinde ius ſecundæ, tertiæ, quartæ, & quintæ relationis obtinuerunt Imperatores in vnoquoque Senatu, & ita intelligendus Suetonius in *Iulio*, Iulius Capitol. in *Pertinace*, & paſſim alij autores: quod tamen nomine tenus fiebat ab Imperatoribus, ne affectati imperij ſuſpicione notarentur; quamuis vulgò nec tali relationis iure contenti eſſent, ſed omnia ſuo arbitrio facerent, adhibitis pauciſſimis, aut ferè nullis Senatoribus, contra leges Rom. quæ βουλὴν καθήκουσαν exigebant, id eſt, *legitimum Senatum*, apud Spartianum *in Adriano*: qui quidem olim erat quadringentorum Senatorum, deinde fuit ducentorum apud eumdem Dionem *lib. 54.* tum deinde multùm diminutus vſque ad quinquaginta, ſaltem ex lege Conſtantini. Ac vice versâ factum eſt, vt non princeps ad Senatum, ſed Senatus ad principem decreta referret, apud Tacitum 14. *Annal. Conſules perficere Senatus decretum non auſi, de conſenſu ſcripſere Cæſari.* Et ita apparet ius relationis de quo in iure Canonico, & paſſim *in Codice* Iuſtiniani & Theodoſ. aliud eſſe ab hoc ſecundæ, tertiæ, quartæ, & quintæ relationis iure.

FINIS LIBRI SECVNDI.

OBSERVATIONVM IVRIS CANONICI LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

Cyliſtra. mores Græcorum in promouendis candidatis. Pallium Sophiſticum. Iuris antiſtites.

IN *can.* 71. Syn. 6. in Trullo, Græci mores in iuris candidatis promouendis, & cyliſtræ prohibentur; qui quidē mores ab Athenis in alias vrbes exceſſere, præſertim Conſtantinopolim, vt Balſamon eô loci ſcribit. Cyliſtras nihil aliud eſſe, quàm agitationes & quaſi pugnas ad inſtar equorum curulium & ludorum Circenſium ſatis patet. *κυλίςραι* locum vbi equi volutantur, & agitantur interpretatur Iulius Pollux, *cap.* 11. *lib.* 1. ſed & ipſum agitationis & volutationis exercitium eſt, quod *κύλισμα* dicitur *in epiſt.* D. Petri, *cap.* 2. *in fi.* Ritus illi & mores Græcorum inter ſcholaſticos & magiſtros contentiones excitabant, illis candidatum ne promoueretur impedire conantibus, & vltrò citróque eum vindicantibus; at contrà magiſtris eum doctorum, vel ſophiſtarum numero adſcribere volentibus. Antequàm verò quis promoueretur, in balneum deducebatur, vt non niſi lotus pallium aſſumeret, ideò ne lauaretur clamitabant ſcholaſtici Στά, ςά ȣ̓ λȣ́ῃ, *Sta, ſta, non lauat*, vt apud Olympiodorum refertur: Eodem fere ritu quo olim libertatis aſſertio fiebat ter, vel quater aduerſùs retrahentem, ſeu vindicantem in ſeruitutem illum de cuius ſtatu quæſtio habebatur, *l.* 1. *C. Theod. de liberali cauſa*, *l.* 1. *C. de aſſertione toll.* quam aſſertionem perfuſoriam vocat Sueton. *in Domitiano, cap.* 5. quia dicis causâ, ſicut trina mancipatio fiebat. Contentione peractâ candidatus è balneo lotus exibat, & pallio induebatur, quod ſummo honoris titulo apud Græcos habebatur, eóque omnes Philoſophi, Grammatici, & alij liberalium artium magiſtri inſigniebantur, vt docet

Digitized by Google

Tertull. *lib. de pallio, cap. 7.* ídque tanti habitũ fuit, vt Græcum nomen Latinum factum fuiſſe dicat, *Etſi Græcum magis, ſed linguâ iam penès latium eſt*. Non autem dictus canon hoc pallium condemnat, vt quidam exiſtimant, quod ſemper laudatum, & vſque ad noſtram ætatem in Academijs ſummo in pretio fuit: licèt pallium, quod à Cynicis ortum traxit, paludamentum admodùm vile, attritum, & lacerum Græcis eſſet, τρίβων, vel τριβώνιον vocat D. Chryſoſtomus *homil. 20. in cap. 4. Geneſ.* ſed & πάλλιον vulgò dixerunt gloſſæ, Heſichius, Suidas, & alij. Quamuis vile eſſet apud Cynicos, honeſtius & ſplendidius fuit apud Sophiſtas, & alios, præſertim iuris antiſtites, quos ἀγορωμίτας vocat Olympiodorus: vulgò ex ſerico & purpura compactum erat. Hoc quidem genus pallij nuſquam vetitum, ſed potiùs abuſus ille, quo veſtibus variegatis & valdè pretioſis candidatus induebatur, & quòd multa ridiculè conficta exhiberentur, vt notat Balſamon, μετὰ θεατρίζειν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ πατέρες ἐθεσμοθέτησαν τὰ ἐν τῷ παρόντι κανόνι. Id eſt, *Cum magna quidem pompa & ſumptuoſis veſtibus in theatrum deducerent, & ideò ſtatuiſſe patres ea quæ ſunt in præſenti canone*. tales autem candidatos Olympiodorus νεήλυδας, quos Balſamo τελειωθέντας, id eſt, *iam perfectos* vocat.

CAPVT II.

Character; Charaxatura. Can. 104. Creſconij elucidatus. *Cruces facere. Album.*

Character à Græco verbo χαράζω, vel, χαράττω deductũ eſſe nemo neſcit, quod ſignificat *imprimo, inſcribo*, inde *charaxator*, ſcriba, notarius, & *charaxatura*, ſcriptura in veteribus gloſſis; ſed meliùs pro litura apud Marculphũ *lib. 2. formula* 17. & hinc, nî fallor, deſumẽdus eſt intellectus *can. 204.* in Breuiario Creſconij; ad quem vir doctus adducit interrogationem quintam ad Nicetam Patriarcham, in Codice iuris Græcoromani *lib.* 1. εἴ τις σταυροὺς ἐν χάρτῃ οἰκειοχείρως ποιῶν, ἢ καὶ συσκευὰς κατ᾽ αὐτῶν, ἢ καὶ λαοσυναξίας ἐκμελετῶν: quod ſic vertit interpres: *ſi quis cruces in charta propria manu feciſſe, aut inſidias in ipſos, vel cœtus populi meditatus.* fatetur ille ſe ignorare quid ſit cruces in charta facere. Ego nihil aliud putaui, quàm ex albo, ſeu matricula, ἐκ καταλόγου ἱερατικοῦ *in can. 8. Apoſtolorum* delere, vel aliquem expungere, vt *in can. 2.* Concilij Agathenſis, clericis qui ad peregrinam communionem redacti ſunt, vt poſt penitentiam reſcripti in matricula gradum ſuum recipiant. Hoc fiebat per cruces, inde *cruciatas facere*, nos, *croiſer*. Modeſtinus vocat *albi proſcriptionem*

in l. 10. *de decurionibus*, & huic ſenſui optimè quadrat quod ait Vlp. *in l.* 7. *ff de iuriſdict. omnium iud. Si quis id quod in albo, vel in charta, vel in alia materia propoſitum erit, dolo malo corruperit, datur in eum quingentorum aureorum iudicium.* pœnâ falſi, vel extra ordinem puniri ait Paulus 1. *ſentent. tit. de iudicato*, & 5. *tit. ad l. Corneliam teſtamentariam.* Album Feſtus intelligit albas tabulas, albas chartas: Theophilus interpretatur tabulam dealbatam. In Eccleſia verò erant ſacræ tabulæ δίπτυχα, καὶ πτύχα apud D. Auguſtinum *lib.* 3. *de communi vita cleric.* in quibus offerentium & aliorum fidelium benemeritorum nomina ſcripta erant; tum etiam mortuorũ, vt conſtat ex *epiſt.* Innocentij I. *ad Decentiũ*, Dionyſio Areop. D. Chryſoſtomo, Theodorito, & alijs, vt docuit Pamelius ad *epiſt.* 10. & 66. D. Cypriani, Baſilius *in epiſt. ad Nicopolitanos presbyteros*, ἔλειψεν εἷς ἐκ τοῦ πληρώματος ὑμῶν. id eſt, *Vnus ex albo veſtro defecit*: ita apud Spartanos publicis tabulis nobilium nomina inſcribi ſolebant, vt refert Syneſius *epiſt.* 57. Quod ſi iſta ſententia non placet, *cruces in charta facere*, interpretabimur contra veneficos & incantatores, qui ad aliquos defigendos, characteres in chartis faciunt, ſeu in membranis & pittaciolis, quæ Græci περιάμματα vocant, de quibus *can.* 4. Concilij Antiſſiodorenſis, & *can.* 14. Concil. Narbon. *Si qui viri, aut mulieres diuinatores, quos dicunt eſſe Caragios.* S. Audoënus *in vita S. Eligij.* Alij vocant *caraxios*, aut *charaxarios*: Adhelmus *de laudibus Virg. cap.* 10. *flexis literarum apicibus in quadrata parietis pagina charaxatis*, Greg. Turon. *lib.* 1. *de miraculis, cap.* 5. & *lib.* 7. *cap.* 37. quę vide. Illæ incantationes, ſeu characteres erant coniurationes, quas memorat *d. can.* 204. & *can.* 18. Concil. Chalcedonenſis.

CAPVT III.

De Præſanctificatis. Miſſa perfecta. Communio perfecta.

CANON 52. Synodi 6. in Trullo ait, προηγιασμένων, præſanctificatorum ſacrificiũ fieri debere in tota Quadrageſima, præter ſabbathum, & dominicam diem, necnon feſtum Annunciationis, qui dies ſunt gaudij, vt notat Balſamo, & ad quos ſolennitates Martyrum in Quadrageſima occurrẽtium transferebant, iuxta *can.* 51. eiuſdem Synodi. Hoc autem intelligendum, vt his diebus tantùm liceret offerre Miſſæ ſacrificium, & conſecrare Corpus Chriſti, quod erat ſacrificium perfectum: ceteris diebus dicebatur Miſſa, ſed non fiebat oblatio, & communio ſumebatur ex præſanctificatis προηγιασμένοις. Hunc ritum idem Balſamo deſcribit apud

Digitized by Google

Leunclauium *in reſponſis ad interrogationes Marci Patriarchæ Alexandrini*; & id ſacrificium minùs perfectum dicebatur, ὅτι τελεια ἱερουργία οὐ γίνεται. id eſt, *quando perfecta ſanctificatio non fit*, quæ omnia dilucidè Zonaras ad *eumdem can.* & ad *can.* 49. Synodi Laodicenæ. De iiſdem liturgijs præſanctificatorum Faſti Siculi, de quib. Manardus vir doctiſſimus, in librum ſacramentorum S.Gregorij. Sicut autem erat ſacrificium perfectum, & minùs perfectum, ita & communio vna erat perfecta, altera minùs perfecta: τὸ τέλειον dicitur perfectio communionis *in can.* 4. Synodi Ancyr. inter fideles ſcilicet, quando ad ſacramentorum participationem cum alijs admittebantur, dicebatur communio perfecta; quia aliquando ad communionem ſimplicem, id eſt conſociationem, ſed non ad ſacramenta patebat acceſſus, vt notaui ad *tit. de penitentijs apud Gregorium*; & probatur ex *can. Engeltruda* 3. *q.* 4. & *can. quiſquis* 17. *q.* 4.

CAPVT IV.

Quid ſit perfecta ſententia, perfecta Synodus. differentia inter Papæ & Patriarchæ nomen. quis propriè Papa dicatur.

CVM de perfecto ſacrificio, & perfecta communione diximus, meritò & hæc addi poſſunt de perfecta ſententia, & ſynodo. Perfectam condemnationem definit Balſamo ad *can.* 4. Synodi Antiochenæ contra quàm iuſtè depoſiti non habent appellationis auxilium, ἤγουν μὴ ἔχοντας βοήθειαν ἐκκλήτου. idque probat ex *can.* 28. Apoſtol. in quo iuſtè depoſitus, καθαιρεθεὶς δικαίως, ſibi creditum miniſterium attingere non debet: ex quibus Balſamo non poteſt adſtruere ſententiam ſuam; quippe ſententia perfecta legitima eſſe poteſt, licèt appellatio ſubſequatur; nec enim ex ſubſequentibus vires capit, ſed ex præcedentibus & circunſtantibus *l.* 37. & 39. *ff. de re iudicata*: alioquin ex euentu ſententiæ vigor penderet, quod non eſt verum; effectus quidem & executio pendet ex euentu, ſi appellatio fiat, vel non fiat, *cap. cùm inter. de ſententia & re iud.* licèt hoc innuere videatur *cap.* 4. *eod.* quod ſi integrum legatur apud Leonem, *epiſt.* 87. *in fi.* aliud demonſtrabitur; ſiquidem confirmationem exigi docet *in cauſis magni momenti, quæ ad ſtatum Eccleſiæ & ad concordiam pertinent*, inquit, & quæ priùs definitæ ſunt à Synodo prouinciali; tunc enim ſummi Pontificis confirmatio deſideratur, vt rectè annotauit Cuiac. *ad hoc cap.* Nec ideò tamen Synodus prouincialis minùs perfecta erit, non expectatâ confirmatione. Perfecta dicitur Synodus, ſicut ſententia, vocatis parti-

bus per legitima temporum ſpatia, aſſiſtentibus Epiſcopis, & alijs quorum præſentia eſt neceſſaria, vt concors ſententia proferatur, *cap. 3. eod.* quo requiritur vt ſynodus ſpeciatim ad rem de qua quæſtio eſt agatur, & vt ſolennis conuentus adhibeatur, quod nominatim deſiderat D. Gregorius *in ep. 8. lib. 2.* ex qua deſumptum eſt *dictum cap. 3. Canonicis*, inquit, *probationibus exquiſitis, & ſacerdotalis conſilij præueniente iudicio*; ita tamen vt non omnium conſenſus deſideretur, ſed maioris partis, licèt aliqui contradicant, vt docet *can.* 6. Synodi Nicenæ, vnde deſumptus eſt *can.* 1. 65. *diſt.* & tunc perfectum eſt iudicium, perfecta ſententia, perfecta ſynodus; *Integrum eſt iudicium quod plurimorum ſententijs confirmatur, can. extra. 64. d.* & *in can.* 16. Synodi Antiochenæ τέλεια δὲ ἔςω, ὅταν ϰ ὁ μητροπολίτης παρῇ. Id eſt, *Synodus integra eſt cum metropolitanus adeſt.* In cauſa tamen deponendorum Epiſcoporum concordem omnium ſententiam, vnum conſonúmque iudicium deſiderat *can. ſi quis criminaliter.* 6. *q.* 4. quod ſpeciale eſſe in Epiſcopis tantum, notat illic glo. & *ad d. can.* 3. Et tunc quidem ex ſententia D. Leonis confirmationem ſummi Pontificis requiri dicendum eſt: imò & citra autoritatem ſummi Pontificis talem Synodum prouincialem congregari non poſſe, nec cauſam definiri, ſed tantum ſcrutari, quod eſt litem inſtruere, ex *decreto Sixti II.* & aliorum conſtat, *in can. accuſatus, & ſeq. 3. q. 6.* Quo caſu ſententiam Balſamonis veram eſſe non inficiabimur, Id eſt τελείαν σύνοδον perfectam ſynodum, perfectam ſententiam eſſe. Sed in eo peccat, quòd tunc perfectam contendat, cum vel Romani Pontificis, vel Conſtantinopolitani confirmatio ineſt, ad *can.* 3. Synodi Sardicen. in quo fit tantum mentio Ro. Pontificis, non Conſtantinopolitani, pro quo partes ſuas interponit; cum tamen non magis huic, quàm ceteris Primatibus, Alexandrino, Hieroſolymitano, & Antiocheno hunc honorem deferri aſſerere deberet, quos æquales ipſe agnoſcit ad *d. can.* 6. Synodi Nicenæ, & inde inuitus Romanum ſuperiorum omnium eſſe fatetur, διὰ τιμὴν τῦ ἀποςολικῦ θρόνυ, vt loquitur ad *d. can.* 3. Synodi Sardicen. & *in Præfatione ſynodi 6. ad Imp. Iuſtinianū* idem innuit, & alijs pleriſque locis. Ex quibus & hoc annotandum eſt, ipſum Balſamonem, licèt Græcas partes amplecteretur, ſeipſum proprio gladio confodiſſe: nam quoties æquare nititur Conſtantinopolitanum Romano Pontifici, toties eos diuerſis nominibus ornat, Romanum quidem ferè ſemper nominat Papam; Conſtantinopolitanum verò vel Epiſcopum, vel Primatem, vel Patriarcham, etiam tunc cùm de his duobus ſolis loquitur, vt *ad cap. 5. tit. 1. de fide, ad Nomocan. Photij.* Quę vox, *Papa*, licèt frequēter omnibus Epiſcopis accōmodata fuerit, vt ex epiſtolis D. Ambroſij, Auguſtini, Hieronymi, Sidonij Apollinaris, &

linaris & aliorū: propria tamē & peculiaris facta fuerit ſoli Ro. Pontifici excluſis alijs; primùm ab ipſo Imperatore Iuſtiniano, tum deinde ab alijs vſque ad noſtra tempora. Ideò hanc differentiam ſupremæ poteſtatis agnoſcit Balſamo *in Præfatione ad Synodum Carthaginenſem*, vbi & Apoſtolicam ſedē τὸν τῆς Ῥώμης θρόνον appellaſſe dicit, addítq; tunc temporis Aurelium Carthaginenſem Epiſcopum Papæ nomine donatum fuiſſe, quam tamen appellationem non duraſſe ad ſua vſque tempora docet, agens de Fauſtino in quibuſdam quæſtionibus tractandis, vt à Papa illi mandatum fuerat: & ſubiungit, vt oſtendat differentiam, *mandauit Aurelius Epiſcopus hoc fieri.* Similiter Cyrillus Alexãdrinus Papæ nomen meruit, vt vniuerſi orbis iudex appellaretur, ſcilicet in Epheſina Synodo tantùm, vtpotè mandatarius, & locum tenens Cæleſtini Papæ Ro. vt videmus apud Nicephorū *lib. 14. cap. 34.* Quidam vſque ad Gregorium ſeptimum hoc Papæ nomen ab omnibus vſurpatum fuiſſe dicunt, qui primus alium quàm Ro. Pontificem hoc titulo ornari noluit.

CAPVT V.

Roga. Congiarium. Caniſcia. Salaria. Baia. Hypatia. Baies.

PRincipales liberalitates de quibus *in l. patronus. de legatis* 3. non tantùm ab Imperatoribus & principibus populo erogabantur; ſed etiam à ſummis Pontificibus & Patriarchis, clero, vt patet ex Anaſtaſio in *Deuſdedit: Diuiſit per obſequia ſua ad omnem clerum rogam vnam integram.* Idem *in Bonifacio V. Seuerino, Leone III. & alijs. Roga* etenim idem eſt, quod Græcis, ἐπίδοσις, donum quod populo munificentiſſimè diſtribuebatur, quæ vox vſurpata medijs temporibus à Zonara, Cedreno, Harmenopulo, Phrantze, & alijs. Aliquando in auro, vel argento, aliàs in frumento, vel vino, & cæteris ad eſum commodis exhibebatur. Idem erat *Congiarium*, quod licèt propriè menſura eſſet liquidorum, vtpotè olei, apud Liuium *lib. 25. P. Scipio congium olei in viros ſingulos dedit*, poſteà traductum fuit ad frumentum, & quamlibet annonam; tum etiam ad nummos aureos, vel argenteos, vt notum eſt ex Suetonio *in Auguſto*. Idem *de Sportulis*, & *Caniſcis*, quæ voces à Græcis vſurpatæ: de σπορτέλλοις in Baſilicis, *ecloga 6.* & *in Cōſtitutione* Heraclij; in Gloſſarijs vulgò κανίσκια, apud Balſamonem ad *can. 4. Apoſtol.* Ita quoque *ſalaria* vulgò traducta ad omnia donaria, quæ propriè in carnibus bubulis & ſuillis conſiſtebant, *l. 1. 5. & 6 C. Th. de erogatione milit. anno.* quæ ideò dicebantur ſalaria, Lamprid. *in He-*

liogabalo, eadem quoque *hypatia* dicebantur. Rogæ igitur vox ad omnes liberalitates principum traducta fuit, non Imperatorum tantùm, ſed etiam Pontificum, non quòd rogarentur à populo vel clero, quamuis Suetonius notet populum congiarium popoſciſſe, quam turpitudinem & inſolentiam Auguſtus edicto exprobrauit: & Tullius eum nunquam niſi impulſum & concitatum feciſſe ait, licèt etiam & ſponte popoſciſſe aliquid referat 1. *Officioru͂*: nam erant huic curæ præpoſiti, qui largitionem populo proponerẽt apud Sueton. *in Galba*. verum tamen eſt, etſi non apertè, ſaltem tacitè munera populum exegiſſe; ſiquidem in legibus & plebiſcitis, & ijs quæ ab Imperatoribus deſiderabantur, rogabatur populus, & ex ea rogatione ſequebatur erogatio, ſeu largitio, quæ dicta fuit *roga*, & *baium* apud Cedrenum in Iuſtiniano II. ἄχρις ἀπολύσεως τοῦ πρώτου βαΐου ἐπεβόα ὁ δῆμος. Id eſt, *tantiſper dum primum baium mitteretur, acclamauit populus*. Quid ſit propriè baium docet D. Hieronym. 2. *aduerſus Iouinianum*: *Cubile eis de folijs palmarum, quas baias vocant, contextum erat*. & probatur ex *cap*. 12. Ioannis Patriarchæ Conſtantinopolitani. Eas etiam rogas vſurpabant in diebus Catecheſeos, & annuis rogis baïa miſcebant, argento vel auro ornata, ἐξ ἀργύρου τύχοι, ἢ χρυσοῦ καλλωπίσματα, vt longo ſermone enarrat Balſamo *lib*. 7. *Meditationum*. Deinde loco auri & argenti cœperunt dari rami palmarum, ac myrtorum: ac poſteà omnibus cuiuſcunque generis arborum ramis, *baiorum nomen* inditum fuit, vt ex *d. cap*. 12. *Ioan*. apparet: ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων: ſic Papias *in Lexico, baias, ramos, balaneos* interpretatur. Balſamo tamen baium nunquam apud Latinos & Græcos ramum palmæ, myrti vel alterius arboris fuiſſe exiſtimauit; ſed eſſe animi humani ab vna ſententia in aliam traductionem quandam bonam videlicet, vel prauam, quæ dicitur ἀνθρωπίνης δὲ γνώμης, ἐκ τοῦδε εἰς τόδε μετάβασις, ἀγαθὴ δηλονότι ἢ πονηρά. Et inde forſan quæcunque inconſultò & minùs cautè proferuntur nos *bayes* appellamus: cõfirmatur id ex eo quòd ipſe Balſamo dicat, aurea vel argentea dona in ramos tenues & inutiles conuerſa fuiſſe, ita vt ramorum loco tandem & ſuffitus dari populo cœperint, vt *ſequenti Obſeruatione* dicetur.

Digitized by Google

CAPVT VI.

De incenſo, & ſuffitu.

IN locum baiorum & rogarum ſucceſſit ſuffitus & incenſum, ijs potiſſimùm diebus quibus olim fiebant Catecheſes, ἀντὶ ῥογῶν καὶ βαΐων μόνα διδόασι τῷ λαῷ θυμιάματα. id eſt, *loco rogarum & baiorum ſola populo dant incenſa*, ait idem Balſamo *loco citato*: ita tamen vt illud incenſum non tantùm honoris causâ datum fuerit, ſed etiam ad incitandum populum ad orationem: vnde *Apocalypſis* 8. *incenſa ſunt orationes Sãctorum*: & apud D. Hieron. in *pſal.* 140. repræſentat etenim effectum gratiæ ſuffitus, *per quem veniam conſequimur, & mundamur, & ſanctificamur, & abluimur, & abſtergimur ab omni ſorde peccati*, ait S. Seuerus Patriarcha Alexandrinus *in deſcriptione & ordine oblationis*. Nec ideò mirũ ſi Daniel propheta paſſus eſt hoſtias & incenſum ſibi offerri, iuſſu regis Nabuchodonoſor, *cap 2. Danielis*, quem idcirco calumniari voluit Porphyrius, quaſi Daniel honores Deo debitos vſurpârit, quam iniuriam diluunt Doctores, quibus Dionyſius Carthuſianus addit, hoc factum fuiſſe in conſolationem populi captiui, vt Daniel à Deo miſſus, diuinæ maieſtati, non ſibi honores tribueret. Quamobrem thurificatio locũ ſemper habuit in Eccleſia, non ſolùm in altaribus, iuxta veteris Teſtamenti ordinem, quo erat altare thymiamatis in primo tabernaculo, & intrà primum velum, quod D. Lucas vocat, *altare incenſi*, *cap.* 1. & de quo Philo Iudæus *lib. de victimis offerendis*, &, *lib. de ſacerdotali honore*; ſed etiam incenſum dabatur Pontificibus, Sacerdotibus, Principibus, ac omni populo, vt eſt *in veteri Rituali Romano*: *Diaconus poſtquàm thurificauit Pontificem, dat Acolytho; qui primò ipſum Diaconum à quo recepit thuribulum, mox alios, ſi qui in clero ſuperſunt, & reliquum populum thurificat.* idem apud Philotheum Patriarcham, *in ordine miniſtrandi à Diacono, cap.* 1. & *in liturgijs Græcorum*, ὁ δὲ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος θυμιᾷ πρῶτον μὲν τὴν πρόθεσιν. & paulò poſt, καὶ τὸν ναὸν σὺν παντὶ λαῷ. Id eſt, *Sacerdos verò, vel Diaconus thure perfundit primò protheſin, & poſt templum cum omni populo.* In Miſſa Apoſtolica, καὶ θυμιᾷ τὸν λαὸν, εἶτα ἐκφωνεῖ ὁ διάκονος. Id eſt, *tum populo adſpergit thymiama, deinde clarâ voce Diaconus* εὐλόγησον δέσποτα: *benedic domine.* Et aſpergebatur thymiama, id eſt ſuffitus emittebatur per thuribulum, quod *ſuffitorium* vocat Anaſtaſius *in vitis Pontificum.* Quibus locis libentius oſtendere volui populo & laicis ſuffitum præberi ſolitum, vt faciliùs apud multos inhærens erroris næuus

dilatatur, quo vulgò eum tribuũt honori & dignitati perſonarum, cũ tantùm ad orationem & Dei cultum pertineat, & gratiæ effectum denotet, & ad templi illuminationem, & Deo gratiarum actionem, vt notat Balſamo ad *can.* 3. *Apoſt.* & ad expellendos etiam dæmones & malignos ſpiritus, vt ex libris cæremoniarum conſtat, & ex ipſo *Ordine Romano*, in quo in benedictione incẽſi hæc Oratio dicitur: *Immitte in hanc creaturam incenſi vim odoris, vt omnes languorum, dæmonúmque inſidiæ effugiant.* & alibi; *omnes immundorum ſpirituum phantaſmaticos incurſus effugare poſſit.* Sicut enim dæmones putoribus & ſordibus gaudent, ita & bonos odores fugiunt. His addo hoc incenſum non ſolùm ex thure & alijs odoramentorum generibus componi in Eccleſia, ſed etiam ex Agnis, qui conficiebantur ex cera & oleo in vigilijs Paſchæ, ex quibus etiam accendere incenſum in domibus priuatis pro quacumque neceſſitate populum ſolitũ eſſe refert Alcuinus, *lib. de diuinis Officijs, cap.* 19. Similiter in baptiſmo adhiberi ſolitum incenſum cõſtat ex *Cæremoniali Æthiopũ*: *Cùm mater*, inquit, *cum infante ingreſſa eſt Eccleſiam, ſacerdos thus dat, & dicit orationem, in baptiſmo dicit miſerere, thus dat, & interrogat nomina eorũ qui baptizandi ſunt.* Idem quoque fit in omnibus benedictionibus, vt Ramorum, Dominica Palmarum, Candelarum in die Purificationis, & mortuorum exequijs, non honoris & reuerentiæ, ſed emundationis & ſanctificationis titulo, vt vulgatum eſt ex omnibus Ritualibus Eccleſiæ.

CAPVT VII.

De Æra Diocletiani, anno gratiæ, & quando reſcriptis annus Chriſti ſubſcribi cœpit. Annus Miſericordiæ. Annus Martyrum.

DIEM & Conſulem adijci & omitti apud veteres ad *titulum de reſcriptis* diximus: hic addendum, omiſſis die & conſule, ærâ & indictione, annum Chriſti adhiberi cœptũ autore Dionyſio Exiguo, teſtari Bedam *cap.* 45. *lib. de ratione temporum*, qui annus, vulgò dictus eſt *annus gratiæ*. Quibuſdam tamen populis, vt Ægyptijs & Æthiopibus annus gratiæ non cenſebatur idem cum anno Chriſti, ſed potiùs is erat annus Diocletiani. Quare annus Diocletiani dictus fuerit annus gratiæ, aut annus miſericordiæ, Ioſephus Scaliger *lib.* 5. & 7. *de emendatione temporum* concipere non potuit, & fatetur ſe ignorare; quippe certum eſt eo tempore ab æra Chriſti annos munerari in vſu non fuiſſe, cùm Dionyſius

Digitized by Google

multò pòſt tempore vixerit, nempe ſub Iuſtiniano Imp. Ratio veriſſima cur ab æra Diocletiani annus gratiæ, ſeu miſerationis dictus fuerit & numeratus, eſt in promptu; quia ſub eius imperio anno decimonono grauis & crudelis perſecutionis aduerſus Chriſtianos initium fuit, vt patet ex Euſebio *in Chronicis*, & *lib.* 8. *cap.* 13. Hiſtoriæ. Tanti odij cauſa fuit, quia Ægyptus præcipuè, Achilla duce, Diocletiano rebellis fuit, vt docet Chronicon Alexandrinum, ita vt centum quadraginta quatuor millia Chriſtianorum martyrio coronati fuerint, & ſeptingenti in exilium miſſi, teſte Egnatio Antiocheno Patriarchâ, *in epiſtola ad Scaligerum*. Hoc autem tempus martyrij obſeruaſſe Æthiopes, & Ægyptios fidem facit computum Eccleſiæ Aethiopicæ apud eundem Scaligerum *lib.* 7. qui mos numerandi ad noſtra vſque tempora peruenit, vt conſtat ex *epiſtola* Ameræ Gabrielis, Patriarchæ Alexandrini, ad *Clementem Papam octauum*. *Scripſimus*, inquit, *die decima ſexta menſis Hatur* (id eſt, Martij) *benedicti anno à SS. Martyribus* 1310. id eſt, 22. Nouembris, 1593. & ex epiſtola Ioannis Comus, Chorepiſcopi Alexandrini conſtat, *datum die Sabbathi, duodecimi menſis Chiach*, id eſt Aprilis, *benedicti Coptici anno* 1310. *à captiuitate Martyrum mundorum*: id eſt, die 18. Decembris 1592. vt refertur à Baronio *in Appendice, ſeu legatione, tomo ſexto Annalium*. Paſſim quoque *in codicibus Coptarabicis* in quibus libri Pentateuchi, & epiſtolæ D. Pauli, & Canonicæ, & Actus Apoſtolorum continentur, reperiuntur hæc verba: *ſcripſit hoc in conuentu S. Mercurij in Ægypto, Gabriel pauper, & humilis, & cuſtoditur in monaſterio S. Antonij Magni, in deſerto Arabiæ in tertio menſis Pharmuthi*, hoc eſt, Auguſti, *anno* 986. *SS. Martyrum*. *In computo* verò *Eccleſiæ Æthiopicæ* ſemper memoratur annus gratiæ, nuſquam annus Martyrum, nihilominus certum eſt per illum hunc intelligi, quia nunquam Aethiopes annum Dionyſianum, ſiue annum Chriſti numerarũt, ſed ſemper Martyrum, qui ob tam ſolenne martyrium dicebatur etiam *annus miſericordiæ*, cùm nulla ſit expiatio ſalubrior, quàm quæ fit martyrij beneficio. Ex quibus quàm varia fuerit annorum computatio conſtat, donec annus Dionyſianus receptus eſt, ita vulgò appellatus à primo autore Dionyſio illo Exiguo; ſicut aliàs Iulianus annus, à Iulio Cæſare appellatus fuit, cui æram ſuam Hiſpani attribuerunt, ſicut Antiocheni æram Alexandri vocarunt, quæ Seleuci Nicanoris fuerat.

CAPVT VIII.

De Compenſis, & Compenſationibus.

HÆC verba *can.* 3. Concilij Altiſſiodorenſis dubitationis anſam multis dederunt: *Non licet compenſos in domibus proprijs in feſtiuitatibus Sanctorum facere*; nemo verò, quod ſciam, attigit quid ſit *compenſos facere*. Doctiſſimus Sirmundus ità legendum putat: Antonius verò Auguſtinus legit *commeatus*, aliàs *menſas*, quidam legunt *componere menſas*; quia Calendis Ianuarijs menſas erigebant, vt teſtatur Alcuinus, *cap. de Calendis Ianuarijs*: *Necnon*, inquit, *etiam menſulas, plenas ad manducandum totâ nocte paratas habebant, credentes quòd Calendis Ianuarij per totum annum præſtare poſſent*. De his in Concilio Arelatenſi I. Idem obſeruabant Gentiles, vt eſt apud Ammianum Marcellinum *lib.* 26. qui loquitur de *menſis compoſitis*, & de *diuinatione per menſam*. Ego quidem lectionem vulgarem retinendam puto, & legendum *compenſos*; quod quidem nihil erat aliud, quàm oblationes, quæ in domibus priuatis fiebant, in quibus & vigilias quidam in feſtis Sanctorum peragebant, derelictis Eccleſijs: & hoc eſt quod vult *Canon* 58. Synodi Laodicenæ, ἐν τοῖς οἴκοις προσφορὰν γίνεσθαι: non licere *in domibus propriis oblationes facere*; idem in *Can.* 5. *&* 6. Synodi Gangrenſis: *Can.* 5. Synodi Antiochenæ: *Can.* 2. Synodi Carthaginenſis, *Can.* 1. Concilij Matiſcōenſis. Ita quoque intelligendus Tertullianus, *lib. de ſpectaculis, cap.* 8. *prohiberi ceremonias & religionem deorum domeſticorum.* Hic etenim abuſus obrepſerat vt crebrò Eccleſiis derelictis plerique ſibi oratoria in domibus ſuis conſtituerent: vnde Cōcilij Altiſſiodorenſis tempore, Adalbertus quidam Gallus errorem Euſtathij renouarat, *Cruces in campis ſtatuens, & oratoriola ad ſeducendū populum inſtituens, publicas & antiquas Eccleſias relinquens*, vt eſt in *Epiſt.* Bonifacij Moguntini, & in *Can.* 8. *Concilij Romani, ſub Zacharia.* Quò etiam referendi ſunt *canones* 84. Concilij Aquiſgran. I. Vuormacienſis, *Can.* 65. *Metenſis Can.* 5. Ideóque Concilio Sueſſionenſi, *Can.* 7. ſub Pipino, cruces ab eodem Adelberto erectæ comburi mandātur. Nec verò ad plenam intelligentiam huius loci ſufficit dicere *compenſum*, ſeu, *compenſam* fuiſſe oblationem; ſed addendum oblationes dictas fuiſſe *compenſas*; quia ſcilicet eo nomine nuncupabantur in votorum redemptionibus, quas equidem redemptiones in domibus priuatis fieri vetitū erat, ſicut feſtiuitates & vigilias: locus eſt elegans in Capitulis Heraldi *Can.* 58. *Vt nullus penitentes cogat*

Digitized by Google

manducare vel bibere, niſi redemptio permiſſa ſit : idem in Capitularib. Iſaaci Lingonenſis *can.* 1. Ed ideò votorum redemptiones dicebantur compenſæ, vel, compenſationes: veteribus gloſſis συσταθμία, συλλογισμὸς, *compenſa* : & apud Papiam in Lexico, *facere compenſam*, interpretatur *vicem reddere*, ita Metellus apud Caniſium *tomo 2. de miracul. S. Quirini.*

Quòd puerilia corpora morbida
Si fuerint, ibi cum prece ſedula
Penſa ſubſequitur deprecatio.

Offerebant enim tantumdem auri, vel argenti, aut alterius rei pretium, quanti ponderis erat is pro quo fiebat redemptio, vel compenſa. De his plenè egimus ad *titulum de voto, & voti redemptione.*

CAPVT IX.

Horæ præteritæ. Synaxis præteritæ. Concil. Epaon. can. 20. elucidatur. *Horæ indecentes.*

IN *can.* 20. Concilij Epaonenſis verba hæc leguntur: *Epiſcopo, Presbytero, Diacono, vel ceteris clericis, horis præteritis, id eſt, meridianis, vel veſpertinis ad fæminas prohibemus acceſſum.* Quæ ſint illæ horæ præteritæ dubitatum fuit, & cur meridianæ & veſpertinæ vocentur: quidam dicunt eas eſſe quas *indecentes* vocat Concilium Aurelian. V. *can.* 3. vbi etiam propinquarum mulierum familiaritas *horis indecentibus* prohibetur. Indecentes horæ cenſentur non veſpertinæ tantùm, & nocturnæ, ſed etiam meridianæ, quibus ſolebant veteres poſt prandium accubare & ſomnum capere; inde *meridiare*, eſt ſomnum capere apud Sueton. in *Caligula, cap.* 38. & alibi ſæpè: imò & iocis hiſtrionum, & gladiatorum, ac meretricijs amplexibus indulgebant. Perſius,

His manè edictum, poſt prandia Calliroën do.

Quidam vir doctus putauit legendum, *horis perterritis*, quaſi illis horis præcipuè faceſſat negotium malus genius, adducto Pſalmiſtę verſu; *A negotio perambulante in tenebris, ab incurſu, & dæmonio meridiano* ſed hæc coniectura leuis eſt & ridicula. Nec enim aliud verè exiſtimandum eſt intelligi per *horas præteritas*, quàm illas quibus ſolebant Chriſtiani orationi vacare, & ſynaxes habere, quibus præteritis ſolebant prandium ſumere, ac poſteà ſomnum capere, vel animos recreare: quæ cauſa eſt cur Concilium Epaonenſe vetat poſt horas precum indulgerę genio, vacare ludicris, & conſortijs mulierum. Id apertiſſimè demonſtrat D. Chryſoſtomus *Orat.* 12. *ad populũ Antiochenum*

in principio, qui nominatim loquitur de ſynaxi præterita, τῇ παρελθούσῃ συνάξει, quæ nihil aliud quàm *hora præterita*. Commendat enim vir ſanctiſſimus, vt præteritâ ſynaxi & prandio ſumpto, fideles non ſomnum capiant, vel ad ludicra diuertant, ſed ad Scripturæ ſacræ lectionē ſe accingant; locus dignus eſt, qui integer adſcribatur: πότε γὰρ εἰπέ μοι βέλτιον τῇ παρελθούσῃ συνάξει, ὅτε μετὰ τὴν τράπεζαν πρὸς τὴν ἀκρόασιν θείων ἀπηντήκατε νόμων, id eſt, *quando verò quaſo vos, dilecti, meliùs feciſtis, an præteritâ ſynaxi, quando poſt menſam ad ſomnum conuertebamini? an nunc cùm poſt menſam ad diuinas leges audiendas conueniſtis?* De horis diurnis, & nocturnis, quæ ad has horas præteritas pertinebant, ſequenti Capite dicemus.

CAPVT X.

De horis meridianis, & veſpertinis. De die naturali & ciuili.

QVARE Conciliū Epaonenſe horas præteritas explicet meridianas & veſpertinas perſpicuū eſt; quia fideles ad ſynaxim & liturgiam certas horas obſeruabant, vt eodē tempore cōgregarentur ἐν ταῖς ἐννάταις, καὶ ἐν ταῖς ἑσπέραις, ait *can.* 18. Synodi Laodic. id eſt, *ad horam nonam, & veſpertinam*; quod confirmatur ex D. Gregorio *in libro ſacramentorum*: *Feriâ quartâ poſt palmas, horâ tertiâ*, inquit, *Pontifex cum clero, & ordine ſuo procedit ad altare: & feriâ quintâ inde horâ tertiâ ingreſſi ſacrarium*, loquitur iuxta vſum diei naturalis, qui conſtabat duodecim horis, & illa tertia, erat nona diei ciuilis, qui conſtat viginti quatuor horis, & incipit à media nocte, *vulgât l. more. ff. de ferijs*. horâ nonâ ſolebant primis Eccleſiæ cunabulis fideles conuenire, inde *Actuum* 3. *Petrus & Ioannes aſcendebant in templum ad horam orationis nonam.* & hæ preces vſque ad ſextam fere protendebantur, quæ eſt duodecima ciuilis diei, & meridies, vel potiùs vſque ad quintam, quæ eſt vndecima exemplo forenſium negotiorum quæ etiam ab hora tertia, ſeu nona ad quintam perducebantur, vt ex Martiale *epigr.* 8. *lib.* 4. conſtat.

Exercet raucos tertia Cauſidicos.
In quintam varios extendit Roma labores.

Et ante ſextam, ſeu meridiem ſilere debebant, ex *l.* 12. *tab. ante meridiem cauſam conſciſcito*, id eſt, contrahito, ſeu definito; nam *conſciſcere*, eſt, *decernere vſque ad extremum*: vel cùm definiri non poterat *diffindebatur*, id eſt, differebatur *in l. quæſitum. ff. de re iud.* & *l.* 2. §. 3. *ſi quis cautionib.* Baſilica τὸ δικαστήριον ὑπερτίθεται ἑνὸς τῶν δικαζομένων, ἢ τοῦ δικαστοῦ νοσοῦντος, vt refert Cuiac. *cap.* 18. *lib.* 12. *Obſ.* Ex quibus

patet

patet horas præteritas eſſe ſex illas quæ ante meridiem, & alias ſex pomeridianas quæ autem veſperum; ita Iuriſconſultus diuidit *in l.* 3. *de operis lib.* pomeridiana verò hora erat illa, quam vltimam vocat idem Martialis,

Sexta dies laſsis vltima finis erit.

Quam intelligit lex 12. Tab. *Sol occaſus ſuprema lex eſto*, apud Varronem; poſt quam etiam apud Chriſtianos orationes finiebātur, & tunc dicebatur, *Ite Miſſa eſt*, quæ eſt dimiſſio populi & abſolutio, Græcis ἀπόλυσις, duplex enim erat Miſſa olim, matutina & veſpertina, vt ex *can. conuenit, diſt. 5. de conſecratione*, & *D. Cypriano epiſt.* 63. latè docui ad *titulum de celebratione Miſſarum*; & poſt quas Concilium prohibet clericis fæminarum conſortia, quæ his horis ſunt ſuſpecta. Aliquando quidem ſtationibus tota, vel pars noctis impendebatur, apud Tertul. *in Apolog.*

FINIS LIBRI TERTII.

OBSERVATIONVM IVRIS CANONICI LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

AD CAP. CVM SECVNDVM *IX. ET CAP. XI. De Temporibus Ordinationum.*

EX his duobus Capitibus conſtat quantum odium exarſerit inter Latinos & Græcos, in Calabria potiſſimum & Apulia, & in tota Magna Græcia. Et quamuis expulſi fuerint ab his Prouincijs Græci à Nortmannis, vt refert Leo Oſtienſis *lib. 2. cap.* 68. quantùm ad dominationem, non tamen eas omnino expurgarunt, imò & ſuos ritus retinuerunt, præſertim in Ordinationibus, quas paſſim fecerunt, non ſeruatis interſtitijs quatuor temporum, iuxta ordinem Eccleſiæ Romanæ; ſed pro libito: nec aliæ induciæ dabantur ad omnes ordines, quàm ſeptem dierum in vnoquoque gradu vſque ad ſacerdotium, vt ex D.Greg. Nazianz. vult probare Balſamo ad *can.* 17. Synodi Conſtantin. Omne tempus eis erat opportunum præter Quadrageſimam, & dies ieiunatorios, in quibus perfectũ ſacrificiũ non fiebat, vt definit idẽ Balſamo ad *interrogationem Marci Patriarchæ* 56. ſed tantùm Præſanctificatorũ obſeruatio erat, vt eſt *in can.* 2. Synodi 6. in Trullo, & *ſuprà Obſer.* 3. *lib.* 3. diximus.

Summa quæſtionis eſt in his Capitibus confuſio Græcorum & Latinorum, quòd Græci Latinos, Latini Græcos ordinarent, non ſeruatis quatuor temporum interſtitijs, contra primæuam Eccleſiæ inſtitutionem, quæ Epiſcopum taliter ordinantem, & ordinatos ab executione ſuſpendit. Mos hic diu ſeruatus, aut potiùs corruptela, effecit, vt Eccleſia eas ordinationes tolerauerit, vt ſcribunt Celeſtinus III. & Innocentius III. hiſce Capitibus, qui mitiùs agunt cum Græcis, quàm Græci cum Latinis, qui ad tantam inſolentiam deuenerunt, vt Latinos inter hæreticos adnumerauerint, &

Digitized by Google

quæſitum fuerit à Ioanne Epiſcopo Citri, an Sacerdotum Azymitarum, id eſt Latinorum, ordinatio à Græcis Epiſcopis facta valeret, & reſpondet nullam diuturnam conſuetudinem valere, niſi quæ contradictorio iudicio in magna Synodo, id eſt Conſtantinopolitana, fuerit approbata: Azymitas & Latinos vocant, Romanos nuſquam, cùm ipſi ſoli hoc nomen Romanorum Orthodoxorum ſibi temerè arrogarint, & Eccleſiam Romanam ſuam dixerint, vt eſt in *Reſponſione* 2. Demetrij Chomateni *ad Conſtantinum Cabaſilam*. Tota quæſtio de validitate ordinationum conſiſtit in duobus potiſſimùm; primum, an Latini Græcos, & Græci Latinos ſuis ritibus ritè ordinent; alterum, an forma vtrorumque ſit verè approbata. Prius quidem dubium ſoluunt ſupradicti Pontifices, ſi mos inueteratus talis fuerit, quod ingeſſit dubitationem Innocentio III. & ideò *in cap.* 3. *de temp. ordinat. in* 3. *Compilatione*, ait, *diſpoſuiſſe opportuno tempore de conſilio fratrum noſtrorum, quod honeſtum viſum fuerit ordinare*; quod factum fuit in Cōcilio generali, & refertur *in cap. quod in pleriſque, de offic. Ordinar.* quo non ampliùs conceſſa eſt mixtura Græcorum & Latinorum, ſed vt Latini Latinos ordinent, Græci verò ſuo more; & hoc etiam idem reſcribit cuidam Epiſcopo Latino, *in cap.* 1. *in ead. Compilat.* Nec ſolum Græci id exercuerunt, ſed & Latinorum quidam, vt extra tempora ordinarent in dedicationibus Eccleſiarum in Scotia, & Vuallia, vt eſt *in cap.* 2. *de temp. ordinat.* quod tamen in Anglia non fuit receptum, vt conſtat ex *can.* 57. Egberti Archiepiſcopi Eboracenſis.

Quod attinet ad formam & ritum ordinationum, vtramque tam Græcorum, quàm Latinorum inualuiſſe conſtat; ſiquidem nihil contrarium fidei deprehenditur, vt videre licet *in Euchologio*, in quo ceremoniæ & ritus amplè deſcribuntur omnium ſacrorum & minorum Ordinum: ideóque à Græcis ſuo more ordinationes fieri concedit Innocentius III. *in dicto Concilio generali*, & hi qui in Calabria & Apulia hunc ritum ſeruauerint, non reprobantur. Sed quid dicemus de his Græcis, qui in proceſſionem Sancti Spiritus peccarunt? per manus impoſitionem reparatur talis defectus, quod locum habuit ſemper in Eccleſia Occidētali, non in Orientali, in qua vice manus impoſitionis vnctio fieri ſolebat, vt idem Gregor. refert *in can. ab antiqua. de conſecr. diſt.* 4. Hæc autem hæreſis contra proceſſionē Spiritus S. non adeò vetus eſt, licèt ex Arrianorum hæreſi fundamentum ceperit; ortum enim habuit ſub Conſtantino Copronymo, qui Concilium Conſtantinopolitanum iuſſit promulgari anno 754. in quo Neſtoriani, Arriani, Dioſcoriani, Eutychiani, & Seueriani impudenter Orthodoxi no-

minantur. Fuit acerrimus aſſertor Theophylactus, Bulgariæ Archiepiſcopus contra ſacram S. Spiritus proceſſionem, de quo gloriatur valdè Demetrius Comathenus loco ſupradicto; & hi poſtremi receſſerunt à fide antiquorum Patrum D. Baſilij, Iuſtini Martyris in expoſitione fidei: καὶ αὖθις διὰ τῆς τοῦ ἐκπορευτοῦ σημασίας τὸ ἰδιωτικὸν τοῦ πνεύματος πρόσωπον παιδευόμεθα, id eſt: *Et itidem per procedentis ſignificationem de peculiari Spiritus admonemur perſona*. Reformatio tamen Ordinum per manus impoſitionem non habuit locum contra Schiſmaticos, vt de Donatiſtis ſcribit D. Auguſtinus, *quia erant*, inquit, *in Symbolo, & non cenſebantur inter hæreticos, can. non in vobis*, 43. *diſt*.

Porrò remedium quod attulit Innocentius III. in Synodo generali, vt hanc confuſionem tolleret inter Latinos & Græcos, ne in vna ciuitate vel diœceſi diuerſi eſſent Epiſcopi, vnus Græcorum, alter Latinorum, illud eſt; vt verus & legitimus Antiſtes vnius ciuitatis, vel diœceſis alium Epiſcopum ſibi Vicarium conſtituat, qui populi à moribus & ritu ſuo alieni curam gerat; ita vt in Calabria Epiſcopus Latinus conſtituat Græcum Epiſcopum qui præſit Græcis. Et quod notandum eſt Innocentius III. loquitur de Græcis; qui ſub vna fide varios ritus & mores habent, & de Epiſcopis Catholicis *dictum cap. quoniam.* Quod quidem ius eſt omnino ſingulare, vt vnus Epiſcopus ſit alterius Vicarius, & eidem ſubditus; vnde optimè quærit Gloſſa à quo debeat conſecrari talis Epiſcopus Vicarius, reſpondet à tribus Epiſcopis ſuæ gentis. Confirmat hoc dilucidè Hiſtoria Cypri, in qua iuxta Conſtitutiones Alexandri III. electus Epiſcopus Græcorum ab Epiſcopo loci confirmatus, à tribus deinde Epiſcopis conſecrabatur, aſſumpto nomine alterius loci; vt videlicet Epiſcopus Græcus Nicoſiæ vocaretur Epiſcopus & adminiſtrator Soliæ; Epiſcopus Paphi diceretur Epiſcopus Arzes, Epiſcopus Nemoſiæ, Amathenſis, Epiſcopus Famagoſtæ Epiſcopus Carpacenſis; & ita duo reperiuntur Epiſcopi in vna, eadémque diœceſi: quod locum quoque habuit in regionibus in quibus Donatiſtarum hæreſis inualuerat, ipſi enim ſuum proprium Epiſcopum habebant, licèt verus ibi eſſet Antiſtes, vt conſtat ex *Canone* 103. Synodi Carthagin. Hi Vicarij Epiſcopi non multùm abſimiles erant à Chorepiſcopis qui ordinabant Presbyteros & Diaconos cum licentia τοῦ ἐγχωρίου ἐπισκόπου id eſt, *Epiſcopi proprij*, *in can.* 13. Synodi Ancyr. quod & aliquando ijs denegatum fuit. Balſamo ad *can.* 14. Synodi Neocæſar.

Hic addenda eſt alia differentia inter Græcos & Latinos, Græci ordinabant Lectorem, Subdiaconum, Diaconum, & Presbyterum; non verò ceteros minores ordines. Id diſcere poſſumus ex Euchologio

Digitized by Google

Græcorum, in quo nulla mentio Acoluthi, Exorciſtæ, & Oſtiarij, qui vt plurimum à Subdiacono, Diacono, & Presbytero exercebantur: ſolus Lector agnoſcebatur, qui quidem fiebat per manus impoſitionem, καὶ τρίτον τὴν τοῦ κεφαλὴν σφραγίζων ἐπιτίθησιν αὐτῷ τὴν χεῖρα, καὶ εὔχεται οὕτως, id eſt, *& ter eius caput crucesignans imponit ei manum, & ſic orat*. Lectoris munus valdè commendatum fuit, id probatur ex *can*. 4. Synodi 7. nam & Lector per electionem fiebat *in cap*. 22. *lib*. 8. Conſt. Apoſtol. ſicut & apud Latinos, vt conſtat ex *libr. Sacramentorũ* S. Gregorij: reliqui non propriè ordinari dicebantur, ſed potiùs promoueri, προαχθέντας, id eſt, *promotos* vocat *can*. 26. Synodi Laodic. agens de Exorciſtis, quos per ordinationem non fieri dicunt *Conſtit. Apoſtol. cap*. 27. *eiuſdem libri*, ἐξορκιστὴς οὐ χειροτονεῖται, id eſt, *Exorciſta non ſit ordinatione*. Idem cenſendum de reliquis, præter Pſalmiſtam qui quidem ſæpiùs idem erat cum Lectore in cuius promotione recitatio tantùm Pſalterij requirebatur, εἰ δὲ ψάλτης ἐστὶ, λέγει ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου προκείμενον, id eſt, *ſi verò Cantor eſt qui ordinatur, recitat aliquid ex Pſalterio* in Euchologio, qui quidem non cenſetur diſtinctus apud nos, licèt Iſidorus *in can. perlectis*, Pſalmiſtam ſeparet. Hi minores ordines non propriè fiunt per ordinationem & manus impoſitionem, ſed per promotionem, *can*. 5. Concil. Arelat. V. *Vt nullus alienum clericum, ſeu lectorem ſinè ceſſione ſui Pontificis vel promouere, vel ſibi quibuſlibet conditionibus audeat vindicare*. licèt & ordinari impropriè dicantur, *can*. 17. 23. *diſt*. Aliquando apud Græcos hi minores ordines non à maioribus exercebantur, ſed per aliquos ad id deputatos, prout commodiùs exiſtimabatur, vt patet *ex epiſt*. Ignatij *ad Antiochenos*, ex Simeone Theſſalonicenſi, Epiphanio, & aliis; & quamuis ordinari non ſolerent tamen aliquâ honoris prærogatiuâ decorabantur, & à laicis diſtinguebantur, & ab iis ſtrictius viuendi genus exigebatur, *can*. 24. Synodi Laodicenæ.

CAPVT II.

Pulſatores. Pulſatorium. Exequiales.

DE Pulſatoribus & Exequialibus meminit Innocentius III. *in Epiſt*. 7. *lib*. 15. *Reg*. Qui ſint illi quærendum eſt. Vulgò per *Pulſatores* intelligi Viatores & Apparitores norunt omnes, *ex l*. 2. *C. Theod. de Epiſc. & cler. l. de interrogat. in iure fac*. quibus locis, & aliis pleriſque, Pulſatores dicuntur, qui in iudicium vocare ſolent; ita pulſatus, dicitur vocatus in iudicium in *cap*. 283.

Google

lib. 7. *Capitul.* Qui modus loquendi originem habuit ex *l.* 12. *tabul.* quâ vocatio in ius non fiebat ſolâ voce præconis, & per monitionem tantùm, ſed per vim, & manuum iniectionem, *obtorto collo, manus iniectio eſt, in ius ducito*: quæ vis denuò ceſſauit adhibitâ ſatiſdatione ſiſtendi in iudicio, *l.* 1. *ſi quis in ius vocatus non ierit.* Hanc vocationem vocat Synodus Vernenſis, *can.* 6. *monitionem ad emendationem*: *Mittat ſtrenuum ac prudentem presbyterum, qui ſuâ vice rationabiliter illos ad emendationem vocet.* In *dicta* verò *Epiſt.* Innocentij *Pulſatores*, & *Exequiales* coniungi putem, quia ſunt pulſatores Campanarum: Pulſare campanas eſt vulgatior loquendi modus, *cap. petentibus, de priuileg. cap. quod in te, de penitent.* ita Pulſatores lignorum ſacrorum dicuntur apud Durantum *lib. de ritib. Eccleſ.* Hi dicebantur & Exequiales, quòd monitores eſſent, & mandatores funerum, quos nos vocamus *Semoneurs.* Apud Romanos per præconem indicebantur exequiæ apud Feſtum, & Terentium *in Phormione, Actu* 5. *ſc. vlt. Exequias Chremeti quibus eſt commodum iam ire tempus eſt.* Eſt & alia ſignificatio Pulſantium, ſeu, Pulſatorum, de quibus *lib.* 1. *Capitul. cap.* 114. *&* 115. Loquuntur hæc Capitula de his, qui non ſunt pulſati ſecundum regulam, vt iterum pulſentur & emendentur. Ordo hic erat, vt quicumque ad religioſam vitam vocarentur primò *pulſarentur*, id eſt, examinarentur ante receptionem, & aliquandiu in loco monaſterij, quem *Pulſatorium* vocabant, in eorum vitam & mores inquireretur, *cap.* 73. *eiuſd. lib. vt ad Monaſteria venientes ſecundùm regularem ordinem primò in Pulſatorio probentur, & ſic recipiantur.* Pulſatorium autem locus fuit, in quo conſtituebantur ad Nouitiatum admittendi, *cap.* 31. *in Statutis Benedictinorum, & in Regula S. Benedicti*: *Per tres menſes retinebuntur, interim viſitabitur præſentatus, habito Medici & Chirurgi conſilio.* Ita quoque in *can.* 73. Synodi Aquiſgran. *& ad Monaſteria venientes primò in Pulſatorio probentur, & ſic recipiantur.* Pulſantiũ quoque nomine intellectos fuiſſe Lapſos, & Penitentes reperio: Qui ad Eccleſiæ gremium redire volebant, dicebantur *pulſare ad ianuam Eccleſiæ*, in *Epiſt.* 171. *& ſeq.* apud Innocentium *III. lib.* 16. *Reg.* vbi agitur de Comitibus Conuenarum & Fuxi, ac de Toloſanis ciuibus, qui ab Eccleſia defecerant, *Humiliter pulſantibus*, inquit, *non eſt Eccleſiæ aditus præcludendus.*

CAPVT III.

Frumentum æneum. Lex vnica, C. Theodoſ. de frumento Carthaginenſi explicata. *Æreæ Tabulæ. Milites ærei.*

O*Bſeruatione* 13. *lib.* 2. egi de Præbendis & panibus Præbendiariis, & de portionibus fraternis, quas ἀδελφάτα σιτηρέσια vocat Balſamo ad *can.* 32. Synodi 6. σιτηρέσιον pro frumento ſingulis menſibus præſtari ſolito, vel etiam pro pane & cibo intelligi ibidem docui: quod genus præſtationis ſportula, & qui accipiebant Fratres ſportulantes dicebantur, apud Cyprianum, *Epiſtol.* 34. & 66. Hic modus in Eccleſiis originem ſumpſit à Frumentaria Teſſera, quæ erat ſignum, quo exhibito à Principe frumentum dabatur in *l. ſed & ſi.* 52. §. 1. *de Iudic. l. mortuo.* 49. §. 1. *l. Titia.* 87. *de legat.* 1. de quo Cuiacius *lib.* 6. *Obſeruat. cap.* 33. Huic Teſſeræ Pictacium ſimile erat, de quo iam dixi. Ad id non immeritò referri debet quod de frumento æneo dicitur in *l. vnica, C. Theodoſ. de frumento Carthagin.* quod quidem vir doctus *ad Canones Creſconij*, æneum dici autumat à modiis æneis, in *l. modios æneos.* 9. *C. de ſuſceptor. lib* 10. quos χαλκοῦς & λιθίνους vocant Baſilica, & Suidas, & *l.* 1. *C. de condition.* Erant enim vt plurimum in publicis horreis ænei, vel lapidei. Ego mallem frumentum æneum dictum fuiſſe à tabulis æneis in quibus deſcriptum erat quantùm quiſque percepturus eſſet docet, *lex* 5. *C. Theodoſ. de annonis ciuicis. Quibus,* inquit, *titulus figendus eſt æneus, in quem & panis modus, & nomen percipientis debet incidi.* & pòſt: *ſi ius panis iſtius atque æreæ tabulæ ſuum voluerit nomen inſerere*: & *lex* 10. *C. eod. pro vniuſcuiuſque merito quæ ſunt conceſſa ſeruentur.* Nam vt plurimùm tabulas æneas fuiſſe notum eſt in quibus ſtipendia militum, ſtipes mendicantium, & frumentum populo diuidendum continebatur, *l.* 1. *C. Theodoſ. de alimentis quæ inopes.* De hoc titulo æneo intelligenda eſt etiam *lex* 1. *eod.* Poteſt & addi alia coniectura, cur frumentum dicatur æneum; quia olim omnes illationes & tributa ære expendebantur; & vulgò *in ære eſſe* dictum à Tullio, quod Iuriſconſulti *in bonis habere* dicũt. Ita Cyprus dicta eſt *æroſa*, apud Feſtum; & prouinciæ *æroſæ*, propter æs quod fiſco inferre tenebantur, in *l.* 1. *C. de argenti pretio.* Sic & milites dicti *ærarij* apud Varronem *lib.* 4. quibus loco æris ſoluebatur ſtipendium in frumento, vel pane, vnde Panes militares, Palatini, & Populares in *l.* 7. *C. Theodoſ. de annonis ciuicis*; qui cocti erant *l.* 1. *C. de frumento vrb. Conſtantinop.*

dabantur καθ' ἕκαστον viritim, pro meritis ſingulorum, *dictâ l.* 1. *C. de frum. vrb. Conſtantinop.* Et hi panes vulgò apud Romanos erant quadrati, vnde in veterib. Gloſſis, *Fruſtum panis*, τύμος, *vocatur Quadra.*

CAPVT IV.

Panis mundus. Arctus. Peſſimus. Sordidus. Aqua munda.

APOSTATIS, Lapſis, & Penitentibus victus tenuis & aſper iniungebatur, vt iam notaui ad *Cap.* 2. *de Apoſtatis, in* 5. *Compilat.* ex *Epiſt.* 116. *lib.* 15. Innocentij *III.* vbi, *Panem doloris & aquam anguſtiæ* injungit: *Panem arctum, & aquam breuem* vocat Iſaias *cap.* 30. *Panem exiguum* regula S. Fructuoſi, *cap.* 16. Nec tantùm exiguus panis dabatur, ſed etiam hordeaceus, vt ex Gregorio Turon. annotaui: vel etiam viliſſimus, qui eſt furfuracens, de quo Pollux *lib.* 6. *cap.* 1. οἱ δὲ εἰσὶ φαυλότεροι πιτυρίας. Id eſt, *panes qui viliores ſunt furfuracei.* Hos panes *ſordidos* vocat *l.* 5. *C. Thedoſ. de annon. ciuicis.* Peſſimos, *l.* 1. *C. Theodoſ. de Canone frumentario vrbis Romæ.* His Panibus opponuntur Panes Mundi qui ſunt lautiores & puriores, de quibus Theodoretus in Abrahamo, καὶ ἄρτος, καὶ οἶνος ἀνθοσμίας, καὶ ἰχθύες, καὶ λάχανα, καὶ ἄλλα ὅσα τούτοις συνέζευκται. Id eſt, *Et panes mundi, ſelectique offerebantur, & vinum odoriferum, & piſces, & olera, & quæcumque his adiungi ſolent. Annonam mundam* dixit Lāpridius *in Alexandro*, id eſt, *puram & lautam* vt interpretatur *Feſtus*, & dixi ad *Titul. de Decimis in* 5. *Compilat.* Penitentibus quidem & carceri mancipatis dabatur aqua munda, non quaſi purior & iucundior, ſed ſinè aliquo additamento vini, vel alterius potionis; ſicut dicitur *Pura veſtis*, nullo fuco tincta, apud Vopiſcum *in Probo.* Fiebat enim mixtura ex tritico, hordeo, panico, ſeu milio; vel etiam ex pomis, & pyris, vel aliis frugibus, vt erat *Pyragium*, de quo D. Hieronymus *aduerſùs Iouinian. Zythum* Vlpianus vocat, aliàs, *Camum, in l. ſiquis vinum ff. de tritico, vino, & ol.* inde apud nos vocem, *Citre*, manaſſe coniiciendum eſt.

Digitized by Google

CAPVT V.
De Libra Occidua.

IN Tractatu noſtro Iuris Canonici, *ad titul. de Accuſat.* quædam de numero teſtium in accuſatione & condemnatione Epiſcoporum prælibauimus ; ſed quia hæc egent maiori indagatione ad peculiarem Obſeruationem remiſimus. Quæſtio ſanè eſt non parui momenti, nec parum negotij nobis ingerit Concilium Sinueſſanum in cauſa Marcellini Papæ accuſati, quòd coram Diocletiano Imperatore falſis dijs thus adoleuiſſet. Teſtium numerus receptus fuit ad exemplum Libræ Occiduæ, quæ ſeptuaginta duos ſolidos continebat : Libram Occiduam intellexerunt viri docti Occidentalem, inter quos Cuiacius *lib. 17. Obſeruat. cap. 9.* & Ampliſſimus Cardinalis Baronius ad annum 302. ita *Occiduam domum* dixit Statius 1 *Thebaid.* Poſuerunt illi differentiam inter Libram Orientis & Occidentis, quòd illa contineret octuaginta ſolidos, *iuxta legem* Conſtantini *primam. C. Theodoſ. de ponderatoribus* ; hæc ſeptuaginta duos ex conſtitutione Valentiniani & Valentis, in vexata illa *lege, Quotieſcumque, de ſuſceptoribus in vtroque Codice Iuſtinianeo & Theodoſ.* Quæ duæ leges litis anſam præbuerunt, quam nos ſopire tentabimus ; ſed antequàm ad Sinueſſani Concilij, & iuris quod obſeruari potuit, aut debuit in condemnatione Epiſcoporum diſquiſitionem veniamus, de libra priùs differendum.

In primis ſciendum, apud Romanos numerum centenarium maximo in vſu fuiſſe, ità vt omnia negotia, & numeri per centurias expedirentur, vt docet fusè Budæus *lib. 1. de Aſſe*, & Antonius Auguſtinus *lib. 2. emendat* οὕτω τὰς παλαιοὺς αἱ ἑκατοντάδες, ait Harmenopulus, *lib. 3. tit. 7.* id eſt, *Ita priſci habuere Centurias.* ſic Comitia populi Romani fiebant. Centenarij ſerui dicebantur, quia centum millibus ſeſtertiorum cenſebantur, & poſteà à centum aureis dicti fuerunt à Iuſtiniano in §. *poſteà. Inſtit. de ſucceſſ. libert.* Idem de vſura Centeſima, quæ ita dicta eſt, quòd ſingulis menſibus ſolidum exigerent, Zonaras ad *can. 17.* Synodi Nicenæ, & idem Harmenopulus, quòd duodecim aurei poſt annum darentur, quam ſummam legitimam vocat *lex 8. C. Theod. de vſuris*, & quam excedere lex Gabinia non permittebat, vt docet Tullius 5. *ad Atticum, Epiſt. vlt.* & *lex 2. Cod. Theodoſ. de vſuris.* Quæ ratio fuit cur Libra anni menſibus comparetur. Fannius *lib. 1. de Ponderibus.*

Digitized by Google

Vnciáque in Libris pars eſt quæ menſis in anno,
Hæc magno Latio Libra eſt, gentíque togatæ.

Hic numerus duodecim propter perfectionem in Ponderibus inſtitutus fuit, vt ſcribit Iſidorus *lib.* 14. *Origin. cap.* 25. Ita intelligit Vlpianus agens de Aſſe *in l. ſeruum. ff. de heredib. inſtitu.* & idcircò vocat *ſolennem* in *l. interdum.* §. 1. *eod.* ſicut vſura centeſima dicitur legitima propter eundem numerum in *d. l.* 8. *Cod. Theod. de vſur.* argumento ſumpto à Libra Romana, quam dicit Harmenopulus centenariam, licèt centum ſolidos non contineat, ſed ſeptuaginta duos: & cum loquimur de Libra idem dicendum de Aſſe, & Pondo, quæ idem efficiebant, & duodecim vncias continebant, vt notat Cuiacius, *Obſeruat. lib.* 7. *cap.* 23. Libra igitur erat centum ſolidorum, ad exemplum ferè Minæ Atticę, quæ conſtabat centum Drachmis. Fannius *ibid.*

Centum hæ ſunt drachmæ, quòd ſi decerpſeris illis
Quattuor, efficies hanc noſtram denique Libram.

Hoc Balſamo perſpicuè docet ad interrogationem quartam Marci Patriarchæ Alexandrini, cùm docet libram non peruenire ad centum ſolidos, ſed ad ſeptuaginta duos, τῆς λίτρας μὴ συμποσουμένης εἰς νομίσματα ϱ, ἀλλ' εἰς οβ id eſt, *cùm libra quantitas non perueniat ad ſolidos centum, ſed ad ſeptuaginta duos.* Primis quidem temporibus poſt ſignatum aurum Romæ, aurei triginta, deinde quadraginta, tum quadraginta quinque, & poſt quadraginta octo, & poſtmodum ab Heliogabalo quinquaginta ex ſingulis libris ſignati fuerunt, qui aurei ſinguli duas drachmas Atticas exæquabant, vt conſtat ex Iulio Polluce *lib.* 4. *cap.* 25. quod confirmant Budæus, Georgius Agricola, & alij. Denarius etiam exæquatus fuit drachmæ, eo tempore, quo non ſolùm argenteus, ſed etiam aureus ſignatus fuit, ex ſenatuſconſulto temporibus Triumuiratus, vt notat Agricola. Vnde colligendum ſicut Mina continebat centum drachmas; ita & Libra centum denarios aureos, ac etiam centum ſolidos. Certum quidem eſt Minæ variam fuiſſe rationem, aliam ſeptuaginta quinque drachmarum, aliam octoginta quatuor, aliam centum; nam numerus frequenter diuerſam habuit apud omnes populos rationem, & quidem illam quæ fuit octoginta quatuor drachmarum Romæ magis inualuiſſe cenſendum eſt, ex Scribonio Largo, qui ſub Tiberio vixit: *Erit*, inquit, *nota Denarij vnius pro Græca drachma; æquè enim in Libra denarij octoginta quatuor apud nos, quot drachmæ apud Græcos incurrunt.* Plinio *lib.* 21. *cap. vlt.* & Cornelio Celſo *lib.* 5. *cap.* 17. ſed id de Libra argentea, potiùs quàm aurea exiſtimandum eſt; ita vt in pondere auri ratio ſolidorum non eadem fuerit, niſi temporibus Conſtantini, qui primus in

octoginta quatuor ſolidos diuidendum eſſe ſtatuit, in *dicta l. 1. C. de ponderatorib.* Et vt coniecturæ locus eſt, primus pro ſingulis vncijs auri cocti, ſeptem ſolidos appendi voluit; ponderandi etiam modum propoſuit ne fraus fieret: *Aequà*, inquit, *lance & libramentis paribus, vt duobus digitis ſummitas lini retineatur, nec pondera deprimant, nullo examinis libramento ſeruato, ſed æquis ac paribus ſuſpenſo ſtatere momentis*: legendum, *ſed*, pro, *nec*, alias non conſtaret ſenſus. Et vt obiter moneam, Cuiacius hanc legem ſentit eſſe intelligendam de ſtatera, quæ vnam tantum lancem habebat, cum tamen Conſtantinum de libra quæ duas habet lances cogitaſſe notent verba *dictæ legis*; vt & *lex 2. Cod. eod.* de qua Cornutus in Perſium, qui ait, *trutinam eſſe foramen intrà quod eſt lingua bilăcis, ad quod eſt examinatio & æquilibrium.* Quidam cenſent ſtateram vtraque lance caruiſſe, ſed pondus tantum habuiſſe, *le contrepoids*, quod genus libramenti antiquiſſimum fuit apud Romanos, & nos adhuc nomen retinemus, *la Romaine*, quæ certè locum habuit maximè (ſicut hodiè) in rebus mercalibus, quæ non ad lancem, ſed ad pondus explorabantur. Ita fiebat primis temporibus in ære graui, quod non numerabatur, ſed ponderabatur, ídque obſeruatum fuiſſe vſque ad Seruium primum refert Plinius *lib. 35. cap. 3.* Inde dicebant *Pendere*, &, *Expendere*, id eſt ſoluere, *l. pœnæ ff. de condict. indeb.* & *Penſatores* vocabantur *Libripendes* apud Feſtum, qui adhibebantur in manumiſſionibus, emancipationibus, adoptionibus, & teſtamentis, vt notum eſt ex *lege 12. Tabul.* Iuſtiniano *tit. de teſtamentis*, & Vlpiano *lib. regular.* Et quod notatu dignum eſt, etiam in criminibus penſum æs adhibebatur, quo ipſa diluebantur; ſic *Pendere pœnas*, apud Virgilium. Indéque factum eſt, vt apud pleraſque gentes non corporali pœnâ, ſed pecuniâ numeratâ expiarentur, vt in Legibus Salicis, & alijs antiquis.

Libra igitur Conſtantini octoginta quatuor fuit ſolidorum, non quidem in Oriente tantùm, nec enim id colligi poteſt ex *dicta l. 1.* quæ licèt Antiochiæ lata fuerit, ad vtrumque tamen Orientis & Occidentis imperium pertinuit, quo ſcilicet tempore, Paulino & Iuliano Coſſ. illud poſſidebat. Fruſtra etiam contendunt viri docti libram occiduam fuiſſe tantùm ſeptuaginta duorum ſolidorum in Occidente, ex eo quòd *dicta lex, Quotieſcumque*, lata fuerit Romę ab Imperatoribus Valentiniano & Valente; quaſi verò & hi Imperatores non tam Orientis, quàm Occidentis imperium tenuerint; quod & peruenit vſque ad filios Theodoſij Arcadium & Honorium, inter quos diuiſum fuit, & Arcadio ceſſit Oriens, Honorio Occidens, qui tamen vtrum-

que diu ſimul poſſederunt, & coniunctim legem Valentiniani & Valentis approbarunt *in l. vnica. C. Theodoſ. de oblat. votorum*, agnoſcentes libram auri ſeptuaginta duorum ſolidorum.

Igitur vt ſcopum noſtrum attingamus, in cauſa Marcellini libra occidua ſeptuaginta duorum ſolidorum locum habuit, aduersùs quem propoſiti ſunt teſtes ad libræ occiduæ exemplum, id eſt, ad ſtateram & paria libramenta expenſa fuerunt dicta teſtium, accurato examine, prout requirit Calliſtratus *in l. 3. ff. de teſtibus*: ſiquidem libra typus eſt Iuſtitiæ, *Nou.* Leonis 66. Perſius *ſatyra 4.*

Scis etenim iuſtum geminâ ſuſpendere lance.

Et Apuleius, *Priuſquàm aliquid ſtatuas, omnia libranda ſunt.*

Hoc librale iudicium contra Marcellinum ad ſeptuaginta duos teſtes redactum fuit, licèt plures numero exhibiti fuerint, octoginta quinque nimirum ad libræ occiduæ modum, id eſt, examinati librali iudicio, non ſeruato numero ſeptuaginta duorum, qui in accuſatione Epiſcoporum exigi ſolet, quia in accuſatione ſummi Pontificis numerus augeri debuit. Nec ideò minùs conſtare debet ſententia Baronij, quam vir doctus titubare dixit, quòd modò octoginta quinque teſtes, modò ſeptuaginta duo adhibiti ſunt, quia ſi rectè expendantur Acta Concilij, numerus non repetietur ſeptuaginta duorum; & quòd inueniantur vno loco octoginta quinque teſtes, non eſt referendum ad libram Conſtantini octogeſimam quartam, ſed ad confuſum numerum qui adhibebatur; nam neq; ſeptuaginta duo teſtes numerantur & nominanrur. Multò minùs aſſentior eiuſdem opinioni libram occiduam de occidentali non eſſe intelligendam; ſed potiùs occiduam dici, quaſi vergentem & inclinantem ad vnam partem, quam nos vocamus, *Liure trebuchante.* Conuincitur hæc opinio ſatis ex ſupradictis, & ex ſenrentia clariſſimorum virorum, atque etiam quòd acta Concilij euidenter denotent ſtatum Libræ Romanæ, quam occiduam vocant, quæ vox alibi non reperitur, & conficta fuit à Scriptore illius tẽporis.

Sed quid dicemus ad hanc obiectionem; quòd ante reductionem Conſtantini ad octoginta quatuor, & Valentiniani atque Valentis ad ſeptuaginta duos ſolidos, hic numerus ſeptuaginta duorum teſtium obſeruabatur in condemnatione Epiſcoporum, vt probatur ex Synodo Romana, *can. 3. relato in can. præſul. 2. q. 5.* ſub Syluestro tempore Conſtantini? ergo exemplum non ſumebatur ex libra Romana: niſi dicamus cum Baronio, illum qui Acta Sinueſſani Concilij conſcripſit multis annis poſt obitum Marcellini, id feciſſe, eo nempe tempore, quo reductio libræ ad ſeptuaginta duos ſolidos facta fuerat; loquitur

Digitized by Google

enim ſecundùm ſui temporis vſum: quod manifeſtè conijcitur ex eo quòd in Actis Concilij inſerta ſint verba, quæ non ſolùm Arcadij & Honorij tempus redolent, imò etiam probant, *Quoniam in ſeptuaginta duorum libra occidua in reparationem reſurgit annus*, quæ verba magnam habent affinitatem cum his, quæ proferunt Imperatores *in dicta l. vnica. C. Theod. de oblat. votorum. Quoniam votis communibus felix annus aperitur, in vna libra auri, ſolidi ſeptuaginta duo principibus offerendi, deuotionem animo libenti ſuſcipimus.* Cuiacius in dicto Concilio legendum cenſet loco vocis (*annus*) *aureus*, quod non admittendum eſſe indicat *dicta lex vnica*.

Reſtat adhuc dubitatio quomodò ſeptuaginta duo teſtes ante Conſtantinum deſiderabantur, cùm nondum libra reducta eſſet ad ſeptuaginta duos ſolidos? Puto non hoc fuiſſe factum ratione libræ occiduæ, ſed quia numerus ille magno in pretio in Eccleſia habebatur; nam & ſeptuaginta duo diſcipuli à Domino electi ſunt ad prædicandum Euangelium, & vt eſſent teſtes veritatis, *Lucæ cap.* 10. ad quorum exemplum teſtes adduci cœpêre eiuſdem numeri, ait Zepherinus *in Epiſt. relata ab Iuone, parte* 5. *cap.* 245. Fuerunt quoque ſeptuaginta duo Interpretes ſacræ Scripturæ, vt docet Epiphanius, licèt vulgò numerentur tantùm ſeptuaginta, quod Cuiacius factum fuiſſe dicit vt rotundaretur numerus, *pour faire le compte rond.* ſic in condemnatione Chronopij facta à ſeptuaginta Epiſcopis *in l.* 19. *Cod. Theodoſ. Quorum appellat. non recipi.* vbi dicendum fuiſſe adhibitos ſeptuaginta duos Epiſcopos, quæ lex eſt Valentiniani & Valentis. Et hanc regulam ſeptuaginta duorum teſtium, ex decreto Zepherini proceſſiſſe ſcribit etiam Luitprandus *in eius vita*, quod Leo IV. confirmauit *in Canon. nullum* 2. *q.* 5. Certè Canon Apoſtolorum ſeptuaginta duos tantùm, vel tres teſtes exigit, quem numerum non ſufficere, ſed ad minùs quinque adhibendos eſſe contendunt Zonaras & Balſamo.

Quod ſi verum amamus quæcunque de libra occidua dicuntur, vt & ipſa Acta Concilij Sinueſſani ſuſpecta ſunt, & commenta Donatiſtarum fuiſſe indicat Baronius, ex D. Auguſtino, ita vt accuſatio contra Marcellinum vera nunquam fuerit.

FINIS LIBRI QVARTI.

OBSERVATIONVM IVRIS CANONICI LIBER QVINTVS,

CONTINENS TRACTATVM DE LEGE Romana in Gallia.

CAPVT I.

De Codice Theodoſiano.

HVNC Tractatum legis Romanæ adijcere volui Obſeruationibus meis: cùm enim Collectioni quintæ Honorij III. operam nauarem, incidi *in cap. ſuper ſpecula. de priuilegijs*, in quo quædam diſcutienda pleniùs exiſtimaui; ſiquidem Pontifex Conſtitutiones Imperatorum in Gallia obſeruari negauerit. quod peperit magnam contentionem inter doctiſſimos viros, quorum opinionibus aliquid de meo addere non ingratum fore reor. Et vt ſeriem temporum ordine perſtringam, initium ſumendum eſt à Theodoſio Iuniore, qui primus omnes Conſtitutiones Principum à Conſtantino Chriſtianiſſimo principe, vſque ad æuum ſuum colligi curauit, vt ex his componeretur Codex quem Theodoſianum vocari & inconcuſsè ſeruari voluit, vt conſtat ex Nouellis ipſius Theodoſij & Valentiniani, & eum promulgauit anno Chriſti 435. Quem quidem Codicem Gothorum Reges primi agnoſcere vix voluerunt, & primus Euridicus, vel Euricus, ſiue Euarix, Eorix, Eoricus, & tandem Theodoricus (totidem enim nominibus indigitatur apud Scriptores) qui Æra 504. anno Chriſti 468. fratri Theuderico ſucceſſit; Gothis iura ſcripta dedit, vt refert Iſidorus in Chronico: *Sub hoc rege*, inquit, *Gothi legum inſtituta ſcriptis habere cœperunt; nam antea tantùm moribus & conſuetudine tenebantur.* Nec tribuenda eſt hæc inſtitutio cum Baronio Theodorico anteceſſori

Euarici ſummum virum decepit locus hic Sidonij Apollin. *Ep.* 1. *lib.* 2. vbi de Seronato loquens: *Leges Theodoſianas calcat*, inquit, *Theodoricianáſque proponit*, id eſt, ius Romanum atterens, Gothicum introducit; non aduertens per Theodoricianas leges intelligi ab Euarico introductas, qui Theodoricus quoque dicebatur, vt ſatis, ſupérque probat doctiſſimus Sauaro ad illum locum, ex alijs Sidonij locis, ex Freculpho, & ex Hugone Floriacenſi. Equidem aſſentior cultiſſimo Sirmundo, Sidonium paronomaſticè locutum, ſed paronomaſia inſulſa foret, ſi Euarix Theodoricus quoque appellatus non fuiſſet. Et ita prima legum Gothorũ collectio debetur Eurico, vocato quoque Theodorico, non verò Theodorico Regi Italiæ, vt exiſtimauit Cuiacius, qui quidem longè pòſt vixit, nempe circa Anaſtaſij Imperatoris tempora ad annum 493. vel, vt alij volunt, ad annum 500. quo demum tempore, vel paulò pòſt, nempe anno 506. Alaricus Euarici filius Codicem Theodoſianum ex nimia prolixitate contractum, & partim ex Theodoſiano, Gregoriano & Hermogeniano codicibus conflatum per Anianum edi curauit anno 22. regni ſui Aduris, vt patet ex reſcripto ad Timotheum. Probatur quoque Sidonium Apollinarem loquutum non fuiſſe de Theodorico Italiæ rege, quia multò ante ipſum mortuus erat, vt videre eſt apud Gregorium Turonenſem *lib.* 2. *cap.* 23. *Hiſtoriæ Francorum.*

CAPVT II.

De Codice Theodoſiano ſub regno Gothorum, & de legibus Gothorum.

ILLAS autem leges Eurici, vel Theodorici Leuuigildus correxit, & plurimas adiecit, pleraſque ſuperfluas abſtulit, vt refert Iſidorus in Chronico, Aera 608. Hæ leges eo regnante in lucem prodierunt, & obſeruatæ fuerunt in omnibus prouincijs quæ Gothis parebant, ſinè diſtinctione ſubditorum, ſub titulo legis Gothicæ, & earum vſus adhuc erat in Gallia Narbonenſi ſub Ioanne 8. vt infrà dicetur. In Hiſpanijs quoque locum habuerunt, quarum regnum Liuua frater rex Gothorum ei ceſſit, contentus regno Galliæ Narbonenſis. Erat Leuuigildus religioni Catholicæ valdè infenſus, Arrianas partes ſequutus, idcircò eius leges vt plurimum impiæ à Recaredo piiſſimo Principe reuocatæ fuerunt, vt coniicere licet ex *can.* 16. *Concil. Tolet. VI.* quas ob eandem cauſam alij reges Gothorum Chindaſuindus, Receſſuindus, & Flauius Egica co-

Digitized by Google

dici ſuo legum Vuiſigothorum, quem poſteà recenſuerunt, inſerere noluerunt, vt patet ex *tit* 2 *lib*. 12. His etiam legibus Vuamba, Gundemarus, & alij Reges varia ſua decreta addiderunt, vt conſtat ex Cõcilijs Toletanis. Eruigius etiam in Concilio Toletano XII. & ipſe Flauius Egica vltimam manum apponens, cuncta quæ in Canonibus, vel legum Edictis deprauata erant in melius reduci iuſſit, patribus in Concilio Toletano XVI. reſidentibus, vt ex eius decreto patet. Hic autem Codex tantæ fuit autoritatis, vt non ſolum in Hiſpanijs obſeruatus fuerit, ſed & ab alijs populis, qui ex eo multa Capitula mutuarunt, & legum ſuarum voluminibus inſeri curarunt, vt ex Capitularibus Caroli M. & ex legibus Burgundionum, Salicis, & alijs liquidò conſtat: & ita demum vt ſæpius in rebus dubiis Codex legum Gothicarum conſultus fuerit, vt patet ex Epiſtola Ioannis VIII. Papæ apud Iuonem, *parte* 3. *cap*. 98. Gothorum legibus valdè addicti fuere alij populi, & maxime Burgundiones temporibus Gundebaldi, vt apud Caſſiodorum videre licet, quamuis antea à Gothis malè habiti fuiſſent, quos Euarix ſubegit, vt teſtatur Iornandes, & Sigebertus ad annum 471. *Eoricus Burgundiones ſibi ſubegit*, &, *ipſos vi- ſsim bello laceſſitos* docet Sidonius *Epiſt*. 10. *lib*. 7. Idem Gundebaldus Arianâ hæreſi infectus Alarici partes ſecutus, vt Gregor. Turon. ſcribit *lib*. 2 *cap*. 33. *Francos apprehenſos apud Godeſigilũ Toloſæ in exſilium ad Alaricum regem tranſmiſit*; & ex Præfatione ad leges Burgundionum maximam cum Gothis amicitiam contraxiſſe apparet: nihilominus quantùm ad legum diſciplinam, & cauſarum, litiúmque iudicium, omnia fere negotia inter Burgundiones & Romanos à Comitibus & Iudicibus expediri voluit dictus Gundebaldus, in legibus quas genti ſuæ conſtituit, nomine ſuo notatis (& editis Auieni Conſulatu anno 501. vel ſequenti) vt oſtendit *Tit* 6. *de fugitiuis*, *cap*. 3. & *tit*. 15. *cap*. 1. *Quod inter Romanos & Burgundiones æquali conditione volumus obſeruari*. Imò & omnes lites barbarorum & Romanorum, legibus Romanis decidebantur, *tit*. 55. *cap*. 2. *legum Burgund*. Hæc commixtio populorum cum Gothis effecit, vt Romana lingua valdè corrupta fuerit, præſertim ſub Tiberio II. puritatem linguæ Latinæ Gothorum barbaries ab Italia eliminauit anno 570. Ceterum licèt Gothi valdè fuerint æmuli nominis & imperij Romani, nihilominùs (vt ſupra diximus) Alaricus ſuorum prædeceſſorum legibus, Gothis ſubditis ſuis relictis, in fauorem Romanorum, id eſt Aquitanorum, Nouempopulanorum, & aliarum prouinciarum regni ſui, Codicem Theodoſianum exſcribi iuſſit, vt illo vterentur, quod Anianus Cancellarius

ſuus

Digitized by Google

eius Aduris promulgauit, cum interpretationibus ſuis, ſub titulo legis Romanæ. Ab eo tempore, quo Codex Theodoſianus in lucem prodiit, tanto in pretio habitus fuit, vt paſſim omnes Principes à ſuis populis obſeruari voluerint. Ita Edilbertus Rex Cantij Romanas leges ſuas fecit, vt teſtatur Beda *lib. 2. cap. 5. hiſtor. Anglor. Inter cetera bona,* inquit, *quæ genti ſuæ conſulendo conferebat, etiam decreta iudiciorum iuxta exempla Romanorum cum conſilio ſapientum conſtituit: quæ conſcripta Anglorum ſermone hactenùs habentur, & obſeruantur ab ea.* Imò & in Concilijs, & in Decretis Eccleſiaſticis paſſim Codex ille autoritatem habuit, & præcipuè liber decimus ſextus Codicis Theodoſiani, ex obſeruatione Hincmari *in Opuſculis capitul.* 50. citatúrque à Concilio Aurelianenſi V. *can.* 7. ſub nomine *legum, κατ᾽ ἐξοχὴν*, & *venerandarum Legum* à Nicolao I. *in Reſponſ. ad conſulta Bulgaror.* Hæc eſt lex Romana, quam *omnium humanarum legum matrem* vocat *Additio* 4. Capitularium Ludouici *cap.* 102. Gratianus quoque leges Theodoſianas Decreto ſuo inſeruit, *can. propter, & ſequent. 2. q. 6. can. quicumque.* 11. *q.* 1. quas deſumptas ex Pauli ſententijs Anianus in Codicem Theodoſianum retulerat. Inde etiam conijcere poſſumus eo ſeculo non ſolum Conſtitutiones Imperatorum receptas fuiſſe, ſed etiam veterum Iuriſconſultorum reſponſa: cùm & ipſe Anianus in dictas Pauli ſententias Notas compoſuerit, & Papianus ſua Reſponſa ediderit pro Burgundionibus; atque etiam Collatio legum Romanarum cum Moſaica facta fuerit.

CAPVT III.

De mutatione regni, & legum Gothorum.

FVSO & interfecto Alarico à Clodoueo, ad Francos regnum Toloſæ peruenit; à finibus Gothorum vſque ad Burgundionum terminos, vt ſcribit Gregorius Turonenſis *lib. 2. cap.* 37. & Iſidorus *in Chronico*; vel potius ab Aquitania vſque ad Narbonenſem primam, autoribus Iornande & Procopio *lib. 1. de bello Goth.* fugam capeſſente in Hiſpanias Amalarico Alarici filio; Geſilini filij quoque Alarici ex concubina, in conſeruando regno paterno conatibus caſſis, vt conſtat ex Actis Surij *die* 19. *Octobris.* Amalarico verò adhuc rerum potito in prima Narbonenſi (quæ inde Gothia dicta) ſub tutela aui ſui materni Theodorici Oſtrogothorum regis, Narbonæ à ſuis in foro cæſo, vt refert Iſidorus *in Chronico*, Atalaricus nepos dicti Theodorici ex filia Amalaſuntha, & Eutharico ſummam habuit

rerum Gothicarum ſub tutela matris, ſed per Theodati ignauiam & auaritiam (in quem Amalaſuntha poſt obitum filij ſceptrum tranſtulerat) res omnes Gothorum peſſum ierunt in Gallia, quem eâ Galliæ parte, quam Gothi tenuerant Francis ceſſiſſe ſcribit Procopius *lib.* 1. *de bello Goth.* & Vitigem ſequenti anno confirmaſſe, deductis inde Gothorum præſidijs, idem autor eſt *lib.* 3. *de bello Gothor.* Eorum in locum ſucceſſit in Italia gens efferа & crudelis Longobardorum, quam inter Germaniæ populos recenſet Tacitus *lib.* 2. *Annal.* & *de morib. German.* & Scandinauiam, vnde egreſſi, poſteà occupaſſe veriſimilius eſt, quam quod ait Paulus Vuarnefridus *lib.* 1. *cap.* 8. *de geſt. Longobard.* eos dictos Longobardos à barbæ longitudine. Hi populi Italiam diù vaſtarunt, & aliquando etiam in Galliam irruperunt, ſed acriter exagitati à Childeberto Francorum Rege per legatos ab Autharico miſſos pacem obtinuerunt, vt ſcripſit dictus Paulus Vuarnefridus *lib.* 3. *cap.* 30. & pòſt à Carolo Magno, Deſiderio deuicto, ipſorum regnum Francico adiectum fuit. Hi Longobardi Leges quoque edidère, quas cum ſolâ memoriâ & vſu retinerent, ſcriptis mandari iuſſit primus Rotharis rex, anno 644. & teſte eodem *lib.* 4. *cap.* 44. ipſarum Codicem appellari voluit *Edictum*; *Anclabeonem*, ſeu, *Auricabeonem* (voce Longobardica) *in Gloſſario* Iſidori. Ita & à Gothis conſcriptas leges *Bellagines* dictas ſcribit Iornandes *cap.* 11. id eſt, *Placita principum*, vocabulo corrupto ex Gothico *Vuel-hagen* breuitatis causâ ita contracto à *Vuelbehagen*, quod ſignificat *Beneplacitum*, vt obſeruat Bonauentura Vulcanius *in Notis ad Iornandem*. Hic Codex, de quo loquitur Vuarnefridus, intertextus poſteà fuit varijs Conſtitutionibus Caroli Magni, Ludouici, Lotharij, & aliorum Imperatorum, qui regno Longobardico præfuere, vſque ad Conradum Imperatorem, qui *Francus* dictus eſt, qui & leges quaſdam Salicis & Francicis addidit, quæ quidem magni fuerunt momenti, & autoritatis, vt conſtat ex Luitprando, Sigeberto, Othone Friſingenſi, & alijs.

CAPVT IV.

De Cauſa naufragij, & interitus Legum Romanarum.

CAVSAM huius ruinæ nullam aliam fuiſſe, quàm Principum ambitionem exiſtimandum eſt, qui ferè omnes ditionibus ſuis & Regnis leges proprias dare conati ſunt, vt patrio iure potius, quàm extero regi viderentur, ac etiam nominis ſui com-

mendandi cauſâ. Quod primi tentarunt Vuiſigothi, qui Codicem Theodoſianum, Legémque Romanam abolere in animo habuerunt, vt docent Conſtitutiones Chindaſuindi regis *in l.* 9. & 10 *tit.* 1. *lib.* 2. in quibus valdè legum ſuarum Codicem commendat, & obſeruari mulctâ pecuniariâ adiectâ iubet: *Alienis*, inquit, *legibus ad exercitium vtilitatis imbui & permittimus & optamus; ad negotiorum verò diſcuſſionem & reſultamus, & prohibemus; quamuis enim eloquijs polleant, tamen difficultatibus hærent: nolumus ſiue Romanis legibus, ſiue alijs conſtitutionibus amodò amplius conuexari.* Imò & legum aliarum libros diſrumpere iudicibus imperat. Hic Princeps Gothis dominabatur in Hiſpania, & innatum genti ſuæ odium in Romanos fouebat, quorum auaritiam & ambitionem ſolum nomen Hiſpanijs reliquiſſe ſcribit Saluianus *lib.* 4. *de Prouident.* Longobardi parciùs egerunt, iuris Romani libertatem conſeruantes in Italia, vſque ad Carolũ Magnum, qui Deſiderio victo, & regno Italiæ Francico adiecto, eam magna ex parte conſeruauit, & imprimis Codicem Theodoſianum cõfirmauit, vt patet ex *Commonitorio*, & *Præfatione* ipſius. In Italia ſiquidem & Longobardorum regno quamplurimas legum Romanarũ ſine piaculo conuelli non potuiſſe agnouit, præſertim in ſucceſſionibus, contractibus, & iureiurando; in reliquis verò leges ſuas & Capitula, obſeruari decreuit, vt declarat Carolus Caluus *lib.* 2. *Legum Longob. tit.* 56. *De ceteris verò cauſis*, ait, *communi lege viuamus, quam Domnus Carolus excellentiſsimus Francorum & Longobardorum Rex in Edictum adiunxit.* Tria hoc loco ſub nomine Edicti intelligi poſſunt: Primò Codex Legum Longobardorum, quem Rotharim regem Edictum vocaſſe obſeruauimus *ſuperiori Capite* ex Vuarnefrido. Secundò Theodorici Regis Edictum per quod derogauerat in aliquo legi Romanæ, vt videre eſt in præfato Edicto. Tertiò Capitula Caroli Magni, Edictorum nomine nuncupata, apud Sigebertum ad annum 827. Conſtitutionem hanc Caroli Calui accipiendam eſſe de Codice legis Longobardorum conuincit & locus in quo poſita eſt, ſcilicet in dicto Codice legis Longobardorum, & Conſtitutiones Caroli Magni ad dictum Codicem additæ. Et ita derogatum fuit in quibuſdam legi Romanæ; in quibuſdam alijs lex Romana conſtanter ſeruata fuit, & libertas relicta quâ lege viuere mallent, ſicut anteà per legem Salicam licuerat Francis, & per proprias Longobardis, Burgundionibus, Ripuarijs, Saxonibus, & Friſionibus. Hoc quoque expreſſe ſanxit Ludouicus Pius conſtitutione ſuâ anni 825. *Vt cunctus populus Romanus interrogaretur quâ lege vellet viuere, vt*

eâ quâ profeſſus eſſet viuere vellet, vteretur. Quod & obſeruatum fuit ſub Carolo Caluo, *cap.* 28. Synodi apud Piſtas. *De illis qui ſecundùm legẽ Romanam viuunt, nihil aliud quàm quod in eiſdem legibus continetur, definimus.* & *cap.* 34. *ſaluâ cõſtitutione legis Romanæ in eis qui ſecundùm illam viuunt.* Quæ quidem intelligenda ſunt de populis qui partim Romani, partim alterius gentis fuere; nam in regionibus in quibus tota lex Romana viguit, Carolũ Magnum in nullo derogaſſe cenſendum eſt, ſicut; Carolus Caluus, *in edicto apud Piſtas*, nominatim profitetur, *cap.* 20. *In illis autem regionibus*, inquit, *in quibus ſecundùm legem Romanam iudicantur iudicia, iuxta legem illam talia committentes iudicentur, quia ſuper illam legem, nec contra ipſam legem nec Anteceſſores noſtri quodcumque Capitulum ſtatuerunt, nec nos aliquid conſtituimus.* De his me monuit doctiſſimus vir & cariſſimus, Petrus Caſanoua, inter primos huius ſeculi Scriptores meritò reponendus. Loquitur autem ibidem Carolus Caluus de his qui menſuras adulterant, quo caſu crimen ſecundùm legem Romanam puniendum ait, iuxta Capitulũ Caroli Magni, *cap.* 47. *lib.* 4. *De illis autem qui ſecundùm legem Romanam viuunt, nihil aliud, niſi quod in eiſdẽ legibus continetur, definimus*, prout citatur in dicta ſynodo *cap.* 28. nam in Capitularium libris non reperitur. Hæc libertas viuendi quâ lege mallent diu inualuit; nam tempore D. Ludouici inconcuſſa fuit, vt conſtat ex inſtrumento anni 1254. deſumpto ex Chartulario S. Dionyſij, relato in Tractatu contra Francum Allodium. Imò & quod magis mirum videri debet, huius conſuetudinis vſus adhuc erat in Italia (in qua ius Romanum ſolum ſeruatum volunt) regnante ipſo D. Ludouico eodem anno 1254. centum triginta nouem annis poſt Lotharium II. (quem ius ciuile Romanum reſtituiſſe, & decreuiſſe vt ex illo iudicia fierent vulgò creditur) vt manifeſtum eſt ex dicto Chartulario. Hoc etiam obſeruandũ eſt, cùm aliquid ex lege Romana proferebant, linguâ Latinâ vtebantur, aliàs vulgari, veluti Thiotiſcâ, *cap.* 7. *Adnuntiationis apud Confluentes.* Fauorabiliores autem erant in talibus iudiciis perſonę Francorum, quàm Romanorum, & aliorum; mitior enim pœna decernebatur aduersùs Francos, aduersus Romanos, & alios grauior: in legibus Salicis *tit.* 34. *ſi Romanus Francum ligauerit ſolidis triginta; ſin autem Francus Romanum quindecim plectebatur.* Idem ſtatuitur *tit.* 15. & alibi ſæpè, vt de Saxonibus & Friſionibus ſtatuit Carolus Magnus *cap.* 75. *lib.* 4. Capitular. *Vt omnis ſolutio & compoſitio inter Francos per duodecim denarios ſolidus componatur; inter Saxones & Friſiones per quadraginta denarios, quem*

Digitized by Google

ſolidum Saxo, vel Friſio ad partem Salici Franci cum eo litigante ſoluere debet.

Sed reſtat adhuc dubitatio, an omnino verum ſit, Carolum Magnũ in animo non habuiſſe tollere ius Romanum. Facit negotium quod inter eius Capitula recenſetur, *lib.* 6. *cap.* 269. vbi ijſdẽ verbis, quibus vſus fuit Chindaſuindus, repetit eius conſtitutionem: *Prohibemus ad negotiorum diſcuſsionem vſum legum Romanarum, quæ quamuis eloquijs polleant, tamen difficultatibus hærent.* Hanc legem repetitam à Carolo Magno non in Gallia, ſed in Germania promulgatam fuiſſe ſcribit Lindebrogius, *in præfatione Codicis legum Antiquarum*, & Germanos per alienam gentem intelligi exiſtimat. Sed ſi verum amamus nuſquam à Carolo eam legem receptam fuiſſe probabile eſt, quæ nec inter vera, & legitima eius vel ſucceſſorum Capitula reperitur. Hæc Capitula quatuor prioribus libris continentur, & fuere olim ab Anſegiſo Abbate collecta; reliqua quæ tribus poſterioribus libris quinto, ſexto, & ſeptimo inſerta ſunt, pauca ſunt Caroli; ſed potiùs confusè & ſinè delectu congeſta à Benedicto Leuita, (vt ipſemet fatetur) tum ex Gallicanis Canonibus, Penitentialibus libellis, ſanctorum Patrum ſententiis, Iuliani Anteceſſoris Nouellis, Alarici Codice, & Aniani interpretationibus; tum etiam, ex Vuiſigothorum legibus, vt doctiſſimus Franc. Pithœus animaduertit; ità vt hæc lex, de qua agimus, ex Codice Vuiſigothorum excerpta, falsò Capitulis Caroli Magni attributa fuerit; & illam Benedictum Leuitam inueniſſe in ſcrinio Eccleſiæ Moguntinæ veriſimile eſt, ex quo plura ſe compilaſſe fatetur, ibi à Riculfo Archiepiſcopo Moguntino recondita: quem in huiuſmodi, ſicut & in Capitulis regijs curioſum fuiſſe, & libros ex Hiſpania attuliſſe refert Hincmarus *aduersùs Hincmarum Laudunenſem*, inter quos ſinè dubio erat codex Vuiſigothorum: & forſan ab eodem Riculfo quædam huius Codicis Capitula, regijs Capitulis inſerta fuerant. Carolus enim Magnus legum Romanarum autoritatem fouit, etſi non integram, magna ex parte illæſam conſeruauit; imò & ab omnibus populis ſuo imperio ſubditis aliquando ſeruari præcepit, vt notum eſt de *l. prima. C. Theodoſ. de Epiſcopali iudicio*, quæ eſt Conſtantini, ad Ablauium, circa iudicia Epiſcoporum, quam ſuis Capitulis inſeri voluit *cap.* 281. *lib.* 6. Et *in can. in memoriam*.19.*diſt*. iniungit, vt pœna falſi infligatur ſecundùm legis Romanæ definitionem, vt ſuprà diximus *Obſeruat*. 1. *lib*. 1. ita *in cap nouit. de iudicijs*, vbi agitur de iudicio Epiſcopali, ex quibus tamen locis non colligitur Carolum totam legem Romanam confirmaſſe. imò ex his contrarium col-

ligitur,licèt vir doctus,libello hoc anno de Alode edito, ex eis ſuam ſententiam confirmet;cùm tamen nullus alius locus ſuppetat, præter verba in fine Commonitorij neſcio à quo adiecta.

CAPVT V.

De Reſtitutione legum Romanarum.

NON igitur omnino legibus Romanis, id eſt Codici Theodoſiano derogatũ fuit à Carolo M. nec ijs quoque quas Iuſtinianus per Tribonianũ edi curauerat,& promulgauerat, Codicem nempe, anno Chriſti 529. & Digeſtũ anno 533. quamuis eius & ſequentium Imperatorum temporibus delituerint, vſque ad Lothariũ Saxonem, ſub quo (vt notat Abbas Vrſpergenſis) *Vuernerius dictas leges renouauit*. In hoc tamen fallitur, dum ait id Vuernerium feciſſe ad petitionem Mathildis Comitiſſæ, quæ anteà vitâ functa erat, anno nempe 1115. cùm Lotharius imperare cœperit anno tantùm 1133. Falluntur quoque viri docti (vt hoc obiter dicam) qui Sigonium ſequuti, aſſeuerant Mathildem profeſſam fuiſſe legem Salicam, Bonifaciũ verò patrem ſuum, Longobardam. Falſi conuincit charta donationis loci, in quo fundata fuit Abbatia Montis S. Petri, in diœceſi Metenſi per dictam Mathildem anno 1096. apud Richardum Vuaſſeburgiũ in hęc verba: *Ego Mathildis Comitiſſa Dei gratia filia Bonifacij Marchionis & Ducis, quæ profeſſa ſum ex natione noſtra lege viuere Longobardorum*. Memorandum tamen eſt, quod refert Sigonius, Piſanos poſt expugnationem Amalphitanæ ciuitatis anno 1137. nihil ſibi ex omni præda vrbis à Lothario Imperatore reſeruaſſe, niſi Pandectarum Iuris Ciuilis volumen priſcis admodùm literis exaratum, quod in hunc vſque diem Piſis Florentiam tranſlatum, ibi magnâ vt ita dicam religione ſeruatur. Sed ad rem, reſtitutio hæc ſexcentis annis ab earum promulgatione facta fuit, regnante in Francia Ludouico Groſſo: Nouellas quidem ipſius Iuſtiniani ſimul delituiſſe verum non eſt, quæ anteà paſſim vſu receptæ erant, vt conſtat ex Iuone, qui vixit ante Lotharium, *Epiſt*. 134. Imò quod maius eſt, vix mihi perſuadeam ius ciuile tandiu latuiſſe; nam & ipſe Iuo libros Pandectarum citat *Epiſt*. 99. & ipſas leges Romanas Iuſtiniani *dictâ Epiſt*. 134. ſed & alij plerique qui floruerunt antè Lotharium & Vuernerium; ita vt facilè exiſtimarim tamdiu delituiſſe ius Romanum, id eſt ab vſu receſſiſſe in Italiâ, quamdiu Gothi, & Longobardi, & Franci eam occuparunt, vel vt Genebrardus loquitur, dilacerarunt: non verò vt dicamus

Digitized by Google

illud ius in ſola Apulia reconditum, ac in alijs terris & prouincijs deperditum fuiſſe: imò probabilius eſt Vuernerium penè extinctum excitaſſe, (*quod dudum neglectum fuerat, nec quiſquam in eo ſtuduerat*, inquit conceptis verbis dictus Abbas Vrſpergenſis) & à Lothario obtinuiſſe, vt legendum publicè in ſcholis Edicto ſanciret, quod ſtrenuè exequutus eſt, & lites poſthàc ex legibus Romanis iudicari, & per Iuriſconſultos Interpretes in Academijs Romæ & Bononiæ legi iuſſit. Cui fauit conſtitutio Innocentij II. Et hinc manauit iuris exponendi modus in Gallia noſtra. Vuernerius Iuriſprudentiam Conſtantinopoli didicerat, in qua tunc, ſicut & ferè in tota Græcia ius ciuile vetus ſummo ſtudio colebatur, ſed præcipuè Conſtitutiones Imperatoriæ in pretio habebantur, quas in libros Baſilicorum redigi fecerat Leo Philoſophus, vt Balſamo & Harmenopulus ſcribunt. Quare mirum non eſt Compilationes Iuris ciuilis Conſtantinopoli à Iuſtiniano editas ita exſulaſſe è tota Græcia, vt in ſola Apulia Vuernerius deliteſcentes, & cum blattis & tineis luctantes repererit. Cauſam non aliam fuiſſe conſtat, quàm ambitionẽ Leonis Sapiẽtis, qui vt autoritatẽ libris Baſilicorum à ſe editis & promulgatis conciliaret, illas ſupprimere conatus eſt, quod & illi facillimum fuit, euaneſcente iam Latinæ linguæ dignitate apud Græcos. Tanta mimirum in Italia & tota ferè Europâ barbaries irrepſerat, vt legum ſcientia & literarum cognitio penès nullos, aut ſaltem paucos extaret. Ex ſchola Vuernerij prodierunt multi Gloſſatores, qui palàm ius docere cœperunt, vt Azo Bononiæ, Placentinus apud Montempeſſulanum, vt ipſe etiam Azo fatetur; tum deinde Accurſius Bononiæ ac Toloſæ, necnon & Iacobus de Arenis, Guillelmus de Montelauduno, Gencelinus, Lucas de Penna, Guillelmus de Cuneo, & alij plerique, qui ſtudia Toloſana illuſtrarunt. Caſus tantæ cladis circa leges Iuſtiniani proceſſit ab ipſo Iuſtiniano, qui veterum Iuriſconſultorum reſponſa reſtrinxit ſub prætextu tollendi varietatem incredibilem ex *denſiſſima legum ſylua*, vt loquitur Tertullianus, ſicut ante ipſum alij Imperatores fecerant, teſte eodẽ Tertulliano *Apologet. cap.* 4. dum ait, *Nónne & vos quotidiè experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam illam veterem & ſqualentem legum ſyluam, nouis principalium reſcriptorum & edictorum ſecuribus truncatis & cæditis?* Sed reuerà vt nomen ſuum poſteris famoſum redderet, ea ad Quinquaginta libros redegit, quos à Triboniano confici iuſſit; ſimul etiam Duodecim libros Codicis, ex alijs Codicibus, Gregoriano, Hermogeniano, & Theodoſiano compactos, ac demum Quatuor Inſtitutionum libros erudiendæ iuuentutis gra-

tiâ, vt notum eſt ex Edictis ipſius Iuſtiniani. Poſtremò etiam Nouellas edidit, quas non omnes nouiter compoſuit, ſed ex legibus veteribus conflatas in vnum volumen coëgit, quod *Nouellas Conſtitutiones inſcripſit*, ὃ ϗ Νεαρὰς διατάξεις ἐκάλεσε, inquit Cedrenus *in Iuſtiniano*. Non omnes verò ab ipſo Iuſtiniano compoſitas fuiſſe probatur ex Eparchicis libris, qui continent generales formas & Edicta Præfectorum Prætorio, qualem fuiſſe Nouellam περὶ ἐπιβολῶν 166. & 167. docet Cuiacius *lib. 6. Obſeruat. cap.* 10. Igitur minimè mirum videri debet, ſi Iuſtinianus tunc pœnâ talionis plectebatur, eadem patiens à poſteris, quæ antiquis irrogauerat.

CAPVT VI.

De Lege Salica.

RESTAT agendum de Lege Salica, cuius nomen vnde fluxerit nondum viri docti conſentiunt: à flumine Sala, quod eſt trans Rhenum, plurimi deducere malunt; quidã à Salagaſto, vno ex quatuor autoribus legis Salicæ, de quo Sigebertus & Otho Friſingenſis. Alij, & quidem viri doctiſſimi, vt Franc. Pithœus, & Sauaro, à ſaliendo, eò quòd Franci pedum acumine pollerent, argumento ducto ex Panegyrico Auiti, Carmine 7. Sidonij,

Sauromata clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

Vt vt ſit, in Comitijs Salizenſibus (à quibus probabiliùs deducerem nomen legis Salicæ) per Francos & eorum Proceres lex Salica decreta fuit anno 422. & per regem Faramundum poſteà, anno nempe 424. cum eiſdem Francis, & toto populi cœtu, confirmata & ſancita. Sigebertus *in Chronico*, & Goldaſtus *de lege Salica*, qui autor quoque eſt, Clodoueum anno 490. imperij ſui 5. ſuos articulos Faramundi articulis addendos promulgaſſe in Comitijs Aquiſgranẽſibus, & poſteà in Theodonis Villæ Comitijs confirmatos, & pro lege haberi iuſſos; de quibus, & de additis à Childeberto *in fine legis Salicæ* tractatur. Hanc legem primò à ſolis Francis obſeruatam conſtat, ſed paulò pòſt regnantibus Chilperico & Clodoueo, prolato per Francos totâ fere Galliâ imperio, Romanorum iam viribus attritis ac deficientibus ob Aetij mortem, Galli & Franci non tantùm leges, ſed omnia inuicem communia fecerunt, & maximè ſub Clodoueo, cùm, deuicto ab eo Alarico, regnum Toloſanum imperio ſuo adieciſſet: à populo enim illo, Codicis Theodoſiani, quem interpolatum ab Alarico receperat, reliqui Galli & Franci vſum mutuauêre. Multa huius communicationis

Digitized by Google

nicationis exempla congeſſit doctiſſimus Anteceſſor Toloſanus Io. Coſta, *Tractatu de origine Iuris in Gallia*, qui lucem exſpectat, quæ non repeto; vnum tantùm addo ab eo prætermiſſum, quia maximè notandum eſt; *legem* ſcilicet *tertiam*, *de inceſt. nupt*. *Cod. Theodoſ.* quæ prima vetuit conſobrinarum coniugia, non tantùm in Concilio Agathenſi celebrato ſub ditione Alarici, eodem anno quo Codex Theodoſianus per eum promulgatus eſt, anno nempe 502. ſed etiam in Concilio Turonenſi II. *canon.* 21. anno Chriſti 567. ſub Chariberto, receptam, & iuxta dictæ legis ſanctionem prohibita deinceps fuiſſe ea matrimonia in Gallia vniuerſa. Plures huius mixturæ cauſas reperio. Prima eſt, magnanimitas, & humanitas gentis Francorum, quæ cogi neſcia, populos ſibi ſubditos cogere quoque nolebat. Huius Francorum indolis in re maioris momenti, teſtimonium præbet ipſe rex Clodoueus *in Magnis Chronicis*, dum vrgentibus D. Remigio, & religioſiſſimâ vxore Clotilde, vt Proceres ſuos, & milites Chriſtianos faceret, ſibi nota eorum ingenia eſſe dixit, & omnia ſe ab eis ſperare, modò liberaliter, & ingenuè cum illis ageretur. Illuſtrius huius virtutis documētum nobis dat *finis Tractatus præfixi libro legis Salicæ*, cuius hæc ſunt verba: *Poſt agnitionem baptiſmi, ſanctorum Martyrum corpora, quæ Romani vel igni concremauerunt, vel ferro truncauerunt, vel beſtijs laceranda proiecerunt, Franci reperta auro & lapidibus pretioſis ornauerunt*, nec vllum ab eis ante conuerſionem ad fidē Catholicam martyrio affectum legimus.

Secunda cauſa fuit, mens & ſcopus Francorum qui LIBERTATIS AVTORES non tam celebrari, quàm eſſe cupiebant, pro qua toties tam glorioſè decertarunt ab anno 260. ſub Gallieno, vſque ad internecionem Romanorum, & aliarum gentium in Gallia, vt ſibi in omne æuum manſurum nomen *Francorum* pepererint. Ideò ne libertatē, cuius verè & nomine, & re vindices erant, opprimere viderentur, intactas victis leges reliquerunt, vniuerſis Gallis Ciſalpinis Romanas, Burgundionibus Gundobaldas, & Galliæ Tranſalpinæ Longobardas & Romanas. Inſigne huius libertatis monumentum exſtat apud Hincmarum, *in libello contra Thietburgam*: *Sciant ſe*, inquit, *nec Romanis in die iudicij, nec Salicis, nec Gundobaldis, ſed diuinis iudicandos*. Vbi obiter aduertendum eſt, Hincmarum non loqui de legibus Longobardis, quia illæ tantùm trans Alpes locum habuêre, in prouincijs olim poſſeſſis à Longobardis; nec de Gothicis, quia iam Pyreneos montes tranſcenderant & cum regibus ſuis in Hiſpaniam migrauerāt. Ceterùm Romanæ legi ita addicti fuere Galliæ populi, vt etiam eo

tempore, quo ſub imperio Francorum Germani & Galli erant, & vnico nomine Franci vocabantur; ad diſtinguendam Franciam Occidentalem, id eſt Galliam, à Francia Orientali, hoc eſt Germania, illa dicta fuerit Francia Romana apud Luitprandum *lib.* 1. *cap.* 6. & Gallia Romana à Rheginone *lib.* 2. Ita enim hæc nomina *Francorum* & *Gallorum* confundebantur, vt Paulus Vuarnefridus *lib.* 3. *de geſt. Longobard. cap.* 13. quos *Gallos* appellauerat, vnâ eadémque periodo *Francos* nominet. Putarem hoc cognomen, ROMANAE, datum Franciæ ab exteris, vt ſignificarent eam olim ſub dominio Romanorum fuiſſe, niſi inuenirem *in Formula* 46. incerti Autoris, Francos origine, Nobiles Romanos vocatos, vt infrà dicemus. Equidem legimus quaſdam vrbes & prouincias fugientem Romani nominis vmbram intra mœnia & terminos ſuos retinere conatas fuiſſe, vt eſt in Gallia Arelas dicta Gal-Roma; Heduorum ciuitas, Celtica Roma, in Apulia, Capua, in Africa Carthago, in Italia Rauennatum regio Romandiola, Aquileia, Roma ſecũda, ita & Epiſcopus Aquileienſis Epiſcopus Romanus vocatus fuit; quod & annotauit doctiſſimus Sauaro ad *Epiſt.* 11. *lib.* 1. *Sidonij*. Sed quid hoc præ potentia Francorum, qui proſtratum ab eis tanti imperij corpus ita perhonorificè habuerunt, vt nomini ſuo Principatum aliquatenus detulerint? Certè quid magis mirandum ſit neſcio, an modeſtia & humanitas Francorum, qui victos reuerebantur & attoniti ſuſpiciebant tam ingentem molem etiam ruinâ ſuâ formidabilem; an Fortuna & Maieſtas Romanorum, qui caſu ſuo Francis illudebant, & victi victoribus leges quodammodò dabant. Obſeruandum tamen eſt, etſi lege Salicâ Gallia vniuerſa vteretur, vtpotè lege dominorum; in quibuſdam tamen prouincijs legem Romanam præualuiſſe, in alijs Salicam: inde factum eſt, vt in quibus minus vterentur lege Romanâ, ea ſenſim in deſuetudinem abierit; in alijs verò conſtanter retenta ſit, vt de Gallia Narbonenſi, & Aquitania certum eſt. Iſtæ enim prouinciæ, vt magis aſſuetæ legibus Romanis eas impenſiùs coluere. Et hæc eſt vera (nî fallor) ratio differentiæ Prouinciarum, quæ iure ſcripto vtuntur, quales ſunt eæ quas diximus, & aliarum quæ moribus reguntur, quæ ſunt ceteræ Galliæ prouinciæ. Nam locus iſte (quem dictus nunquam ſatis laudatus Profeſſor Io. Coſta, & clariſſimum Galliæ lumen Guillelmus Catel adducunt ex MSS. Chronico V. C. Præcentoris Narbonenſis) *Anno D.* 759. *Franci Narbonam obſident, datóque ſacramento Gothis, qui ibi erant, vt ſi ciuitatem traderent partibus regis Pipini permitterent eos legem ſuam habere,* quamuis concederetur accipiendum eſſe de lege Romana, id eſt Co-

Digitized by Google

dice Theodoſiano à Gothis obſeruato (quod tamen incertum eſt, imò probabilius eſt legem Vuiſigothorum deſignare) certè nullo modo intelligi poteſt de Aquitania, ſed tantùm de Gallia Narbonenſi.

Tertia communionis iſtius cauſa fuit, promiſcua Francorum & Gallorum connubia; Franci enim Gallis commixti de ipſorum filiabus ſibi vxores accipiebant, generabant filios & filias, qui omnes diſcebant linguam eorum ſimul & Mores, vt refert Hunibaldus.

Quarta cauſa fuit, ſterilitas legis Salicæ, quæ nec cum adiectionibus ſuis poterat rebus omnibus & negotiorum difficultatibus prouidere. Quæ ratio quoque fuit cur Raimundus Berengarius XIII. Comes Barcinonæ, & Almodis eius vxor, Vſatica & Conſuetudines condiderunt anno 1060. experimento cognoſcentes (ait *Conſtitutio 2. tit. 6. de Proœmijs lib. 1. Conſtitutionum Cathaloniæ ſuperfluarum*) quòd leges Gothicæ quibus vtebantur, in pluribus deficiebant, ita vt iuſtitia congruè & ſufficienter adminiſtrari non poſſet. Non tamen dicendum eſt cum Bertrando de la Cueua, Patrono regio *in Tractatu edito Madriti anno 1625. contra Ruſcinonenſes*, leges Gothicas reiectas fuiſſe à Berengario. Contrarium oſtendit Autoritas præfixa dictis Vſaticis, nempe, illa tantum ſupplere ſterilitatem legum Guthicarum, in caſibus in quibus commodè obſeruari non poterant, aut qui ab illis deciſi non erant; autoritatem dictarum legum Gothicarum inſequẽdo, quæ expreſſè decernunt, ſolum Principem poſſe addere Codici dictarum legum deciſionem cauſarum de nouo emergentium; quod & feciſſe Adelfonſum Regem Legionis anno 1012. refert Rodericus *lib. 5. cap. 19. Rex Adelfonſus leges Gothicas reparauit, & alias addidit*, inquit, *quæ in regno Leonis hodiè obſeruantur*. Imò manifeſtum eſt leges Gothicas obſeruatas adhuc fuiſſe in regno Aragoniæ (cui Barcinona ſubiecta erat) anno 1333. ex conſtitutione regis Aragoniæ Alfonſi, quam refert Hieronymus Blanca *in Commentar.* In regno quoque Caſtellæ autoritatem habuerunt ex decreto Concilij Coyacenſis, *tit. 9. & 12. Faciat quod lex Gothica iubet.* vſque ad annum 1241. quo Alfonſus Sapiens ius Romanum introduxit, vt optimè, more ſuo, obſeruat Ill. Præſes De Marca *lib. 5. cap. 2. Hiſtor. Benearni.*

Partim ergo lege Romanâ, partim Salicâ, partim legibus Gundobaldis, partim Longobardis vſi ſunt Franci & Galli, ſed præcipuè Romanis, quæ quamuis in Codicem digeſtæ non eſſent, tamen vt facultas expoſcebat earum vſus requirebatur, vt de Nouella Theodoſij Iunioris circa præſcriptionem tricennij compertum eſt, quam Nicetius Præfecturæ Gallicanæ Conſiliarius, primus in Gallias inuexit, vt re-

ſcit Sidonius *Epiſt*. 6. *lib*. 8. poſterioribus annis Merouei, regnante magno Theodorico Gothorum rege. In formulis veterib. ſec. leg. Rom. *Formulâ* 11. fit mētio legis Romanæ *de infantibus expoſitis, ex corporis Theodoſiani libro*, inquiunt. In formula 24. agit de lege Romana, quâ qui pupilli tutelam recuſant, hereditatis ſucceſſione priuantur, *Lex Romana conſtringit*, inquit. Lex etiam Conſtantini locum habuit, quâ manumiſſus in Eccleſia ab Eccleſia defenſatur, *Formulâ* 56.

CAPVT VII.

De Præſumpta diuerſitate legis Salicæ.

DVO viri magni nominis, Franc. Hotomanus, & Io. Coſta ſupra laudatus, non videntur attigiſſe genuinum ſenſum huius difficilis loci Eginharti, *in vita Caroli Magni: Franci duas leges habent, pluribus in locis valdè diuerſas*. Primus, putat duas ſedes Francorum, duóque regna fuiſſe; in Gallia vnum, alterum vltra Rhenum ad flumen Salam: *Quemadmodum ergo*, inquit, *duo Francorum regna fuerunt, & duæ ſedes, ita duæ Francorum leges; Salica, quæ ad Salicos vltra Rhenum, Francica quæ ad Franco-Gallos pertineat*. Sed quod iſte Autor ait de duabus ſedibus Francorum in Germania & Gallia poſt legem Salicam, incertum eſt, ne dicam falſum: quia tamen res eſt longioris diſquiſitionis, demus illi hoc verum eſſe; num propterea quia in prima regum noſtrorum Dynaſtiâ quatuor fuere ſedes regni Francici in Gallia, nimirum Lutetia, Metæ vel Auſtraſia, Aurelia, & Sueſſio, ideò dicendum eſt fuiſſe quatuor leges Salicas vel Francicas? Opinio verò hæc legem Francicam ad Franco-Gallos, Salicam ad Francos Salios in Germania pertinere, non firmiori fundamento nititur, ſed ab omnibus hiſtoricis contradicitur, qui vnanimiter conſentiunt legem Salicam in Germania conſtitutam, & per Faramundum confirmatam, & Clodoueum (quem nemo verum Franco-Gallorum regem, vt ille noſtros reges vocat, negare poteſt) additiones ad legem Salicam in eadem Germania promulgaſſe, vt ſuprà dictū eſt, pro ſucceſſoribus ſuis in Gallia, & in Germania; & contra Hotomani diuiſionem, dum hiſtorici de lege Salica loquuntur modò Salicā, modò Francicam eam vocant, vno contenti erimus. Is eſt Sigonius *lib*. 4. *de reg. Ital. Carolus M*. ait, *in Italiam intulit legem Salicam. Erat autem Salica idem quod Francica*.

Exploſâ Hotomani opinione, videamus an doctiſſimi Anteceſſoris ſententia admittenda ſit. Is vult Eginhartum per duas leges Franco-

Digitized by Google

rum intelligere duplicem legem Salicam, vnam quæ fuit condita in Germania anno 422. alteram a regibus noſtris in Gallia emendatam,& temperatam ex ipſo iure Romano. Non diffiteor legem Salicam varias emendationes, additiones, & interpretationes recepiſſe a regibus noſtris: ſed illis nihil obſtantibus vnicam fuiſſe contendo; ſicut poſteriora regum noſtrorum Edicta, quæ priora ieiuna,& ſterilia ampliant, corrigunt, emendant, interpretantur; licèt quædam ex iure Romano, alia ex ſacris Concilijs conflata ſint, corpus diuerſum non efficiunt, ſed vnicum tantum, & illud concinnius reddunt. Sic nullus Autor Longobardos duas leges habuiſſe dixit; etſi ea quæ a Rothari in ſcriptis redacta fuit, varijs Imperatorum conſtitutionibus interpolata fuerit,& in tres libros digeſta, vt ſuprà diximus: & quamuis Rachiſis dictorum Longobardorum rex anno 2 regni ſui, & Chriſti 746. conuentu habito omnium Principum ſuę gentis, vt vnà ſimul agerent de lege à Rothari promulgata vel amplianda, vel emendanda, eam ex ſententia omnium bene diſpoſitam promulgauerit, vt conſtat ex *Autoritate ab illo præfixa legibus Longobardis*. Simile dicendum eſt de lege Gothica (ſic a Concilio Coyacenſi appellata, vt ſuperius attigimus) etſi toties à diuerſis regibus Gothis & Hiſpanis correcta, emendata, renouata, immutata fuerit, vt vix faciem retineat eius,quæ primò ab Eurico, ſeu Theodorico promulgata fuit. Sed quid hic diutiùs immoramur? Ipſemet Carolus Magnus vnicam tantum legem Salicam,non duas agnoſcit: *Legem Saxonum* inquit,(apud Aubertum Miræum *in Codice Donat. piarum, cap.* 11.) *Noricorum, Sueuorum, Francorum, Ripuariorum, Salicorum diſtinxi, diſtinctam ſub autoritate regia & Imperatoria ſtabiliui, communi conſilio & generali conuentu totius Galliæ à me renouatam, & in melius auctam.* Quò reſpexit dictus Eginhartus dum ait; *Omnium nationũ quæ ſub eius dominatu erant,iura, quæ ſcripta non erant, deſcribere, ac literis mandari fecit*. Et Poeta Saxo *lib.* 5. *de geſt. Caroli M.*

Cunctorúmque ſui regni leges populorum
Collegit, plures inde libros faciens.

Inter quæ iura non ſcripta,reponẽda eſt lex Salica,vt conſtat,ex *Autoritate præfixa libro legis Salicæ*; niſi velis hęc verba, *deſcribere iuſſit*, intelligere cum Ill. Præſ. De Marca, *Transferre iuſſit*, ſcilicet de lingua Thiotiſca in Latinam. Quædam enim alia iura ſcripta erant, vt Lex Baiuuariorum iuſſu Dagoberti Vide Gotfridum Viterbienſem & Prologum ad dictã legẽ. Legẽ ergo Salicorum Carolus M. diſtinxit, id eſt, in ſcripta, in meliorem ordinem, & in Capita digeſſit, quæ anteà

informis & indigeſta erat, quamuis ex quibuſdam Regum Titulis cõgeſta, qui legem Salicam non diuidunt, alioquin dicendum eſſet tot eſſe leges Salicas, quot Regum additiones & Decreta; quæ ſententia nimis abſurda foret. Scio præfatam Conſtitutionem Caroli M. ſuſpectam eſſe Miræo, non verò Imperatoribus Friderico I. & II. qui illam confirmarunt, vt refert Lindebrogius *in Prolegomenis ad Cod. Leg. antiqu.* nec Eginharto, nec Poetæ Saxoni, vt *ſuprà* vidimus.

Reiectis ergo his interpretationibus, vera videtur hæc eſſe; Eginhartum per duas leges intellexiſſe Salicam & Longobardam, vel Salicam & Romanam, quas paſſim coniungi videmus, in Italia ſcilicet Longobardam, & Romanam, in Gallia Salicam & Romanam. Non deſunt rationes quibus probari poſſet Eginhartum locutum fuiſſe de lege Salica & Longobarda. Nam Carolus M. Longobardis à ſe recèns deuictis benignum ſe præbuit, & omnia eis conſueta iura ſeruauit (ita vt diſtincta ſemper fuerit lex Longobarda, a lege Salica) & ad demerendam illorum gratiam, titulo regis Francorum, titulum regis Longobardorum adijcere voluit, vt videre eſt apud Autores illius ſeculi; & Francis permiſit cum mixti forent Longobardis, vti, vel eorum lege, vel Salica, & ob mixtionem illam Lex Longobardorum, *Capitulare Caroli M. Romanorum Imperatoris, Francorum & Longobardorum regis* dicta fuit *in prima Editione illius legis facta* per Nicol. Boheri: ideóque Eginhartus potuit vocare has duas leges proprias Francorum, quamuis inter ſe diuerſas. Sed malo hunc locum Eginharti interpretari de lege Salica & Romana (cum Clariſſ. V. Alteſerra, quamuis diſſentiat laudatus ſuprà vir doctus in Libello de Alode) quibus ad libitum Franci vſi fuere, à Clodoueo ad Carolum Magnum vſq;, ſub quo vixit Eginhartus, ſicut & conſtare poteſt ex alijs Autoribus coætaneis Eginharti, & ijs qui eum præceſſerunt, putà ex pluribus locis Formularum Marculphi; & aliorum qui Formulas collegerunt, in quibus *Lex*, vel *Ius*, & *Conſuetudo*, vel *Mos*, id eſt lex Romana & Salica paſſim coniunguntur; & qui ſequebantur legem Romanam vulgò vocabuntur *Ciues Romani, in Formula* 40. *lib.* 1. Marculfi, & *Formul.* 8. Formul. incerti Autoris, & ciuitas viuentiũ ſub lege Romana, dicebatur quoque *Romana, Formula* 56. *Formul. dicti inc. Aut.* & qui legem Salicam ſequebantur, *Franci Salici* vocabãtur *Formulà* 5. eius *incerti Autor. Salegi*, & *Saligi* in diuerſis Actis Chartularij Caſaurienſis citatis *in Tractatu Gallico, contra Francum Allodium, pag.* 317. & 318. In hoc tamẽ Salica lex à Romana differebat, quòd cõſuetudo & Mos vocaretur in pleriſque *Formulis*: Fredegarius de nuptijs

Clodouei & Clotildis: *Solido & Denario (vt mos erat Francorum) Chlotildem partibus Clodouai ſponſant*. Veteres Formulæ apud Fr. Pithœum de eadem re loquentes, *N. filius, N. puellam ingenuam per ſolidum & Denarium ſecundùm legem Salicam & antiquam conſuetudinem ſponſauit*: vbi, quod Fredegarius dixit, *Mos erat Francorum*, Formulæ exponũt, *ſecundùm legẽ Salicam, & antiquã conſuetudinẽ. Mos nobilium Romanorum adſueuit, & ratio iuris expoſcit*, inquit, *caput 46. Formular. veterum* incerti Autoris. Sed quia hæc Formula difficilis eſt, & luce indiget, eam obiter explicare conabimur. Clariſſ. & doctiſſ. Vir vult hæc verba ſignificare probationem inſtrumentorũ, quæ vi ignis cõſumpta fuerant (de qua loquitur hæc Formula) ex moribus Romanis deſcendere; ſubſcriberem libenter, ſi ius iſtud primò ab Imperatore Gordiano conſtitutum *in l. ſicut. de fide inſtrum.* (relatã in Codice Gregoriano *tit. de amiſſis, vel debitori redditis. &c.* ex quo Franci hanc habere potuerunt) & à ſequentibus Imperatoribus confirmatum, tacito populi conſenſu longâ conſuetudine inueterato (vt loquitur Vlpianus *in Fragmentis*) aut ex interpretatione, & autoritate prudentum introductum fuiſſet; qualia ſunt interdictio ciuilium officiorum mulieribus, *l.* 12. §. 2. *de iudic.* prohibitio donationum inter coniuges, *l.* 1. *de donat. inter vir. & vxor.* & alia pleraque quæ moribus recepta fuiſſe nemo negat: ſed cùm nullum huius rei veſtigiũ exſtet in iure ciuili, cogor diſcedere ab opinione tanti viri; & nihil certi ſtatuendo, ſed coniecturis tantùm vtendo, dicere, Autorem huius Formulæ his verbis, *ratio iuris depoſcit*, intelligere voluiſſe, probationem hanc introductam fuiſſe legibus Romanis: qua de cauſa ponitur quoque ab Autore Formular. ſec. leg. Rom. *Formula* 27. & 28. vbi notandum eſt Conſuetudinem & Legem coniungi: his verò, *Mos Nobilium Romanorum adſueuit*, ſignificaſſe formam huius *Præcepti de chartis concrematis*, vt loquitur Flodoardus, moris Francorum fuiſſe (vt ipſemet laudatus vir agnoſcit) quos Autor huius Formulæ *Nobiles Romanos* vocat, ob rationes quas ſuprà attigimus: & ita diſtinguit ius nempe Romanum à more Francorum. Coniecturam meam firmat: Primò, quòd hæc formula loquitur tantùm de Francis, non de Romanis, his verbis: *Si Comes, vel reliqui Franci, &c.* Secundò, quia vſus Autorum harum Formularum eſt, vt dum de lege Romana, & Salica, vel aliorum populorum loquuntur, illam ſemper vocare ſoleant *Legem Romanam*, vel *Ius*: has verò *Morem* & *Conſuetudinẽ*, vt obſeruat quoque dictus ſummus vir. Tertiò, quia Formula Relationis hac de re expreſſè à Marculpho poſita *lib.* 1. *cap.* 34. & Autor huius *For-*

mulæ 46. in explicatione chartæ Relationis iſtius, vtuntur hâc voce barbarâ, *Apennis*. Deinde, quia Franci & Galli qui ſub lege Romana viuebant, ſub nomine Romanorum comprehendebantur, & vocabantur, Nobiles Romani; ſicut eo tempore quo omnes populi ditioni Francorum ſubditi erant, Franci dicti ſunt, nempe tempore Caroli Magni, vt teſtatur Gotfridus Viterbieſis, & Monachus Sāgallēſis. & omnes tā Romanos, quàm Gallos, & reliquos populos Nobiles Francos vocatos inuenimus. Lemma Capitulariū Caroli M. *Incipiunt Capitula Regum & Epiſcoporū, maximéque omniū NOBILIVM FRANCORVM* Capitularia enim pro his omnibus ſtatuta ſunt.

Lex autem Salica, Mos & Conſuetudo dicta eſt; quia initio ſcripta non fuit. Si enim apud maiores noſtros Gallos, ad doctrinam, promptos teſte Strabone, Druïdum diſciplinam (penès quos religio & leges) fas non erat literis mandare, quocirca Lucanus, ritus & mores Druïdum dixit; quantò magis conſentaneum eſt Francos in quibuſdam Legis ſuæ Capitulis literis & ſcriptione vſos non fuiſſe: & quamuis poſteà ſcripta fuerit, idem tamen nomen retinuit. *In inſtrumento Chartarij S. Dionyſii* relato *in dicto Tractatu Gallico contra Franc. Allod.* anni 1254. *ſecundùm conſuetudinem & vſum Franciæ conuenire intendat, quod facere non poteſt ſecundùm ius Romanum, quod in Italia ſeruatur*; vbi, *Ius Romanum*, opponit *conſuetudini Franciæ*. *In eodem* quoque *Titulo, Lex Longobarda*, quamuis in ſcriptis redacta, vocatur *Conſuetudo*, & in diuerſis Actis Chartularij Caſaurienſis, *Ritus gentis Longobardæ*, &, *ritus legis Longobardæ*, ſicut Horatius 4 Odarum dixit,

Mos & Lex maculoſum edomuit nefas.

Et eodem modo, quo Conſuetudines & Mores Galliæ noſtræ, etſi literis conſignatæ ſint ante centum annos, ad probationem ex illis in ſcriptis eliciendas, non amiſerunt nomen antiquum; & Prouinciæ quæ his vtuntur *Conſuetudinariæ* vocantur, appoſitè ad exprimendum longum morum ſuorum vſum: *Morem*, enim ait Varro apud Macrobium *lib.3. cap.8. Saturnal. ſequi debet Conſuetudo*, id eſt cultus moris: Vnde propriè Virgilius,

Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit.

Ceterùm præſtat integrum Eginharti locum diſcutere, & oſtendere illum manifeſtè conuenire intellectui noſtro: *Poſt ſuſceptum Imperiale nomen*, ait, *cùm aduerteret Carolus multa legibus populi ſui deeſſe*:
(nam

Digitized by Google

(nam Franci duas habent leges pluribus in locis valdè diuerſas) cogitauit quæ deerant addere, & diſcrepantia vnire, praua quoque ac perperam prolata corrigere; ſed in ijs nihil aliud ab eo factum eſt, quàm quòd pauca Capitula & ea imperfecta legibus addidit. Perſpicuum enim eſt Carolum M. pauca Capitula legi Salicæ & Longobardæ addidiſſe: conſtat enim ex Sigeberto, *Carolum Imperatorem per omne imperium ſuum legatos ad faciendum iudicium cunctis direxiſſe, & Legis Capitula* 23. vel 24. *conſtituiſſe*, diuersè enim legitur: Veriſimile autem eſt Sigebertũ indicare Capitula quæ in fine Legis Salicæ à Carolo M. addita habemus, etſi non omnia, nec eodem ordine digeſta, ſed quæ naufragium literarum euadere potuerunt. Vult enim Sigebertus hoc Carolum M. ſtatuiſſe anno 802. *poſt ſuſceptum Imperiale nomen*, ait Eginhartus, nempe anno ſuperiori 801. Rationem verò cur *Capitula Legis* ea vocet Sigebertus, peti debet ab eodem Carolo M. *lib*. 3. *Legis Longobard. ſub finem. Generaliter*, inquit, *omnes admonemus, vt Capitula quæ præterito anno Legi Salicæ cum omni conſenſu addenda eſſe cenſuimus, iam non vlterius Capitula, ſed tantùm Leges dicantur, imò pro Lege Salica teneantur:* vbi obiter aduertendum eſt ſub Carolo M. Legem Salicam vnicam tantùm fuiſſe, non duas: nam quod dicitur de legibus, id de ſingulis Legis Salicæ Titulis, intelligendum eſt. De lege verò Longobarda certius eſt; quaſdam enim Caroli M. conſtitutiones habemus inſertas Legi Longobardorũ, quas ſimul collegit Nicolaus Boherij in prima Editione dictæ legis. Sed dices, eſto, hoc verum ſit de lege Salica & Longobardorum, quomodò potuit Carolus M. addere quæ deerant Legi Romanæ? Reſpõdeo hæc eſſe Iura Feudalia, quorum nullus vſus apud Romanos, & quæ à Francis originem habuiſſe, & inde ad reliquas nationes manaſſe conſtans Doctorum opinio eſt. Deinde ſeueritatem Legum Romanarum temperauit, vt patet ex pluribus locis, ſed maximè ex *cap*. 214. *lib*. 6. *Capitular.* vbi mitigatur pœna ſacrilegij conſtituta à Iuſtiniano *in l. ſi Eccleſia. C. de Epiſc. & clericis*; quam leniorem legem Caroli M. obſeruandam, & in fine Codicis legis mundanæ (id eſt Codicis Theodoſiani) ſcribendam præcipit Ioannes VIII. in Concilio Tricaſſino apud Iuonem *Parte* 3. *cap*. 98. Multas quoque Conſtitutiones Eccleſiaſticas addidit ijs, quæ à Romanis Imperatoribus editæ fuerant. Ideò Patres Concilij Meldenſis anni 845. *can*. 78. ſtatuunt, *vt Capitula Eccleſiaſtica à Domno Carolo M. Imperatore promulgata obnoxiè ſeruarentur, ſicut & legalia obſeruanda eſſe noſcuntur.* Denique Carolum M. multa Edicta ſupra ius Romanum feciſſe, quibus illud auxit,

M

ſuppleuit, & immutauit, conſtat ex Capitularibus Caroli Calui, ex Epiſtolis Iuonis, ex *dicto Can. in memoriam.* 19. *diſt.* & ex ipſa compilatione Anſegiſi & Benedicti; quamuis Eginhartus dicat pauca Capitula eum addidiſſe, quia pleraque illum latêre poterant, vtpote facta ſuper negotijs emergentibus; ſicut nūc fiūt pleræque ordinationes regię, & nondum in vnum corpus digeſta: Anſegiſus enim anno tantùm Chriſti 827. 14. poſt Caroli M. obitum ea compilare cœpit, & aliquot pòſt annis Benedictus *in diuerſis ſparſim ſcripta membranulis, in diuerſis ſchedulis* aiunt in Præfationibus Compilationum ſuarum; quæ non ita cognitæ erant, quin à pleriſque primæ notæ viris ignorarentur, vel vt imperfecta negligerentur; quāobrem Carolus Caluus in Capitulis Siluatici ſcriptis poſt Compilationes Anſegiſi & Benedicti anno 853. hanc Conſtitutionem edidit: *Capitula aui & patris noſtri, qui ex Miſsis noſtris non habuerint, & eis indiguerint, vt commiſſa per illa corrigere poſsint, ſicut & in eiſdem Capitulis habetur, de ſcrinio noſtro, vel à Cancellario noſtro accipiant.* Sed ridiculum eſt Eginhartum pleraque Caroli M. edicta ignoraſſe, qui illius gener & Cancellarius fuit. Ideò dicendum videtur Eginhartum vitam Caroli M. ſcripſiſſe, quando Monachus Benedictinus, & primus Abbas Salingeſtadienſis factus eſt, poſtquàm deſeruit ſeculi negotia; vel potiùs eum dixiſſe pauca fuiſſe Caroli M. Edicta, præ ijs quæ addere decreuerat legibus populi ſui, vel præ multitudine legum Romanarum. Sunt & quædam Additiones Caroli M. ad legem Baiuuariorum, ſed parui momenti. Ex his ergo quæ adduximus forſan nimis prolixè ad ſtabiliendam ſententiam noſtram, manifeſtum eſt vnam tantùm Legem Salicam fuiſſe; veterem illam nempe, quæ poſteà aucta fuit diuerſis temporibus à Clodoueo, & alijs regibus. Nec quicquam facit contrà argumentum quod ſumunt viri docti, ex eo quòd in legibus Salicis fiat mentio legis Romanæ. Quidni? Eſt enim in confeſſo omnes leges Vuiſigothorum, Saxonum, Ripuariorum, Bajouariorum, Friſionum ex parte compactas fuiſſe ex legibus Romanis, maximè populorum, qui à Francorum regibus deuicti fuerunt, & quibus leges dederunt. Non negamus tamen quin Lex Salica à Collectoribus magnam mutationem paſſa ſit. Id colligitur ex eo, quòd in pluribus locis Lex Salica nominetur eo tempore quo ſcripta non erat, vt *in Titulo* 52. *cap.* 2. Legis Salicæ, & in Decreto Childeberti Regis *cap.* 16. *De Chrenechruda Lex, quam Paganorum tempore obſeruabant,* & in concluſione dicti Decreti: *Expliciunt Legis Salicæ libri tres, quam Clodoueus Rex Francorum ſtatuit.* Ex quibus probatur hanc Legem Salicam, quæ

apud nos eſt, maxima ex parte à veteri diſcrepaſſe (vt ſuprà diximus de Lege Gothica) cuius deinde titulos vſque ad ſeptuaginta octo Childebertus perduxit. postea ſequuntur Capitula addita à Clotario, Carolo M. & Ludouico, qui in Conuentu Villæ Theodonis, non ampliùs Capitula vocari voluit, ſed Legem; *Vt Lex*, inquit, *diceretur*. Non inde tamen ſequi diuerſas fuiſſe Salicas, ſatis ſupérque probauimus.

CAPVT VIII.

Ius Ciuile ſemper obſeruatum in Gallia.

IVS Ciuile ſemper in Gallia viguiſſe multis probat doctiſſimus Profeſſor noſtræ Academię Toloſanę datâ operâ *in Tractatu MSS.* ſuprà citato, & nos *in ſuperioribus Capitibus.* Fundamentum huius rei producemus hoc loco ex autoritate integrâ Agathiæ *lib. 1. de reb. Iuſtiniani*, qui Francos leges Romanas in contractibus, matrimonijs, & rebus Eccleſiaſticis ſeruare ſcribit: ἀλλὰ καὶ πολιτείᾳ ὡς τὰ πολλὰ χρῶνται Ρωμαϊκῇ, καὶ νόμοις τοῖς αὐτοῖς, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως ἀμφί τε τὰ συμβόλαια, καὶ γάμους, καὶ τὴν τοῦ θείου θεραπείαν νομίζουσιν. Quod ſi quando aliquatenus defeciſſe videtur, id reor tribuendum ijs qui reſponſa prudentum reſpuebant, vti plena ambagibus & difficultatibus, quæ iuuentutis ingenia nimiùm illis torquere videbantur. Tandem Iuris Ciuilis docendi facultatem tempore Lotharij & Vuernerij veteris Iuriſconſulti, paſſim, non ſolùm in Italiâ, ſed etiam in Galliâ datam fuiſſe à Ludouico Groſſo, & deinde à Philippo Auguſto docet Rigordus. Exinde multa priuilegia Academijs à ſequentibus regibus conceſſa fuerunt, non quidem Profeſſoribus Iuris Ciuilis Lutetiæ, propter Decretum Honorij III. *in cap. Super ſpecula. de Priuilegijs*, qui vt Iuri Canonico autoritatem præberet, ius ciuile legi vetuit, in futurum cauendo, non vſum abrogando. Probabile enim eſt Ius ciuile nunquam lectum fuiſſe Pariſijs, ob reuerentiam vrbis regiæ, vtpotè quæ ſedes regum, & caput regni effecta eſt à Clodoueo, anno 507. poſt deuictum Alaricum, quod innuere videtur Honorius *in dicto cap. ſuper ſpecula*, dum dicit, tantùm ſe prohibere facultatem docendi & legendi ius ciuile Pariſijs; nam ſi anteà ibi lectum fuiſſet expreſſe vetaſſet ne deincêps ibi legeretur. Nihilominùs poſt dictã Honorij conſtitutionem, ne omnino ius Romanum euaneſceret, Aureliæ inſtituta fuit Academia Iuris Ciuilis, & in alijs vrbibus, ſed priuilegia earum à regibus confirmata, Curia Pariſienſis rata habet ſub hac moderatione, Reges non intelligere, vt ius ciuile Romanum auto-

Digitized by Google

toritatem legis habeat. Inde fluxit hæc conſuetudo, vt quando regnicolæ opus habent remedio aliquo extraordinario æquitos introducto à legibus Romanis, Iudices (etiam in Prouincijs quæ reguntur iure ſcripto) non poſſunt ex officio ſuo illud decernere; ſed recurrendum eſt à litigantibus ad Principis Cancellariam, vt hoc remedium, quod in legibus Francicis non inuenitur, ſed tantum in Romanis, auſpicijs regijs adhibeatur. Sic obſeruatur in Reſtitutionibus in integrum ſuper ætatis præiudicio, ſuper læſione vltra dimidium iuſti pretij, ſuper dolo aut fraude, ſuper beneficio Senatuſconſulti Velleiani, ſuper beneficio ætatis quando permittitur minori viginti quinque annis & maiori viginti adminiſtratio bonorum ſuorum, & cretio, vel aditio hereditatis alicuius ſub beneficio recognitionis bonorum ipſius. Quod ſi reſtitutio in integrum petitur in vim alicuius conſuetudinis aut conſtitutionis regiæ, literæ Cancellariæ non ſunt neceſſariæ: putà ſi agitur de nullitate cōtractuum vſurariorum, contractuum cum vxoribus ſine autoritate maritorum, donationum pupillorum erga tutores, & ſimilium, vt prudenter obſeruat Guido Coquille *in Hiſtoria Niuernenſi*: *Franci ergo* (vt eleganter ait P. Pithœus *in Præfat. ad Fragmenta Iuriſconſultorum*) *Romanarum legum maieſtatem ſic comiter obſeruant, vt tamen illis nihil in eos licere patiantur, niſi quod earum rationi & æquitati, non autoritati & ſanctioni concedunt.*

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM,

quæ his quinque Libris Obſeruationum Iuris Canonici continentur.

A

Abecedarius, 30.
Academiarum priuilegia, 92.
Acroaſis, 5.
Accurſius Toloſæ docuit, 79.
Adelphatæ, 36. 63.
Adorare quid, 15.
Aera Diocletiani, 52.
Aera Alexandri, 53.
Aerarij milites, 63.
Aethiopum annus, 52.
Africa ſedi Rom. deuota, 26.
Agrorum conditores, 32.
Album pittacium, 36.
Altaribus donatio ſiebat, 8.
Anclabeo edictum Longobardorum, 74.
ἀνδροληψία, clarigatio, 32.
Annorum mundi, 64.
Annotatio, bulla, 41.
Annus gratiæ, Martyrum, Miſericordiæ, 52.
Annus Chriſti quando numeratus, ibid.
Annus Iulianus, 53.
ἀνάκρισις, ἀνακρίσεως ratio, 21.
Appellatio à perſona, *de la mine du Iuge*, 24.
Appellatio omiſſo medio, 30.
Aquileia dicta Roma, 82.
Archidiaconus an medius Epiſcopi, 31.
Arelas Roma, 82.
Aſſertio libertatis, 44.
Auditionis locus, 5.
Aue, ſalutatio in literis, 18.
Authenticum inſtrumentum, 23.
Azymitæ ſacerdotes, 59.

B

BAiæ, 49. 51.
Banni definitio, 17.
Bannitio, 18.
Bannitum ieiunium, ibid.
Bannus Chriſtianitatis, 17.
Bannus Dei, ibid.
Bannus Epiſcopalis, ibid.
Baſilica à quo edita, 79.
Bellagines, dictæ leges Longobardorum, 74.
Bilanx, 67.
Breuiarium, breue, 35.
Bulla aurea, plumbea, 41. 42.
Bulla dimidia, 3.
Byſacena prouincia, 25.

C

CAeſarianus quis, 57.
Calceamentum vetus, pictacium, 36.
Calendarium, 35.
Campanarum pulſatio, 62.
Canus, *citre*, 64.
Canales fori, 39.
Canalium adoratio, 40.
Canalicolæ, *la canaille*, 39. 40.
Canalis, 38.
Cancellaria regis Franciæ, 92.
Cancelli, 17.
Candidatorum creatio, 44.
Canis nominatio, opprobrium, 40.
Caniſcia, 49.
Cantor, præcentor, 50.
Canum geſtatio, probroſa, 40.
Capella Toloſana, 27.
Capellæ Martyrum, ibid.
Capitalis pœna falſi, 2.
Capitulum vocatur à Papa filius, 19.
Cap. Romana de appellationib. in Sexto, 31.
Capitula Caroli M. dicta Capitula regis, 89.
Capitulorum editio, 77.
Capua Roma dicta, 82.
Carceres Eccleſiæ, 27.
Carolus M. an legẽ Rom. abolere voluerit, 75. 77.
Carolus M. iudicandi munus committit, 89.
Carthago dicta Roma, 82.
Cathaloniæ conſtitutiones, 83.
[illegible] conſciſcere, 56.
Χαρτικά, 36.
Charta redemptionalis, 34.
Carthaginenſis ſynodus generalis Africæ, 25.
Chriſtianitatis bannus, 18.
Centenarius ſeruus, 65.
Centenarius numerus, ibid.
Ceruſſa, 36.
Cinctorium. 21.
Circulus, ibid.
Citre, 64.
Citatio Epiſcopi coram ſynodo, 25.
Ciuitatis ſpecies triplex, 9.
Clarigatio quid, 32.
Claſſicus teſtis, 19.
Clauſtrum, 26. 27.
Clauus imperij, 34.
Clodoueus auxit leges Salicas, 90.
Codex Theodoſianus, 70. 71. 72. 73.
Cœna duplex veterum, 7.
Compenſos facere, 31.
Communio ſub vtraque ſpecie, 7.
Comus Archiepiſcopus Alexandrinus, 53.
Condita, pagus, villa, 34.
Conditionales diſtincti à ſeruis, 33.
Conditores agrorum, ibid.
Congiarium, 19.

Conradus leges Salicas auxit, 74.
Conſciſcere, 56.
Conſilium aureum, 41.
Conſobrinus in literis quis, 18.
Conſtantinopolitanum Concilium ſub Copronymo, 59.
Corporalis pœna, an dicatur capitalis, 2.
Cruces in agris ponere an licitum, 54.
Crucis ferendæ ius, 11.
Cuculla memorialis, 20.
Κύριον ordinarium, 24.
Cyliſtra, 49.
S. Cyrillus orbis iudex delegatus, ibid.
Cyprus æroſa, 63.

D

DAemones fugiunt incenſum, 52.
Daniel accepit incenſum, cur, 51.
Decanica, carcer Eccleſiæ, 27.
Decretalis pagina, 34. 35.
Decretorij dies, 35.
Decretum Childeberti regis, 90.
Denarius Petri, 9.
Deſertoris monachi pœna, 20.
Detractio de ſummo Pontifice, 3.
Dextera manus, 33.
Dexteræ amiſſio in pœnam, ibid.
Dies ieiunatorij, 58.
Dies decretorij, 35.
Dij domeſtici, 54.
Diocletiani æra, 52.
Diœceſis vox, 10.
Diplomata varij generis, 42.
Diplomatum falſator, 1.
Diuinatio per menſam, 54.
Doctores qui Toloſæ docuerunt, 79.
Donatio per cultellum, 8.
Donationis formulæ, ibid.
Donantes Eccleſiæ coronam geſtabant, 20.
Donatiuum, 36.
Drachma, 66.
Druidæ, 88.
Duodecimus numerus perfectus, 66.

E

ECcleſiæ forum, 26.
Edictum peremptorium, 34.
Edictum Anclabeo dictum, 74.
Edititius Iudex, 24.
Eginharti locus de lege Salica, 89.
Electitius iudex, 24.
Elementarius puerorum magiſter, 30.
Elogium, 28.
Embamma, 6. 7.
Encautum, 41.
[illegible], 24.
Eparchici libri, 82.
Epheſinus legiſlator, 16.
Epiſcopi Latini & Græci in eadem diœceſi, 60.
Epiſcopus vacans, 12.
Epiſcopus Vicarius alterius Epiſcopi, 60.
Epiſcopus an teneatur reſpondere coram ſynodo, 25.
Euaria rex Gothorum, 71.
Examinatio, pulſatio ad religionis ingreſſum, 62.
Exemplar, 23.
Exequiales qui, 61.
Exhibitio quid, 36.

F

FAlſator diplomatum, 1.
Falſi pœna, ibid.
Ferula pœnitentium, 5.
Ferulæ varia ſignificatio, ibid.
Feudum, beneficium, 34.
Feudalium ultium vſus ſub Carolo M. 89.
Filij Papæ, 18.
Fœminarum conſortia prohibita clericis, 57.
Fores pulſare, obedientiæ ſignum, 62.
Fori ſignificatio, 26. Eccleſiæ, ibid.
Fori canales, 39.
Forum nobilium & plebeiorum, ibid.
Fratres Papæ qui, 18.
Francorum magnanimitas & pietas, 81.
Francilis bannus, 18.
Francia Orientalis, & Occidentalis, 82.
Franci Salici, 86.
Friſinga, 4.
Frumentum æneum, 63.
Frumentaria teſſera, ibid.

G

GAllorum & Francorum nomen confuſum, 82.
Glutinatio librorum, 37.
Gothorum regni mutatio, 73.
Gundebaldus Burgundiæ rex, 72.

H

HEduorum ciuitas, Roma Celtica, 82.
Heres pulſando fores ius acquirit, 33.
Hora pomeridiana, 57.
Hora ſuſpecta, 56.
Hora liturgia, ibid.
Hora meridiana, ibid.
Horæ præteritæ quid, 55.
Hypatia, 50.

I

IEiunium bannitum, 18.
Imperatorum oſculum, 15.
Incenſum, 51.
Inceſtæ nuptiæ, 21.
Infamis, inuinctus, incautus, 7.
Intercalare quid, 3.
Intinctus panis, 6.
Inſtrumentum authenticum, 23.
Iudæ buccella, 4.
Iudex edititius, electitius, ordinarius, 24.
Iudici ſeculari tradere, quid ſit, 2.
Iudicium ſynodale, 34.
Iulij Cæſaris annus, 53.
Iuramentum clerici & laici diſtinctum, 32.
Iuris docendi facultas in Gallia, 91.
Ius ſcriptum diuerſorum, 85.
Ius manus mortuæ 32.
Ius ciuile in Gallia, 91.

L

Labrata, 14.
Lacus Lucrinus, 39.
Latinorum & Græcorum differens ordinatio, 58.
Lectoris ordinatio, 61.
Legationis ius in pallio, 6.
Leges aliorum ex lege Rom. compactæ, 90.
Legis Rom. reſtitutio, 78.
Legis Gothicæ mutatio, 71.
Legis Rom. interitus, odioſa quibus, 74. 75.
Legis Gotnicæ defectus, 82. 83.
Legis Salicæ ſterilitas & varietas, 83. 85.
Legiſlator Theodoſianus, 17.
Leo ſapiens tollere voluit ius Romanum, 79.
Leuis, aliàs tenis *tinc*. 39.
Leuuigildus rex Gothorum leges compoſuit, 71.
Lex Romana in vſu, 84.
Lex Rom. pro lege Vuiſigothorum, 83.
Lex Salica & Rom. quomodo obſeruata, 82.
Lex Theodoriciana, 71.
Lex Vuiſigothorum, 71. 72.
Lex Longobardorum, 74.
Lex Francica præualuit Romanæ, 76.
Lex Salica vnde 8. vna ſub Carolo M. 84. 85. 89.
Lex Longobarda & Salica, 86.
Lex, mos, conſuetudo, 86.
Libertatis aſſertio, 44.
Libertatis vindices Franci, 81.
Libra occidua Orientis & Occidentis, 65.
Libræ reductio, 66. 67.
Libramentum, 68.
Libri authentici & rationales, 23.
Libripens, 67.
Librorum glutinatio, 37.
Linguæ Romanæ corruptio, quando, 72.
Literarum oſculatio, 15.
Λωρος circulus, cinctorium, 24.
Λέγρι ventilabrum, ibid.
Λωρίο rado, ibid.
Litre, ibid.
Liure trebuchante, 68.
Logarium, 35.
Longobardi quibus legibus uſi, 83.
Longobardi vnde egreſſi, 74.
Longobardorum irruptio in Italiam, 74.
Lotharius leges Romanas reſtituit, 78.

M

Magiſtratus differentia iure Canonico,& ciuili 24.
Maiores, *μείζονες*, 20.
Maledicus quis, 3.
Malta & ceruſſa, 37.
Manus mortua, 32. 33.
Manus impoſitio reparat defectum Græcorum, 59.
Marcellini Papæ accuſatio, 65.
Martyrij annus numeratus, 53.
Mauritania duplex, 25.
Memoriale ſabbathum, 20.
Memorialis corona, ibid.
Memoralis cuculla, ibid.
Menſas componere, 54.
Mercatorum libri, 23.
Meridiare, 55.
Meridianæ horæ, 56.
Meri oſtentator, 41.
Miles claſſicus, 26.
Mina, 66.
Miſſa duplex matutina & veſpertina, 57.
Modius æneus, 63.
Monachorum raſio, 20.
Monaſtica veſtis, ibid.
Monachi tonſi ſoli, 21.
Monachi deſertoris pœna, 20.
Monitores exequiales, 62.
Monitio in ius vocatio, 62.
Morolum, 33.

N

Nobiles Romani, 88.
Notariæ notæ, 28. 29.
Notaria inſtrumenta, 37.
Nouellæ, 8.
Numerus centenarius, 65.
Numidia, 25.

O

Oblatio votorum, 55.
Oblationes in domibus priuatis vetitæ, 54.
Occidua libra, 65.
Officium Eccleſiæ variè diuiſum, 35.
Oracula bullæ, 42.
Oratoria facere vetitum, 54.
Ordinarius iudex, 24.
Ordinatio minorum Ordinum apud Græcos, 60.
Ordinationes Græcorum & Latinorum variæ, 58.
Ordinationis ius qui habeant, 12.
Ordinationum ritus & forma, 59.
Ordinationum tempus varium, 58.
Ordines minores, 61.
Orientis & Occidentis imperium diuiſum, 67.
Oſculum datum reſcriptis, 14.
Oſtentator meri, 41.
Οὐζαριον, 6.

P

Pagina decretalis, 34.
Pallij honor, 6.
Pallium ſophiſticum, 44.
Palmarum rami, loco baiorum, 50.
Panis intinctus, 6.
Panis quadratus,mundus, arctus, 6.
Παναλθρα, 21.
Pariſienſis Academia, 91. 92.
Paſchatis indictio, 12.
Patriarcha primas, 10. 11.
Penſator libræ, 67.
Peremptorium edictum, 34.
Perſona, perſonare, 33.
Phonaſcus, 29.
Φίλημα oſculum, 15.
Pittacium *pisanet*, 36.
Plaga, ibid.
Plagula, 37.
Pœna corporalis,an capitalis ſit, 2.
Pœnitentium locus & pœna 5. porticus, ibid.